

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL
KALKINMADAKİ ROLÜ: ORTA KARADENİZ KALKINMA
AJANSI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Recep Ersin ÇİZİKÇİ

Çorum - 2022

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL KALKINMADAKİ
ROLÜ: ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ**

Recep Ersin ÇİZİKCİ

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN

Çorum - 2022

Recep Ersin ÇİZİKCİ tarafından hazırlanan “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Örneği” adlı tez çalışması 13/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Dr. Ö r. Üyesi Mustafa B LG N

.....

Doç. Dr. Güne er BOZDA

.....

Dr. Ö r. Üyesi Yusuf MURATO LU

.....

(Unvanı, Adı SOYADI)

.....

(Unvanı, Adı SOYADI)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Recep Ersin ÇİZİKCİ'nin İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Recep Ersin ÇİZİKÇİ

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: ORTA
KARADENİZ KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ**

Recep Ersin ÇİZİKÇİ

ORCID: 0000-0001-5787-3521

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans

Mayıs 2022

ÖZET

Bölgesel kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayan bölgesel kalkınma ajansları (BKA), faaliyette oldukları bölgedeki gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölgenin sahip olduğu potansiyeli işleyerek bölgede sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinde katkı sağlamaktadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlere ait veriler toplanarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, ulusal kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesine bir katkı olarak TR83 Bölgesinde aktif bir şekilde rol oynayan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın (OKA), bölgesel kalkınmadaki faaliyetleri ele alınmaktadır. OKA'nın, bölgesel eşitsizlik sorununu ortadan kaldırmak için sağlamış olduğu programlar, projeler ve destekler analiz edilmiştir. Çalışma sürecinde elde edilen bulgular neticesinde, OKA'nın, TR83 Bölgesinde sağladığı desteklerin bölgesel kalkınmada oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA).

Bilim Kodu: 112101

**THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES IN REGIONAL DEVELOPMENT: THE
CASE OF THE MIDDLE BLACK SEA DEVELOPMENT AGENCY**

Recep Ersin CIZIKCI

ORCID: 0000-0001-5787-3521

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

May 2022

ABSTRACT

Regional Development Agencies (RDA), which play an important role in the realization of regional development policies, contribute to the social and economic development of the region by reducing the development differences in the region in which they operate and by processing the potential of the region. The data on the factors that are effective in the realization of regional development were collected and examined.

The aim of this study is to discuss the regional development activities of the Middle Black Sea Development Agency (MBDA), which plays an active role in the TR83 Region as a contribution to the realization of the national development goals. The programs, projects and support provided by MBDA to eliminate the problem of regional inequality have been analyzed. As a result of the findings obtained during the study process, it is seen that the support provided by MBDA in the TR83 Region is very in regional development.

Key Terms: Development, Regional Development, Regional Development Agencies, Middle Black Sea Development Agency (MBDA).

Science Code: 112101

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın gerçekleşmesinde aynı zamanda Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, güler yüzü ve samimiyeti ile paylaştığı bilgi ve birikimleriyle eğitim hayatıma katkıda bulunan saygıdeğer danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN'e,

Üniversite hayatım boyunca engin bilgi ve tecrübeleriyle ihtiyacım olan bilgilere erişmem konusunda yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve tecrübelerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yusuf MURATOĞLU'na,

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimimde her zaman desteğini hissettiğim kıymetli arkadaşlarım Eray EREN'e, Erdem EKMEN'e, Merve ÇELİK'e, Murat TEPEKÖY'e ve kıymetli büyüğüm Samet AKTAŞ'a,

Çalışma sürecim boyunca teknik bilgi ve birikimlerinden yararlandığım ayrıca bir parçası olmaktan son derece mutlu olduğum GOBZ NFT Topluluğuna,

Hayatımın her anındaki sıkıntı ve zorlukları aşmam konusunda desteklerini her daim hissettiğim sevgili ailem; annem Ayşe ÖZKAN'a, babam İsmail ÇİZİKÇİ'ye, abim Semih Yaşar ÇİZİKÇİ'ye sonsuz teşekkür ederim.

Recep Ersin ÇİZİKÇİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
HARİTALAR DİZİNİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

BÖLGE, BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMLARI, BÖLGESEL KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

1.1. İktisadi Bölge Kavramları	3
1.1.1. Bölge Kavramı	3
1.1.2. İktisadi Yapı Açısından Bölge Çeşitleri	3
1.1.3. İktisadi Gelişme Seviyesine Göre Bölge Çeşitleri	5
1.2. Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Kalkınma Çeşitleri	7
1.2.1. Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci	7
1.2.2. İktisadi Büyüme Kavramı	9
1.2.3. Büyüme-Kalkınma İlişkisi	10
1.2.4. Kalkınma Kavramının Stratejik Boyutu	10
1.3. Kalkınma Teorilerinin Ortaya Çıkışı ve Teorilere Genel Bakış	12
1.3.1. Kalkınma Teorilerinin Ortaya Çıkışı	12
1.3.2. Kalkınma Teorilerine Genel Bakış	13
1.4. Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci, Tanımı, İlkeleri, Politikaları ve Teorileri	18

1.4.1 Bölgesel Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci	18
1.4.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı	19
1.4.3. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Yapılanması	19
1.4.4. Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	20
1.4.5. Bölgesel Kalkınma Teorileri.....	22

2. BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, ÖRNEKLERİ VE KALKINMA PLANLARI

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tarihsel Gelişimi	26
2.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı.....	27
2.3. Dünya’da Kalkınma Ajansı Örnekleri, Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği Üyelerinin İncelenmesi.....	28
2.3.1. İlk Bölgesel Kalkınma Ajansı; Tennessee Valley Authority (TVA)	28
2.3.2. EURADA (Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği)	29
2.4. Türkiye’de Kalkınma Odaklı Ekonomi Planları.....	34
2.4.1. Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Adımı Olarak: Devletçilik Dönemi 1923-1950.....	34
2.4.2. Liberal Dönem 1950-1960	36
2.4.3. 1960 Ve Beş Yıllık Kalkınma Planları.....	37
2.4. Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin 5449 Sayılı Kanun’un Yasalaşma Süreci	43

3. BÖLÜM

TR 83 BÖLGESİNİN KALKINMA SÜRECİNDE ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSININ ROLÜ

3.1. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı’nın Kuruluşu	45
3.2. OKA’nın Teşkilat Yapısı	46
3.2.1. Kalkınma Kurulu	47
3.2.2. Yönetim Kurulu	47
3.2.3. Genel Sekreterlik	47
3.3. OKA’nın İnsan Kaynakları	50

	Sayfa
3.4. OKA'nın Amaçları Ve Hedefleri	50
3.5. OKA'nın Mali Bilgileri	51
3.6. OKA'nın Mali Destek Programları	52
3.6.1. Proje Teklif Çağruları	52
3.6.2. Fizibilite Destekleri	52
3.6.3. GÜdümlü Proje Desteği	52
3.6.4. COVID-19 İle Mücadele ve Dayanıklılık Programı	53
3.7. OKA'da Uygulanmakta Olan Faaliyetler Ve Programlar	53
3.7.1. 2018 Yılı Turizmin Desteklenmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Yatırımlarına Destek Programı	53
3.7.2. 2019 Yılı Kırsal Kalkınma ve Tarımda Dönüşüm Mali Destek Programı	54
3.7.3. 2019 Yılı Mesleki ve Teknik Eğitimin Geliştirilmesi Altyapı Mali Destek Programı	54
3.7.4. 2019 Yılı Turizm Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı	54
3.7.5. 2020 Yılı Katma Değerli Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı	54
3.7.6. Kaynak Verimlilik Faaliyetleri	55
3.7.7. Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP)	55
3.7.8. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)	56
3.7.9. Fizibilite Desteği Programı	56
3.7.10. Teknik Destek Programı	56
3.7.11. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına Bağlı İlgili ve İlişkili Kuruluşlar Koordinasyon Toplantıları	57
3.7.12. Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri Sosyal Girişimcilik Eşleştirme Programı	57
3.8. OKA'nın Kurumsal Stratejik Planı (2019-2023)	57
3.9. OKA'nın TR83 Bölgesindeki Kalkınma Faaliyetlerine Etkisi Üzerine Veri Analizi	58
SONUÇ/SONUÇ VE ÖNERİLER	69
KAYNAKLAR	72

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo

Sayfa

Tablo 3.1. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Birimleri **49**

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

Şekil 3.1. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Teşkilat Yapısı Şeması 46

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik	Sayfa
Grafik 3.1. Okuryazarlık Durumuna Göre Toplam Nüfus Sayısı (6 Yaş ve Üzeri).....	58
Grafik 3.2. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (1000 TL).....	59
Grafik 3.3. Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İhracat Genel Toplam.....	60
Grafik 3.4. Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İthalat Genel Toplam	61
Grafik 3.5. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre: Gini Katsayısı.....	62
Grafik 3.6. Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (2009 Bazlı): (ABD Doları)	63
Grafik 3.7. Yükseköğretim Kurumlarında Ön Lisans ve Lisans Düzeyinden Mezun Öğrenci Sayıları	64
Grafik 3.8. Türkiye ve TR83 Bölgesinde Kurumsal Olmayan 15 Yaş Üzeri İstihdam Oranı.....	65
Grafik 3.9. Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu: İşsizlik Oranı (%).....	66
Grafik 3.10. Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Geceleyen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları	67
Grafik 3.11. TR83 Bölgesinin 2008-2021 Yılları Arasında Aldığı/Verdiği Göç Sayıları.	68

HARİTALAR DİZİNİ

Haritalar	Sayfa
Harita 2.1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey 1 Bölgeleri.....	44
Harita 2.2. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey 2 Bölgeleri.....	44
Harita 3.3. TR83 Bölgesi Haritası	46

KISALTMALAR

Kısaltmalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABKF	Avrupa Birliği Kalkınma Fonu
ADA	Avusturya Kalkınma Ajansı
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CMDP	Cazibe Merkezleri Destekleme Programı
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ECLA	Latin Amerika Ekonomi Konseyi
ESOSOC	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EURADA	Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HKF	Heraklion Kalkınma Ajansı
IDA	Sanayi Kalkınma Ajansı
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBBS (NUTS)	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması
İDB	İzleme ve Değerlendirme Birimi
İKMHB	İnsan Kaynakları ve Mali Hizmetler Birimi
İÜAÖF	İstanbul Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi
KB	Kalkınma Bakanlığı
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yörelere
OKA	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
OMÜ	On dokuz Mayıs Üniversitesi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
PARD	Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı

PPKB	Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi
PYB	Program Yönetim Birimi
S.	Sayfa
SDA	Shannon Kalkınma Ajansı
SOGEP	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
SPKE	Stratejik Planlama Koordinasyon Ekibi
SSB	Shannon Serbest Bölgesi
SSR	Standart İstatistiki Bölge
TSD	Ticaret ve Sanayi Departmanı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TR	Türkiye
TVA	Tennessee Valley Authority
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
WB	Dünya Bankası
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
YDO	Yatırım Destek Ofisleri
YY	Yüzyıl

GİRİŞ

1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran'ın olumsuz etkileri, son hızla küreselleşen dünyada kendini göstermeye başlamıştır. Küreselleşme, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarında farklılıklara yol açmasına neden olmuştur. Ülkelerin yapılarında meydana gelen bu farklılıklar sorunları da beraberinde getirmiştir. Yaşanmakta olan bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla ülkeler çeşitli bölgesel kalkınma politikaları uygulamaya başlamıştır.

Bölgesel kalkınma politikalarının, bölgelerarasındaki meydana gelmiş farklılıklardan doğan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla tüm ülke genelinde uygulanması için harekete geçilmiştir. Bölgesel kalkınma politikalarının işlevliğinin arttırmak ve koordinesini sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) kurulmasına karar verilmiştir. BKA'ların ilk olarak ortaya çıkması Amerika'da 1930'lu yıllara dayanmaktadır.

Her ne kadar Büyük Buhran'ın yaşanmasından kaynaklı olarak kalkınma ajanslarının bir zemini oluşmuş olsa da II. Dünya Savaşı sonrasında bölgesel kalkınma politikaları literatürde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini üzerlerinden atmaya çalışan ülkeler, kendi içlerindeki yapılanmanın sağlanması amacıyla BKA'lara ihtiyaç duymaktadırlar. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Avrupa'da yaygınlaşan BKA'lar, ülkelerin kalkınmaları yönünde rol oynamaya başlamıştır.

Türkiye, AB'ye aday üyeliği sürecinde BKA'lar ile ilk defa 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesinde tanışmıştır. AB'ye üye olmak için yapılması gereken ihtiyaçlar çerçevesinde BKA'lar da yer almaktadır. Bölgesel eşitsizlik farklılıklarının en aza indirilmesi ve ortadan kaldırılması için BKA'lar, ülkelerin gündeminde yer almaya başlamıştır.

Ülkemizde, kalkınma ajansları Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde gündeme gelmiştir. AB'ye üyelik süreci içinde 25 Ocak 2006 tarihinde 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. 8 Şubat 2006 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. BKA'ların ülkemizde ilk olarak Mersin ve Adana illerini kapsayan Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları kurulmuştur. 2008 yılında sekiz BKA, 2009 yılında on altı BKA kurularak sayı 26 BKA'ya ulaşmıştır.

T.C. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), 5449 sayılı kanunun Bakanlar Kurulu'na verdiği yetkiye dayanarak 22 Kasım 2008 tarihinde ve 27062 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan kararname ile kurulmuştur. TR83 Bölgesindeki bölgesel kalkınma eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı ve bölgenin sahip olduğu potansiyelin harekete geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşmesi adına faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye'de son kurulan BKA'lar içinde yer alan OKA, TR83 Bölgesi olarak adlandırılmış olan Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini içinde barındırmaktadır. OKA'nın TR83 Bölgesinde gerçekleştirdiği faaliyetlerin, bölgenin kalkınmasında nasıl katkıda bulunduğu bu çalışma ile önem kazanmaktadır.

Çalışmanın amacı, OKA'nın TR83 Bölgesinde yapmış olduğu faaliyet ve programların bölgesel kalkınmaya olan etkisini incelemektir. OKA, kurulduğu tarih itibariyle, bölgedeki yerel dinamikleri harekete geçirmek amacıyla sağlamış olduğu mali ve teknik desteklerle tüm kurum ve kuruluş, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve şahıslara hizmet vermektedir. Bölgeye sağlamış olduğu mali ve teknik destekler, ara ve yıllık faaliyet raporlar incelenerek, OKA'nın bölgeye ne denli katkıda bulunduğu analiz edilmiştir. Bu çalışma sürecinde OKA Çorum Yatırım Destek Ofisi'ndeki yetkililer ile birlikte görüşme yapılmış ve yetkililerden alınan veriler toplanmıştır.

Çalışma yapılırken, mevzuat, yerli ve yabancı eserler taranmış, bilimsel özelliğe sahip kitaplar, makaleler, dergiler, raporlar, yüksek lisans ve doktora tezleri, kurumlarda gerçekleştirilen veri analizleri ve internet kaynakları incelenmiş olup materyal olarak kullanılmıştır.

Yapılan çalışmanın içeriği ve kapsam alanı 'Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) Örneği " adlı tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde; bölgesel kalkınma ajanslarının daha iyi anlaşılması amacıyla iktisadi bölge ve türlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca, kalkınma kavramının tarihsel süreci ve kalkınma teorilerinin ortaya çıkışı incelenmiştir. Kalkınma ajanslarının temelini oluşturan bölgesel kalkınma politikaları, ilkeleri ve teorileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; bölgesel kalkınma ajanslarının tarihsel süreci, Avrupa'da kurulan ajansların örnekleri ve Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarına yer verilmiştir. Ek olarak, bölgesel kalkınma ajanslarının Türkiye'de uygulanmaya başlaması için 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın (OKA), TR83 Bölgesinde, yerel dinamikleri ve bölgenin sahip olduğu potansiyeli harekete geçirmek amacıyla sürdürülebilir bir kalkınma hedefi içindeki program ve projelerin mali ve teknik destek programları incelenmiştir. Ek olarak, OKA'nın idari yapısı, amaçları ve hedeflerinden bahsedilmiştir. OKA'nın bölge ekonomisine olan katkısını görebilmek amacıyla TÜİK tarafından veriler toplanmış ve değerlendirme yapılarak analiz edilmiştir.

1. BÖLÜM

BÖLGE, BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMLARI, BÖLGESEL KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

1.1. İktisadi Bölge Kavramları

Küreselleşme, beraberinde dünyada büyük etki bırakan, değiştiren aynı zamanda devlet sınırlarının daha da genişlemesiyle birlikte bölge ve bölgesel farklılıklar ortaya çıkaran bir süreçtir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu bölgesel farklılıklar giderek artmıştır. Bölge ve bölgesel farklılıklar günümüz dünyasının bölge kavramlarının oluşumuna doğrudan etki etmiştir (Wysocka, 2009, s. 75).

1.1.1. Bölge Kavramı

Bölge kavramı geçmişte de dâhil olmak üzere günümüzde de tam anlamıyla ifade edilebilmiş bir kavram değildir. Bölge kelimesinin kullanıldığı yerin içeriğine göre kendini değiştirebilmektedir. Bazen bir mahalleye, bir kente, bir ile ve birkaç ilden oluşan yörelere, birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçalarına ve hatta kıtalara bölge adı verildiği görülmektedir (Üncü, 2008, s. 3.). Örnek olarak, Türkiye’de İç Anadolu bölgesi ya da Karadeniz Bölgesi’ni verebiliriz.

Bölge sözcüğünü Kökenbilim olarak incelediğimizde Latince kökenli bir kelime olup çevre-alan anlamına gelmektedir. Bölge kavramı geniş perspektiflere sahip olup aynı zamanda sınırlanmaya çalışıldığında güçlük çekilmektedir. Coğrafi, ekonomik, kültürel ve etnik kökenler bölge kelimesinin oluşumunda etkili faktörlerdir (İldırrar, 2004, s. 8).

1.1.2. İktisadi Yapı Açısından Bölge Çeşitleri

Bölge kavramı birçok etkenden meydana gelmektedir. Bunlardan bir tanesi ekonomik faktörlerden meydana gelen bölge sınıflanmasıdır. Ekonomik faktörlerden oluşan bölge türleri; Homojen Bölge (türdeş bölge), Polarize Bölge (fonksiyonel/kutuplaşmış bölge) ve Polar Bölge olarak üçe ayrılmaktadır (Savrul, 2012, s. 8).

1.1.2.1. Homojen Bölge (Türdeş Bölge)

Homojen bölge, oluşturduğu birimlerin temel nitelikleri birbirine çok benzeyen, toplumsal ve ekonomik düzey olarak çok farka sahip olmayan türdeş alanlar grubu olarak ifade edilmektedir. Bu nitelikler; ekonomik faaliyet şekli, gelir düzeyi, coğrafi konum, üretilen mal ve hizmetlerin cinsi, nüfusun sosyal yapısındaki benzer özelliklerdir (Davis, 2001, s. 3).

Homojen bölge, ekonomik, sosyal, coğrafi, siyasi ve bu unsurların bir araya gelmesi şeklinde tek tip karakteristik özellikler gösterebilir. Bir ülke bölgelerini, bölgelerdeki farklılıkları minimize edecek homojen bölgelere ayırabilmektedir (Savrul, 2012, s. 9).

Homojen bölgeye ait sınırlar belirlenirken, türdeş özelliklere sahip olan bölgeler sınıflandırılmalıdır. Homojen bölgelerin sınıflandırılması bu bölgelere ait gerek sosyo-ekonomik gerekse demografik olarak bize bilgi vermektedir. Homojen bölgeleri sınırlamak için uygulanan en önemli ölçüler endüstrileşme derecesi, okur-yazar oranı ve birey başına düşen ulusal gelirdir (Kızıltan, 1994, s. 133).

1.1.2.2. Polarize Bölge (Kutuplaşmış Bölge)

Polarize bölge, kentin sürdürülebilirliği ilişkisinin belirlenmesinde ve tanımlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Polarize bölge kavramını ele aldığımızda, belirli hedef noktaları olan ve belli başlı konularda diğer bölgelere üstünlük kuran bölgeler olarak nitelendirilir. Bölgeler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu göz önüne alınarak dinamik bir bölge tanımlaması açısından polarize (kutuplaşmış) bölge kavramı ortaya çıkmaktadır (Dinler, 2012, s. 77).

Bir ülke içerisindeki yerleşmeler karşılıklı olarak ilişki içerisinde. Polarize bölgelerin farklı nedenler ile bazı bölgelerde yoğunlaşması, coğrafi etkenler ve ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak büyük şehirleri odak noktası haline getirmektedir. Bölgesel gelişme politikaları dikkate alındığında bir bölgenin diğer bölgeler ile ilişkilerini de incelemek gerekmektedir.

Merkezleri küçük olan yerleşim yerleri, ticari yönden daha büyük yerleşme merkezlerine bağlıdır. Kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşim merkezini etkisi altına alan merkez, cazibe merkezi haline gelmiştir (İldıran, 2004, s. 11).

Tüm bu bilgiler ışığında polarize bölge adı verilen yerleşkelere bakıldığında, etrafında kümelenen diğer yerleşkelerin odak noktası olduğu saptanmaktadır. Küçük yerleşim yerleri, şartlarının imkân vermediği noktalarda büyük yerleşim yerlerini tercih etmektedirler. Örneğin, küçük yerleşim yerlerindeki düşük işgücü oranı, eğitim düzeyi, sağlık koşulları vb. büyük yerleşim yerlerine göre daha kısıtlıdır. Bu nedenle büyük yerleşim yerleri, küçük yerleşim yerlerinin tercih noktası halindedir.

Cazibe merkezi konumundaki bölge merkezinden en alt birime kadar bir hiyerarşik yapı söz konusudur. Homojen bölgelerin tersine polarize bölgeler, dinamik bir süreç içinde gerçekleşmektedir (Dinler, 2008, s. 79-80).

1.1.2.3. Plan Bölge

Plan bölge, bölgesel politika uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan alan veya bölge planının uygulandığı alanlar bütünü olarak açıklanmaktadır (Işık, Baysal ve Ceylan, 2010,

s. 5-6). Bir başka deyişle, plan bölge için kalkınma planlarının uygulandığı alanlar bütünü tanımlaması yapmak mümkündür. Plan bölgeler, kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak, uygulamasını kolaylaştırmak ve bölgenin kalkınmaya katılmasını temin gayesiyle tespit edilmiştir (Aktakas, 2006, s. 11).

1.1.2.3.1. Birinci Tip Plan Bölge

Birinci tip plan bölge, plan bölgelerin tespit edilmesi, ülke içinde uygulanan planlama yönetimine göre şekil almakta ve farklılık göstermektedir. Bu bölgelerin saptanması için ülke genelindeki tüm yerleşme birimlerinin incelenmesi gerekmektedir. Plan bölgeler olabildiğince, ülkenin sahip olduğu teknik kapasitenin imkânları dâhilinde alan ölçülerine uygun şekilde olmalıdır. Aynı zamanda merkezi idarenin de bu bölgelere ulaşım yönünden kısıtlamalarının da olmaması gerekmektedir. Örneğin, kolluk birimlerinin bölgeye erişilebilirliği, kamu kurum ve kuruluşlarının bu bölgeye dair işlerinin aksatılmaması gibi.

Eğer plan bölgeler tüm ülkeyi kapsıyorsa birinci tip plan bölge söz konusu olmaktadır. Bölgesel kalkınma planının; sektörel nitelikli hazırlanması yerine ekonomik alana dayalı olarak hazırlanması, tüm ekonomik faaliyetlerin alansal dağılımının kontrol altına alınması, gelişmeyen bölgelerin adaletli bir şekilde kaynaklardan yararlanması sonucunu doğuracaktır (Dinler, 2005, s. 85).

1.1.2.3.2. İkinci Tip Plan Bölge

İkinci tip plan bölge, ulusal kalkınma planı dâhilinde mevcut olan uygulamalara geçilmeden önce ya da bu planlara rağmen halen devam eden şiddetli bölgesel sorunlar ile başa çıkabilmek amacıyla başlatılan bölgesel planlamaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci tip plan bölge, ülke sınırlarının bölgelere ayrılması gerekmemekte, sorunun olduğu mevcut bölgeler plan bölge statüsüne alınarak ilgili sorunların çözülerek sonuca ulaşılması amaçlanmıştır (Dinler, 2005, s. 85). Bu uygulamalar ile belli başlı sorunların çözülmesi amaçlanmaktadır. Bu bölgesel sorunlara örnek olarak; geri kalmış bölgenin sorunlarının çözülmesi, bölgeye ait kaynakların tam istihdam derecesinde kullanılması, işsizliğin çözülmesi, anakentlere olan göçün önlenerek ilgili bölgeye istihdamın sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesini verebiliriz.

1.1.3. İktisadi Gelişme Seviyesine Göre Bölge Çeşitleri

Bölgeler üzerine akademik çalışmaların niteliğinin artmasıyla beraber bölgesel ekonomi kavramı coğrafya, şehir planlama, siyaset bilimi ve sosyoloji alanları da dâhil olmak üzere geniş perspektiflere sahip bir akademik disiplin olarak literatür içinde yerini almıştır (Schaffer, 1999, s. 14).

Bölgeler kendi içlerinde içinde buldukları duruma göre sınıflandırılırlar. Sınıflandırma yaparken birçok faktör göz önüne alınmalıdır. İktisadi gelişme seviyesine göre bölgeler değerlendirilirken içinde buldukları durum gereği sürekli hareket halindedir. Çünkü bölgeler bu hareketlere bağlı olarak değişim yaşamaktadır. Bu bilgiler ışığında iktisadi gelişmişlik düzeyine göre bir sınıflandırma yapmak mümkündür (Kaya, 2009, s. 6).

Günümüzde bölgelerin gelişme seviyesi olgusunu birçok farklı şekilde ifade etmemiz mümkündür. İktisadi gelişme seviyesi bağlamında bakıldığında karşımıza çıkan kavramlar ise genellikle bir toplumun hangi faktörlerden dolayı geri planda kaldığını anlatmaktadır. Bu kavramlar kişi başına düşen milli gelir, okur-yazar oranı, geri bırakılmış ülkeler, sağlık sektörünün işlevselliği gibidir. İktisadi gelişme seviyesine göre bölge çeşitleri; Az Gelişmiş Bölge, Gelişme Sürecindeki Az Gelişmiş Bölge, Potansiyel Açından Az Gelişmiş Bölge ve Gelişmiş Bölge olarak dörde ayrılmaktadır (Savrul, 2012, s. 12).

1.1.3.1. Az Gelişmiş Bölge

Başka bölgeler ile karşılaştırıldığında, ilgili bölgenin gelişim olarak geri kalması ya da potansiyelini kaybetmesi durumudur. Az gelişmiş bölge; başlıca olarak tarım sektörü ile kendini idame eden fakat istediğini alamayan, nüfus artış hızı bakımından ülke nüfus artışından fazla, ülke nüfusunda genç(çocuk) bağımlılık oranı fazla olan bölge statüsündedir (Erkan, 1999, s. 121).

Ülke sınırları içerisinde az gelişmiş bölge durumunun mevcut olması, bölgeler arasında meydana gelen dengesizlik sorunu ile ilişkilidir. Az gelişmiş bölgenin karakteristik özelliklerine bakıldığında, istihdam amacıyla daha gelişmiş bir bölgeye göç etmek, tasarrufların düşük olmasından kaynaklı olarak yatırım eksikliğinin olması, dışa kapalılığın olduğu, yerel ekonominin zayıf olmasından kaynaklı olarak başka pazarlar ile bütünleşme sağlanamamış, haberleşme ve ulaşım ağının zayıf olduğu görülmektedir (Tütengil, 2011, s. 2).

1.1.3.2. Gelişme Sürecindeki Az Gelişmiş Bölge

Gelir düzeyi bakımından ülke ortalamasının altında olmasına rağmen gelişme hızı olarak ülke ortalamasının üstünde olan bölgelerdir. Gelişme sürecinde olan az gelişmiş bölgeleri temsil etmektedir (Savrul, 2012, s. 14).

Bu bölgeler potansiyel açıdan gelişime açıktır. Ancak bu bölgeler ile ilgili sorunların çözülememesi, bölgeye aktarılan kaynakların yetersizliği, sermaye giriş-çıkışının olmaması, bölgedeki üretim faktörlerinin aksaklıklarının olması durumunda az gelişmiş bölgeye evrilme de söz konusudur (Kaya, 2008, s. 9).

1.1.3.3. Potansiyel Açıdan Az Gelişmiş Bölge

Potansiyel açıdan az gelişmiş bölge, potansiyelini kaybetmiş ve bazı ülkelerde kişi başına düşen gelirin farklı dönemlerde ülkelerin sahip oldukları milli gelirden fazla olduğu tespit edilmiştir. Fakat ülkelerin gelişme hızına baktığımızda birçok ülkenin altında olduğu görülmektedir. Bu devletlerin sahip olduğu refah düzeylerinde bir gerilemeyi tetikleyecek ve kendilerini az gelişmiş bölgeler içinde bulabileceklerdir (Erkal, 1990, s. 122).

1.1.3.4. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge, sosyal ve ekonomik faktörlerin diğer bölgelere nazaran daha ileri düzeyde olması ile ilişkilidir. Bu faktörler kimi zaman eğitim oranının yüksekliği kimi zaman ise sağlık hizmetleri seviyesinin gelişmiş olmasıdır. Gelişmiş bölgede gelir seviyesi ve gelir artış hızı da yüksektir (Kulaksız, 2008, s. 16)

Gelişmiş bölgelerin karakteristik özelliklerine bakıldığında; üretim faktörlerinin tam istihdam düzeyinde çalışması, bölgeye yetecek düzeyde alt yapı sisteminin olması, çevre ve şehircilik bilincine sahip toplum yapısı, eğitim ve sağlık sektörünün gelişmiş olduğu görülmektedir.

Gelişmiş bölgedeki alt yapı hizmetlerine (yol, su, elektrik, doğalgaz) bakıldığı zaman halkın ihtiyaçlarına karşılık verecek yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Kamu destekleri ve özel sektör yatırımlarının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu saptanmaktadır. Ayrıca, bölgede yaşayan nüfusun daha bilinçli bireyler olmaları nedeniyle bölgedeki doğum oranları düşüktür. Sinema, tiyatro, opera vb. sosyal aktivitelerin sayısı fazla olup ihtiyaçları karşılamaktadır (Savrul, 212, s. 12-13).

Az gelişmiş ülkelerdeki istihdam oranlarının yetersizliğinden dolayı gelişmiş bölgelere göç etmektedir. Bu göçün ana nedeni ise sosyal güvencenin sağlanması ve refah artışının istenmesi durumudur (Deviren ve Yıldız, 2014, s. 6).

1.2. Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Kalkınma Çeşitleri

Kalkınma kavramı, her ne kadar sadece ekonomi ile ilgili bir kavram olarak algılansa da kapsadığı alana baktığımız zaman bünyesinde birçok alanı barındırmaktadır (Aksel, 2014, s. 4). Kalkınma kavramını farklı şekillerde açıklamak mümkündür. Bu kavramı incelemeye alan bilim insanları arasında dahi net olarak bir ifade üzerinden hemfikir sağlanamamıştır. Lakin kalkınma ile ilgili inceleme yapan kişilerin genel olarak kalkınma kavramı ile ilgili araştırmalarına baktığımızda, kalkınma kavramının incelenmesinin zorluğu ve genel geçer bir ifadeye düşünce birliğinin olmamasında hemfikirdirler (Turhan, 2020, s. 150).

1.2.1. Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci

Kalkınma kavramı, II. Dünya Savaşından sonra savaşın enkazından kurtulmaya çalışıp ekonomilerini düzeltmek isteyen az gelişmiş ülkelerin ve yeni bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin iktisadi gelişmelerini tamamlamak istemeleriyle ortaya çıkmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakmak, 2003, s. 50).

Kalkınma, sadece iktisat ile ilişkilendirilse de genel hatlarıyla devlet mekanizmalarını işleyen çarkların hepsine doğrudan etkileyecek kadar geniş bir kavramdır. Kalkınma kapsadığı alan itibariyle devletlerin sosyal, ekonomik, siyasal vb. gibi alanlarda etkili olmakla birlikte devletlerin ulaşmak istediği iktisadi gelişmişlik seviyesini de yükseltmektedir (Aksel, 2014, s. 4).

Kalkınma kavramının kullanımına yönelik birçok ifadeye rastlamak mümkündür. Yapılan ifadelere ek olarak şunları da eklememiz gerekmektedir. Bugün kalkınma kavramına atfedilen anlamdan yola çıktığımızda aslında bu kavramın içeriğinin geçmişte bilimsel olarak yapılması bile insanlık tarihinin doğuşundan bugüne gelinceye kadar bireysel ve toplumsal yapılarda ortaya çıkan tüm gelişmeleri kapsadığını görebilmekteyiz. Kalkınma kavramı, farkında olmadan ilk çağlardan itibaren süregelen bir ekonomik uygulama şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın geçmişte ve günümüzde yapılan açıklamalar ve bilimsel çalışmalar ise malumun ilanı şeklinde yorumlanabilir.

Bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir kümeleri arasında adaletli bir biçimde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeyinin) yükseltilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kaynak, 2011, s. 77).

Kalkınma kavramının doğuşu ve bir disiplin olarak ortaya çıkışı 1930'larda meydana gelen Büyük Buhran ile ilişkilidir. Büyük Buhran'ın ortaya çıkması ile beraber II. Dünya Savaşı'nın da yaşanmasıyla birlikte devletlerin ekonomi sistemlerinin çökmesi, kalkınma ekonomisinin hız kazanmasına yol açmıştır (Yavilioğlu, 2002, s. 62).

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinin ardından kalkınma kavramı, devletlerin iç yapılanmasında hiç olmadığı kadar önemli bir yer kaplamıştır. Büyüme oranlarının yeterli olmasına rağmen kalkınmanın gerçekleştirilememesi kalkınma kavramının önemini hatırlatma niteliğindedir. Örnek verecek olursak, büyüme oranlarını yakalamış olan ülkelerin hala yoksul kesimin hayat standartlarında bir değişim olmaması ülkelerin başlıca sorunları arasında gelmektedir (Turhan, 2020, s. 153).

Birbirini takip eden yıllar doğrultusunda Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (ECOSOC), 1962 yılında kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönüne gönderme yapmasıyla kalkınma kavramının önemi daha fazla artmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın etkileri ile birlikte kalkınma kavramı, literatürde daha fazla yer bulmaya başlamıştır (Turhan, 2020, s. 153). 1970'lerde yaşanan Bretton Woods sisteminin yıkılması ve petrol şoklarının yaşanması ülkelerin kalkınma süreçlerinin gecikmesine neden olmaktadır. Yaşanan uluslararası

ekonomik sıkıntılar geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkelerin parasal sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir (Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, 2005, s. 87-94). 1980'li yıllara gelindiğinde çeşitli sosyalist düşünürlerin ileri sürdükleri görüşlerden dolayı kalkınma kavramı, sadece ekonomik büyüme ya da ekonomik yapıdaki değişim algısından kurtulup daha geniş bir boyut kazanmıştır. Örnek olarak, ülkelerin ekonomi olarak hızla büyümelerine rağmen hali hazırda devam eden yoksulluk, okuryazarlık oranı, sağlık ve yaşam standartlarında gerileme yaşaması sadece kalkınmanın ekonomik boyutuna odaklanılmasının oldukça yanlış olduğu verebiliriz (Turhan, 2020, s. 154).

1991 yılında Soğuk Savaş'ın bitme döneminin kalkınma kavramının benimsenmesinde ve öneminin daha çok anlaşılması açısından yeri ayrıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber birlikten ayrılan devletlerin, bağımsızlıklarını kazanmasıyla beraber kalkınmaya olan ihtiyaçları da zorunluluk haline gelmiştir. Günümüze kadar olan süreçte kalkınma kavramının benimsenmesi ve çeşitli çalışmalar neticesinde evrensel bir kalkınma kavramının oluşmasında tüm yaşanan süreçlerin katkıları olmuştur. Özellikle yeni kurulan devletlerin ve sanayileşmelerini geç tamamlayan ülkelerin 1944'te kurulan Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi ülke ekonomilerine katkı sağlayan kuruluşların yeri azımsanmayacak kadar önemli ve aynı zamanda kalkınma için de bir o kadar kıymetlidir. Günümüzde kalkınma kavramı birçok ülkenin geleceğe yönelik planlamalarında en ön sıralarda yer almaktadır.

1.2.2. İktisadi Büyüme Kavramı

İktisadi büyüme kavramı insanoğlunun var olduğu tarihte itibaren ismi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Süre gelen yıllardaki iktisadi büyümenin değişimi farklı coğrafyalardaki ülkelerin kullanımındaki adını değiştirirse de iktisadi kalkınma kavramı gibi net bir tanımlamaya sahip değildir. Günümüze kadar olan süreçte birçok düşünce sistemi, teoriler iktisat okulları ve kişiler farklı yollarla da olsa devletlerin gelişim göstermeleri için gerekli olan iktisadi büyümenin tanımı yapmaya çalışmışlardır. Bu kavram ulusların gelişim gösterdiği birçok farklı husustan kaynaklanabilir. Bunlar; coğrafi şartlara bağlı olarak doğal kaynakların kullanımı, mevcut sermaye birikimi, emek yoğun üretim ve teknolojik gelişim olarak değerlendirilmektedir.

Ülkelerin iktisadi büyümesinin iki şekilde meydana geldiğini söyleyen Kaynak'a göre; birinci olarak tam istihdam kapasitesine ulaşamayan üretim faktörlerinin etkin kullanılması, ikincisi ise tam istihdam düzeyinde kullanılan üretim faktörlerindeki sayısal artışın büyümeyi etkileyeceği yönündedir (Kaynak, 2011, s. 70).

İktisadi büyüme kavramına yönelik ekonomiyi tetikleyen tüm unsurların katkısına baktığımız zaman büyüme, toplumda hem fert başına düşen gelirin artması hem de ekonomini ölçeğinin genişlemesi yönünde olabilir. Bu unsurların büyüme olarak değerlendirilebilmesi için sürdürülebilirliğinin olması gerekmektedir. Bu bağlamda iktisadi büyüme kavramı, kısa vadeli

statik bir kavram olmayıp uzun dönemli dinamik bir kavramdır (Taban, 2016, s. 1). Büyüme, nitelikten (yaşam standartlarını iyileştiren) çok niceliksel (sayısal değerlere dayalı) bir olgu olduğuna vurgu yapmışlardır ve büyümeyi sadece fert başına düşen gelirin artması olduğuna değinmişlerdir (Han ve Kaya, 2006, s. 2). Toplumların ekonomileri tam istihdam düzeyinde iken teknolojik reformlar sonucu ekonominin gelişme sağlaması uzun dönem artış koşullarını oluştururken, eksik istihdamın mevcut olduğu ekonomilerde talebin artmasına bağlı olarak kısa süreli kapasitenin artması ise kısa dönem koşullarını oluşturmaktadır (Berber, 2011, s. 2).

İktisadi büyüme genel hatları itibariyle bir ekonomide kişi başına düşen geliri ya da hasıladaki artışı temsil etmektedir. Devletlerin ekonomik reformlarda bulunması, teknolojik yeniliklerin artması buna bağlı olarak da gelirin artması iktisadi büyümeyi olumlu etkilerken küreselleşen ve son hızla gelişim gösteren dünya ile bağlantısını güçlü kuramayan ülkelerin büyümeleri negatif büyümeyi doğuracaktır.

İktisadi kalkınma kavramı bünyesinde azgelişmiş ülkeleri barındırırken iktisadi büyüme kavramı azgelişmiş ve gelişmiş olan toplumları ilgilendirmektedir. Öteki deyişle azgelişmiş bir ekonomi kalkınma hedefini sağlamayabilir fakat büyümediği anlamına gelmemektedir. Kalkınma ile ilgili yapılmış teoriler azgelişmiş ülkeleri konu alırken büyüme ile ilgili yapılan teoriler ise kalkınmış ve gelişmiş ekonomileri örnek alırlar (Han ve Kaya, 2006, s. 2).

1.2.2.1. İktisadi Büyümenin Sürdürülebilirliği

Devletlerin ekonomilerindeki temel yapı taşlarından birisi de iktisadi büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayabilmektedir. Sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarının sağlanabildiği, ekonomi politikalarının etkin halde olduğu, makro ve mikroekonominin uyum içinde olması, hedeflenen büyüme oranlarının sağlanması gibi büyüme değerlerini ifade eder.

Sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan unsurlar şunlardır; Makroekonomik istikrar (fiyatların istikrarlı olması), yapısal reformlar (sosyal devlet anlayışı ve hayat kalitesini arttırmaya yönelik politikalar), devleti yöneten mekanizmanın iyi olması (hukukun üstünlüğüne dayalı şeffaflık ilkesine tabilik) gerekmektedir (Taban, 2013, s. 18).

1.2.3. Büyüme-Kalkınma İlişkisi

İnsanlığın var olduğu tarihten itibaren büyüme ve kalkınma kavramı farklı şekilde açıklanmaktadır. Birçok kuramcı ve kitaplarda büyüme ve kalkınmayı özdeş iki terim olarak kullanıldığı görülmektedir. İnsanlar kişi başına düşen gelir arttığında refah düzeylerinde de bir artış olacağını varsaymaktadır. Kişi başına düşen gelirin artması kesin bir sonuç olarak refah düzeyinin artmasına etken olmayacaktır. İktisadi büyüme, bir ülkedeki tüm mal ve hizmetlerin maddi boyutu olan milli gelirdeki artışı ifade etmektedir (Kaynak, 2011, s. 70).

1.2.4. Kalkınma Kavramının Stratejik Boyutu

1.2.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, yaşama ilişkin temel gereksinimlerin korunarak gelecek nesillere aktarımını ve planlamasını yapan doktrindir. Bu doktrinin gelecek nesillere aktarımı ve korunmasının çevrebiliminin en geniş sınırları içinde kalkınma ve ekonomik büyümeyle etkileşimi sayesinde mümkün olabileceğidir (Çelik, 2006, s. 20-21).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı sanayileşme ve üretim kapasitesindeki artış sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu artış enerji kaynaklarının daha fazla kullanımı doğrultusunda çevresel sorun faktörlerini tetikleyici nitelikte olmuştur. Bu sorunların, somut olarak daha fazla hissedilmeye başlanmasından dolayı çevresel sorunların çözülmesi ve harekete geçilmesinde hız kazanılmıştır.

Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında organize edilen Stockholm Konferansı bu hareketin somut örneklerinden biridir. Bu konferansın sonucu olarak endüstriyel büyümenin küresel olarak çevre sorunlarına doğrudan olumsuz etkilediği kararına varılmıştır. Sürdürülebilir kavramının kullanımı ilk kez, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü (UNWCDE) tarafından yürütülen "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda kullanılmıştır. Bu programda ise sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik olarak: Bugünün gereksinimlerinin gelecek kuşakların da faydalanmasına olanak sağlayacak şekilde yapılması gerektiği yönünde kullanılmıştır (Dağhan, 2021, s. 1).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının popülerliği açısından 1987 yılında düzenlenen Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) etkisi büyük olmuştur. WCED'in sürdürülebilir kalkınma tanımı, geleceğe yönelik çevre ve ekonomik faktörlerin eşitlik ilkesi ile beraber devam ettirilmesi doğrultusunda olması gerektiğidir (Gedik, 2020, s. 197).

Sürdürülebilir kalkınmanın etkin bir şekilde devam ettirilebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için önemli olan hususlar şu şekildedir; Geleceğe yönelik alınan kararlarda sadece karar verici mercilerden ziyade vatandaşlarında etkin rol oynaması gerektiği, sanayileşmenin artmasıyla daha fazla üretim arzusunun kapılıp ekosisteme olumsuz etki edecek hamlelerden kaçınılması, deniz, kara ve hava ulaşımında kullanılan yakıtların ve kaynakların doğaya uyumlu hale getirilebilmesi ve kirlilik seviyesinin en aza indirilmesi gerekmektedir.

Bu bilgiler ışığında sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik büyümeyle göre daha geniş bir boyutu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Sürdürülebilir kalkınma, gerek insan-insan gerekse insan-doğa ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Geçmişte yaptığımız ve günümüzde yapmakta olduğumuz geleceğe yönelik zararlı davranışların önüne geçilmesi ve planlama yaparak sağlıklı bir gelecek inşa edilmesi en önemli amacı oluşturmaktadır.

1.2.4.2. Dengeli Kalkınma

Dengeli kalkınma kavramı ilk olarak Alman ekonomist olan Friedrich List tarafından kullanılmıştır. List'e göre tüm sektörlerin aynı anda gelişme göstermesi gerektiğini savunmuştur. Dengeli kalkınma stratejisine kuramlarıyla destek olan birçok ekonomist vardır. Bunlar; Büyük İtiş Modeli ile Rodan, Kısır Döngü Kuramı ile Nurkse, Dengeli Kalkınma Kuramı ile Chenery, İkili Yapı Modelleri ile Boeke ve Lewis'dir (Manisalı, 1975, s. 59).

Dengeli kalkınma, ülke kaynaklarının dağılımında ve kullanımında, tarım, imalat ve ticaret sektörlerinin; başka bir ifade ile tüm sektörlerin eş zamanlı ve topyekûn olarak ayağa kaldırmak ve ilaveten gelişim hamlelerinin bölgeler arasındaki farklılıkları temel alarak kalkınmayı planlama yoluyla birlikte hedeflemektedir.

Dengeli kelimesinden de anlaşıldığı gibi bir ekonomideki ihtiyaç duyulan yatırımların eş düzeyde olması başka bir deyişle, yatırım dağılımının öncelikli herhangi bir sektöre kaymaması gerekmektedir (Alataş, 2014, s. 40-41). Dengeli kalkınma teorilerini üç başlık altında ayırmak mümkündür: İlk olarak ekonomi içerisindeki tüm sektörler için yapılan yatırımlar, her birine eşit bir şekilde pay edilmelidir. İkinci olarak sektörlerin tamamı aynı oranda büyüme gerçekleştiremeyebilir; fakat eş anlı bir şekilde kalkınmayı desteklemelidir. Son olarak yatırımların ekonomi içerisindeki sektörler arası dağılımına dikkat edilmelidir (İlkin, 1988, s. 80).

Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi, farklı sektörlerdeki sanayilerin birbirleri ile entegre olmaları dengeli kalkınmanın sağlanması konusunda en önemli faktördür (Han ve Kaya, 2006, s. 207). Nurkse'e göre az gelişmiş bir ülkenin ekonomisinin planlama sayesinde gelişebilmektedir. Farklı sanayi sektörlerinde planlama doğrultusunda işbirliği ile yatırımlar gerçekleştirilir (Adaçay, 2013, s. 59).

Dengeli kalkınma kavramının bir başka boyutta ele alacak olursak eleştiri boyutunu da unutmamak gerekir. Bu kavram bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Başlıca eleştiri nedeni olarak, az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları kıt kaynaklar nedeniyle dengeli kalkınmayı sağlama noktasında geri plana atmıştır. Bir başka neden ise, az gelişmiş ülkelerin yapısı gereği birçok sektörün geri planda olmasından dolayı tam olarak hangi sektöre ağırlık verilmesinin kararlaştırılması konusunda güçlük çekilmesidir.

1.2.4.3. Dengesiz Kalkınma

Dengesiz kalkınma kuramlarının temeli, az gelişmiş ülke ekonomilerindeki sermaye stokunun az olmasından kaynaklıdır. Bu ülkelerdeki sermayenin eşit bir şekilde dağılmasıyla beraber hem düşük kapasiteye sahip işletmelerin doğmasına hem de düşük verim alınmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz faktörler ile ilgili sorunların çözülebilmesi için ekonomik kalkınmayı ateşleyecek öncü bir sektöre yatırım yapılmalıdır. Öncü sektörlerin belirlenmesinde dikkate alınması gereken birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler, sektörler arasında oluşmuş olan

en yüksek bağlantıya sahip olan sektör belirlenmelidir (Yavilioğlu, 2002, s. 58). Dengesiz kalkınma teoreminin öncü savunucularından olan Hirschman'ın savunmasına göre kalkınma aşamasındaki bölgeler birbirlerinden farklı seviyeye sahip olabilirler ancak bu denge farklılıkları kalkınmayı zorlaştırmaktan ziyade kolaylaştırmaktadır (Acar, 2008, s. 105).

Dengesiz kalkınma kuramcılarında Streeten'e göre, dengesiz kalkınma mevcutken faktör piyasaları piyasaya şekil veren aktördür. Faktör piyasalarının bu konumdayken yapılması gereken şey, piyasaların yol göstericiliği ile birlikte yeni yatırımlara önem verilmesidir. Streeten'e göre, dengeli kalkınmanın ihtiyacı olan planlama ve piyasaları yönetme kabiliyeti ile birlikte ekonomiyi dışarıdan gelecek olumsuz etkenlere karşı önleme amacı vardır (İnsel, 2003, s. 165).

1.3. Kalkınma Teorilerinin Ortaya Çıkışı ve Kalkınma Teorilerine Genel Bakış

1.3.1. Kalkınma Teorilerinin Ortaya Çıkışı

Küreselleşme, dünyayı etkisi altına alacak olan birçok olumsuz etkeni de beraberinde getirmiştir. Olumsuz etkileri arasında bolluk ve aşırı kıtlığın bir arada yaşam sürdüğü bir süreç böylelikle boy göstermeye başlamış, ülkeler arası refah oranlarında ciddi dengesizlikler yaşam koşullarını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin sermayelerindeki kıtlık ve emek arzının çok fazla olması nedeniyle sermaye belli bir kesimin elinde toplanmıştır. Bundan dolayı sermayeyi elinde bulunduran kesimin lüks harcamalarının kat ve kat artması neticesinde yoksul kesim de bir o kadar yoksullaşmaya başlamıştır.

Ülkelerin mevcut olduğu kaynakların doğru bir şekilde işlenmemesi ve kontrol edilmemesinden dolayı toplum erişmek istediği refah düzeyinden kısıtlanmıştır. Toplumun erişmek istediği eğitim, sağlık olanakları, barınma, sosyal faaliyetlerin yapılabilmesi, ifade özgürlüğü gibi hayat kalitesini doğrudan etkileyen faktörlerden mahrum kalmıştır. Bu faktörlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla kalkınmayı gerçekleştirecek olan kalkınma teorileri gün yüzüne çıkmıştır. Kalkınma kavramı İkinci Dünya Savaşından sonra literatürde yerini almaya başlamış olsa da ülkeler arası ticaret ile serbest bir şekilde tüm dünyaya bu sistem yayılmaya başlamıştır. Kalkınma kavramının giderek popüler hale gelmesi birçok kalkınma ile ilgili teorik bakış açılarını da beraberinde getirmiştir.

Az gelişmiş ülkelerde bir sorun olarak bulunan kalkınma politikasının sağlanamamasının temelini yoksulluk ve ekonomik durgunluğun birbirine bağlı bir dizi kısır döngü içinde sıkışıp kaldıklarını belirten Nurkse'e göre; bu döngülerden biri az gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksul insanların düşük üretkenliğe sahip olmasını öne sürmüştür. Gelirlerin ve tasarrufların düşük olması yatırımların az olmasına sebep olmaktadır. Kalkınmayı teşvik etmenin tek yolu, yabancı yatırım sermayesi sağlayarak bu döngüye girmektir. Bunun sonucunda kendi kendini idame ettiren bir büyüme sürecinin başlamasına neden olacaktır (Ofori, 1980, s. 38-39).

1.3.2. Kalkınma Teorilerine Genel Bakış

1.3.2.1. Modernleşme Teorisi

1960'larda toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda modern bir toplum anlayışına erişmek için toplumsal olarak bir değişim sürecine ihtiyaç duyması sonucu ortaya çıkmıştır. Modernleşme teorisi, toplum içindeki modernleşme sürecinin boyutunu açıklamak için kullanılmaktadır. Toplumların ihtiyacı olan sosyal ilerleme ve gelişmelerine etki eden nedenlerin belirlenmesini açıklamaya çalışır. Modernleşme teorisi, geleneksel toplumların daha fazla modern toplumlardaki mevcut uygulamaları benimsemeleri gerektiğini öne sürer. Modernleşme teorisinin temsilcileri, modern devletlerin sahip oldukları olanaklar çerçevesinde vatandaşların daha kaliteli yaşam standartlarına erişmek için daha özgürce hareket ettiğini söylemektedir. Teknolojik reformların yetersizliği, ulaşım aksaklıkları, üretimde modernleşmeye duyulan ihtiyaç gibi toplumları geri plana sürükleyecek etkiler modernizasyonu gerekli kılmaktadır. Modernleşme teorisi, toplumsal değişim teorisi olarak da bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı neticesinde, modernleşme teorisi; batılılaşma, modernleşme ve kalkınma gibi toplumları doğrudan etkileyen yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Batılı sosyal bilimciler, toplumların geliştirmekte olan süreçleri için oluşturdukları bir başka deyişle modernleşme süreçlerini ifade ettikleri teoridir. Batılı bilim insanlarından biri olan Rostow'a göre modernleşme aşamaları şu şekildedir. Geleneksel toplum aşaması, atılıma (kalkınma) hazırlık aşaması, atılım aşaması, olgunluğa yönelme aşaması, kitlesel tüketim çağı (Altun, 2000, s. 143). Rostow'un Kalkınmanın Safhaları Teorisi alt bölümde açıklanmaktadır.

1.3.2.2. Rostow Kalkınmanın Safhaları Teorisi

Walt W. Rostow, bir toplumun kalkınmayı gerçekleştirebilmesi için çeşitli aşamalara gerek duyduğunu açıklamıştır. Bunlar; Geleneksel toplum aşaması, atılıma hazırlık aşaması, atılım aşaması, olgunluğa yönelme aşaması, kitlesel tüketim çağı aşamasıdır (Karaca ve Şahin, 2010, s. 44).

1.3.2.2.1. Geleneksel Toplum Aşaması

Geleneksel toplum aşaması genellikle Newton öncesi dönem için kullanılan bir aşamadır. Sınırlı üretime sahip olan toplumların, bilim ve teknolojinin gelişmemiş olmasından dolayı Newton öncesi döneme dayandığı aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşama ile ilgili W. Rostow; sınırlı kaynaklara sahip olan toplumların ellerinde bulundurdukları kaynakların büyük çoğunluğunu tarıma aktardıklarını belirtmektedir. Geleneksel toplum yapısı, hiyerarşik sistemin hâkim olduğu, bilim ve teknolojinin dönemin şartlarına göre geri olduğu ya da bırakıldığı, sistematik ve bilimsel olguların aksine kadercilik anlayışını benimseyen toplumlardan oluşmaktadır (Altun, 2000, s. 143).

1.3.2.2.2. Atılma Hazırlık Aşaması

Bu aşama geleneksel toplum aşamasından modern toplum aşamasına geçmek isteyen toplumları barındırır. Atılma hazırlık aşaması, 17. yy sonu 18. yy başlarında kendini Batı Avrupa'da göstermiş, o dönemin coğrafyasına ait tarım ve endüstri alanlarını doğrudan ilgilendirmiştir. O döneme ait atılma hazırlık aşaması ilk olarak İngiltere'de görülmüştür. İngiltere'nin sahip olduğu coğrafi konum avantajı ve ticaret ağının gelişmişlik düzeyi bu duruma kanıt niteliği taşımaktadır. Rostow'a göre; bu aşama sadece ekonomik anlamda toplumları etkilememekle birlikte etkileşim içinde barındırdığı tüm toplumların refah düzeylerini, saygınlık derecelerini, yaşam kalitelerinin standartlarını da beraberinde etkilemiştir (Altun, 2000, s. 144).

1.3.2.2.3. Atılım Aşaması

Atılım aşaması, genel hatları itibariyle bir toplumun ekonomisindeki gelişmeyi etkileyen faktörlerin; teknolojik gelişmeler, tarımda modernleşme, sermaye artışı vb. unsurlar ile birlikte ekonomideki modernleşmeyi de işaret etmektedir. Bu aşamada etkili yatırımlar, ulusal gelirin de sıçrama yapmasına etki etmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak tarımdaki verim oranı artış göstermektedir. Çeşitli sektörlerdeki olumlu artışlar ulusal gelirin de artmasına yol açmaktadır. Çoğalan girişimci sayısı farklı sektörlerin gün yüzüne çıkmasına büyük etkendir. Teknolojik reformlar sonucu yeni teknikler ortaya çıkarken endüstriyelleşme ve tarımda etkisi önemli ölçüde fazladır (Altun, 2000, s. 145).

1.3.2.2.4. Olgunluğa Yönelme

Rostow'un teorisindeki dördüncü aşaması olan *olgunluğa yönelme*, ulusal gelirin %10-%20'sini yatırımda kullanmakta ve üretim miktarı ile nüfus artış hızının arasındaki mesafenin korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ekonomik anlamda hız kazanmak ve büyüme sürecinin içinde yer alabilmek için eski tip kurumlar yeniden yapılanma geçirecektir. Rostow'a göre bu zamana kadar olan aşamalar altmış yıl sürecek ve *olgunluğa yönelme* aşamasının temellerini oluşturacaktır. Rostow, esas olanın ekonomik reformlar ve teknolojik hamlelerin yerine siyasal önceliklerin olduğundan bahsetmiştir (Altun, 2000, s. 145-146).

1.3.2.2.5. Kitlesele Tüketim Aşaması

Son aşama olan *kitlesele tüketim aşaması*, ulusların ekonomik değerlerinin gelişmiş olması ve teknolojik reformların yapılması kitlesele tüketimi açığa çıkarmıştır. Sektörler talepler doğrultusunda planlarını yapmaya başlarlar. Rostow'a göre bu aşamaya erişmiş toplumlar iki önemli unsuru başarmışlardır. Birincisi, ulusların gelir düzeylerine bağlı olarak toplumların da gelir düzeylerinde artışlar meydana gelmiştir. Toplumların alışmış olduğu tüketim davranışları

da değişim göstermiştir. Örneğin, kişi başına düşen gelirin arttığı toplumlar daha fazla tüketmeye başlamış bu da ihtiyaç fazlası tüketimi meydana getirmiştir. Rostow ikinci önemli unsuru, endüstriyellemenin etkileri olarak adlandırır. İşgücünün sınırları genişlemiş, daha önce kendisine çok yer bulamayan alanlarda etkisini göstermeye başlamıştır. Rostow, endüstriyelleme beraberinde bürolarda ve bilgi gerektiren işlerde çalışan nüfusun oranında da artışın olduğundan bahsetmiştir (Altun, 2000, s. 146).

1.3.2.3. Dual Ekonomi Modeli ve İşgücü Arzı

Arthur Lewis'in ekonomik kalkınma ile ilgili hazırladığı bu model, ülke ekonomilerinin içeriğindeki dual (ikili) yapı ile ilgilidir. Bu ikili yapı, bir ülkede mevcut olan modern ekonomi ve geleneksel ekonomiyi temsil etmektedir. Geleneksel ekonomilerde, tam istihdam sağlanmamış, sektörlerin çoğunda düşük verim hâkim, işgücünün düşük olduğu bilinmektedir. Modern ekonomilerde ise, üretim olanakları gelişmiş, sektörlerin çoğunda yüksek verimlilik mevcut olup buna bağlı olarak yüksek ücret verilmektedir.

Dual ekonomi modelinin sağlanabilmesi için az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin insanlarını düşük ücret ile çalıştırması ve kapitalist sistemin ülke içindeki alanının büyütülmesi sonucu başarılı olabileceğini savunur. Lewis řu şekilde ifade etmektedir; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, tarım sektöründeki emeğe dayalı yetersiz performansın sanayi sektörüne aktarılmasının gerekli olduğunı savunmaktadır (Figueroa, 2004, 743-744).

Lewis'e göre, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu ekonominin asıl dinamik gücünün sanayi sektörü olduğunı savunmaktadır. Ülkeleri iki parçaya ayırdığımızda bir tarafta kırsal bölgelerin mevcut olduğu ve tarım sektörü ile uğraşan geleneksel yapının olduğu bilinirken, bir tarafta kentsel bölgelerin ve endüstriyel yapının olduğu sanayiye dayalı modern yapı mevcuttur. Geleneksel yapının sahip olduğu oldukça fazla olan reel ücrete dayalı emek arzı modern sektöre sabit bir ücret üzerinden emek arzı kaynağını oluşturmaktadır. Geleneksel sektörde karşılaşılan kötü şartlar ve yaşam kalitesinin gitgide azalmasından dolayı emek arzını gerçekleştiren işçiler düşük ücret karşılığında modern sektöre geçiş yapmaktadırlar. Geleneksel (tarım) sektöründen modern (sanayi) sektörüne gelen işçiler düşük işçilik maliyeti oluştururlar. Modern (sanayi) sektörünün elde ettiği karlar sonucu tasarruflardaki artış, kapitalist sektörün büyümesine neden bu da kalkınmanın oluşmasını sağlar (Özdemir, 2010, s. 12).

1.3.2.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşım, kalkınma kavramına ilişkin olarak geleneksel kalkınma iktisatçılarında eleştirel yaklaşımşlardır. Aynı zamanda Raul Prebisch'in başkan olduğu ECLAC'da yapılan araştırmalar nedeniyle *Latin Amerika Ekonomi Komisyonu* olarak da adlandırılır. Geleneksel iktisada eleştirel olarak yaklaşan yapısalcı yaklaşıma göre, ekonomik kalkınma için daimi

öncelik sermaye birikimidir. İç pazar hacimlerinin küçük olması dolayısıyla sermayeyi elinde bulunduranların yatırım yapmaya teşviklerinin olmaması sermaye birikiminin oluşmasını engellemektedir. Sermaye birikiminin yetersiz olduğu az gelişmiş ülkeler, sanayileşme evresi için gerekli koşulları yerine getirememektedir. Karşılaşılan iç piyasa sorunu girişimcilik faaliyetlerinin de yeteri düzeyde olmamasından dolayı bu sorunu ulusal pazara açılmama noktasına taşımaktadır. Yapısalcı yaklaşımın öncüsü olan Paul Prebisch göre, heterodoks bir yaklaşımı benimseyen yapısalcı okul, geleneksel iktisatçılara yönelik bazı eleştiriler şunlardır; ilk olarak az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları durumdan kurtulmaları için gelişmiş ülkelerin rotalarını takip etmeyi hedefleme düşüncesi, ikinci olarak geri kalmışlığın sadece ülke içindeki eksikliklerden kaynaklandığı şekilde yorumlanması, üçüncüsü, bir kopya niteliği olarak gelişmiş ülkelerin uyguladığı politikaları az gelişmiş ülkelere tavsiyelerde bulunması, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bağlamda tamamen farklı olan gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere önerilerde bulunması şeklindedir (Yüksel, 2013, s. 51-52).

Yapısalcı yaklaşımın savunucularından olan Singer'a göre, az gelişmiş ülkelerin gelişmesinde ülke gelişimine yönelik olarak ulusal pazarda yaptığı ticaretlerin ve yabancı sermaye yatırımlarının etkisinin olmadığı fikrindedir. Dahası bu durum sanayileşme sürecine olumsuz etki etmektedir (İÜAÖF, 2021). Prebisch, birincil mal üreten ve ihracatını yapan ülkeler için az gelişmiş ülkelere çevre endüstriyelleşme ile beraber sanayi mallarını üreten ve ihracatını yapan ülkeler için gelişmiş ülkelere merkez kavramlarını kullanmıştır. Çevre ülkeler merkez ülkeler ile yaptıkları ticaretten olumsuz etkilenmektedir. Prebisch bunu şöyle değerlendirmektedir; ülkelerin yaptıkları ihracat ve ithalatlar çevre ülke adına bir getirisinin olmadığı gibi aksine çevre ülkelerden merkez ülkelere gelir aktarımının söz konusu olduğunu savunmaktadır. Yapısalcılara göre, çevre ülkeler yalnızca birincil hammadde ihracatı olgusunu değiştirmedikçe az gelişmişlikten kurtulamayacaklardır. Geleneksel yapının aksine devletin ekonomiye müdahale etmesi ve ithal ikameci politikayı uygulamaya başlaması gerekmektedir (Yüksel, 2013, s. 53).

1.3.2.5. Bağımlılık Okulu

Bağımlılık okulu, 1960'lı yıllardan sonra etkisini göstermiş, yapısalcı yaklaşımın az gelişmiş ülkelerin ekonomileri hakkındaki kuramlarına bir destek niteliği taşımaktadır. Az gelişmiş ülkelerin başarısız ekonomi politikaları hızlı kalkınma için gerekli şartları oluşturamamıştır. Kalkınmayı gerektirecek uygulamaların içsel faktörler ile gerçekleşeceğini düşünen *Geleneksel Kalkınma İktisadi Yaklaşımı'nı* eleştirmişlerdir. Bağımlılık okulu, geleneksel kalkınma iktisadi yaklaşımın aksine az gelişmiş ekonomilerin nedenlerini dışsal faktörlere bağlamıştır. Yapısalcı yaklaşım ile aynı değerler üzerinde örtüşen bağımlılık okulu, az gelişmiş bir ülkenin hatalarını dış faktörlerde aramayıp iç faktörlerde ararsa daha da geri gideceğini ileri sürmüştür (Başkaya, 2009, s. 76).

Bağımlılık okulunun içinde bulundurduğu insanlar Marksizm ve Yapısalcılık düşüncesini benimsemiş ve söylemiş oldukları fikirlerle aynı safta duran birçok bilim insanını da

bünyesinde bulundurur. F. Cardoso, Theotonio dos Santos ve A.G. Frank gibi düşünürler, kalkınma ve azgelişmişliği bir paranın iki yüzü olarak tanımlamıştır (Yüksel, 2013, s. 54). Marksist sisteme kurdukları yakınlıktan dolayı neo-marksist okul olarak da bilinmektedir (AÜ, 2020).

Bağımlılık okulunun temel ilkesi, azgelişmiş ve gelişmiş ülkelerin buldukları konumların birbirleri ile olan ilişkisi hakkındadır. Her ülkenin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel boyutun bir başka ülkenin kalkınmasında kullanılmayacağını savunur. Azgelişmiş ülkelerin kalkınma hareketlerinde yapısal bir reforma gidilmedikçe gösterilen çabanın gelişmiş ülkelerin sömürgecilik faaliyetlerine bir artı değer olacaktır (İÜAÖF, 2021). Azgelişmiş ülkelerin yapılarına baktığımız zaman çoğunlukla ilgili ülkeleri dual yapı karakterize etmektedir. Bazı bölgelerin kırsal yapıya sahip, kendini idame etmeye çalışan, emeğin marjinal verimliliğinin sıfıra yakın olduğu ve verimliliğin az olduğu tarım sektörü mevcutken bir yanda yüksek üretim kapasitesine sahip büyük olmayan sanayi sektörlerini yerini almaktadır. Azgelişmiş ülkelerin diğer ülkelere neden geri kaldığını açıklama konusunda; geri kalmış ya da bırakılmış, kapitalizmi bünyesinde bulunduran ülkeler neden diğer kapitalist ülkelerin yaşadığı gibi değişime hızlı reaksiyon vermeyip, yenilikçiliğe ayak uyduramamıştır? sorusuna yanıt vermektedir. Ülkelerin sahip oldukları sınıfsal farklılıklar ve farklı ekonomik yapının değişime ayak uyduramama konusunda önemli etkisi vardır (Yüksel, 2013, s. 54-55).

1.3.2.6. Wallerstein'in Dünya Sistemleri Teorisi

Wallerstein'in öncülüğünü yaptığı dünya sistemleri teorisi, yapısalcı yaklaşım ve bağımlılık okulunun fikirlerinden yola çıkılarak oluşmuştur. Wallerstein'in ortaya attığı bu teori, küreselleşme ile beraber oluşan modern dünya sisteminde bulunan devletlerin ilişkilerinden yola çıkılarak oluşturulan bir teoridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen negatif olaylar; savaş dolayısıyla çöken ekonomiler, sosyal hayatın neredeyse kalmaması, ülkeler arası krizler, bilimsel araştırmaların sekteye uğraması ve devletlerin içinde patlak veren siyasal problemler modernleşme kuramı ve sosyal kuramların doğruluğunu yitirmesine sebep olmuştur (Wallerstein, 1974, s. 9). Bu bağlamda ülkelerin ekonomik, sosyal, coğrafik ve kültürel yapısına göre bir ayırım yapan Wallerstein'e göre hiçbir tarihsel süreç kapitalizmin uygulanması kadar karmaşık olmamıştır. Kapitalizm etkisini merkez ülkelerde oldukça fazla gösterirken bunun mağduru olarak da çevre ve yarı çevre ülkeler gösterilmektedir (Wallerstein, 2009, s. 35). Buna göre ülkeleri iki kategoriye ayıran Wallerstein'e göre; birinci olarak *merkez ülke* olarak adlandırdığı güçlü devlet yapısına sahip, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişim göstermiş, sanayisi gelişmiş, refah düzeyi yüksek, eğitim ve sağlık sektörlerine öncülük eden ülkeler gelmektedir. İkinci olarak *çevre ülke* olarak adlandırdığı merkez ülkenin aksine sanayisi gelişmemiş, ekonomisi birkaç hammadde üretimine dayanan ülkeler gelmektedir. Bu kategorideki ülkelere ek olarak, merkez ve çevre ülkeler arasında konumlandırılan *yarı çevre* ülkeler gelmektedir. Bu ülkeler ise merkez ülke ve çevre ülke

arasında sınıflandırılmaya alınmış, çevre ülkelere nispeten ekonomik açıdan daha gelişmiş ve endüstriyel anlamda tam gelişim gösterememiş ülkelerdir (Kaynak, 2011, s. 174)

Yarı çevre (semi periferi) olarak adlandırılan ülkeler çevre ülkelere nazaran merkez ülkelere daha yakın konumdadır. Kapitalist devlet düzeninden önceki dönemlerde merkez ülke olarak geçen yarı çevre ülkeler, hem merkez ülkelere ait hem de çevre ülkelere ait özellikleri bünyesinde bulundurabilirler (Skocpol, 1999, s. 298).

Dünya genelindeki ekonomik ağ, küreselleşme ile birlikte gelişim göstermektedir. Farklı coğrafyalardaki birçok ülkenin etkileşim halinde olmasından dolayı sınıf farklılıkları görülmektedir. Dünya sistemleri teorisi, devletlerin bu sınıf farklılıklarının ne olduğu üzerinde durmuş ve ülkelerin neden az gelişmiş olduklarını inceleyen bir teoridir. Bu bilgiler ışığında Wallerstein, önem sırası bakımından devletlerin işleyişini ikinci planda değerlendirmiştir. Bunun sonucu olarak az gelişmişlik sorununu ülkelerin kalkınmanın sağlanamamasını sahip oldukları iç faktörlerden ziyade küreselleşen dünyanın etkisi altında olmasına bağlamıştır (Kaynak, 2011, s. 175).

1.4. Bölgesel Kalkınmanın Tarihsel Süreci, Tanımı, İlkeleri, Teorileri ve Politikaları

Bu bölümde bölgesel kalkınmanın tarihsel süreci, bölgesel kalkınma tanımı, teorileri ve politikaları incelenecektir.

1.4.1. Bölgesel Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci

Kalkınma kavramının doğuşu ile bölgesel kalkınma kavramı da literatürde yer almaya başlamıştır. İngiltere’de 18. Yüzyılda başlayan ve çeşitli Avrupa ülkelerine sıçrayan, devamında Amerika’da görülen bölgesel kalkınma, sanayi devrimiyle beraber gelen sorunlar ile karşılaşmıştır. İnsanoğlunun toplu ve seri üretim yapması kent nüfuslarında ciddi artışlara neden olmuştur. Sanayi devrimi son hızla gelişmeye devam ederken üretilen ürünlerin farklı ülkelere ulaşması daha kısa sürelerde ulaşmaya başlamıştır (Elseven, 2019, s. 7). Sanayi devrimi İngiltere’de bölgesel farklılıkların açılmasına doğrudan etki etmiştir. İlk olarak İngiltere’nin adalarında görülen bölgesel farklılıklar, yetersiz doğal kaynak ve bölgeye ulaşım anlamında bir limanın olmamasından dolayı ortaya çıkmıştır (Dinler, 2001, s. 103). Büyük Buhran’a kadar olan süreçte ulus devletlerin bölgesel kalkınmaya, bölge ve ulusal birliğe bir tehdit unsuru olduğunu düşündükleri için sıcak bakmamışlardır. Bu süreçte bölgesel kalkınmışlık farklılıkların giderilmesi adına yalnızca devlet tarafından belirlenen merkez iller ilgilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin çöken ekonomilerini toparlamak ve bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla hükümetler ilgi göstermeye başlamışlardır. 1929 yılındaki Büyük Buhran’ın olması bölgesel kalkınma kavramının önemini gözler önüne çıkarmıştır. Büyük Buhran’ın etkileri ve İkinci Dünya Savaş’ının zeminin hazırlandığı dönemde bu kavram giderek ön kazanmıştır. Geniş ve kapsamlı bir kavram olan bölgesel kalkınmanın

geçmişi çok eskiye dayanmamaktadır. Bölgesel kalkınma kavramının ortaya çıkışı 1940'lı yıllarda popüler hale gelmiştir. Kavramın ortaya çıkışı Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerini konu alsa da tüm az gelişmiş ülkelerin odak noktası haline gelmiştir (Gök, 2012, s. 1).

1.4.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma; ülke içinde olan bölgelerin, dünya genelindeki mevcut olan bölgeler ile etkileşimlerini önemseyen, ekonomik bağlamda iletişim kuran, sürdürülebilirlik ve katılımcılık ilkelerini temel alan, refah düzeyini arttırmaya yönelik hamleleriyle bölgelerini geliştirmeye çalışma bütünüdür (Akpınar, 2010, s. 10-11). Ülkelerin sahip oldukları potansiyeli tespit edip bu potansiyele çıkmayı amaç haline getirmek ve bu amaç doğrultusunda elde bulunan kaynakları kullanarak bölgenin refahını arttırmaya yönelik uygulanan bir kavram olarak nitelenmektedir (İldırar, 2004, s. 16).

Bölgesel kalkınma, ülke kaynaklarının belirli bir bölgede toplanmayıp ihtiyaç dâhilindeki bölgelere pay edilecek şekilde dağıtılmasını amaçlamaktadır. Kaynakların bölgelere adaletli şekilde pay edilmesi sonucu ülke içindeki gelir dağılımı adaletsizliğini de ortadan kaldırmayı hedef haline getirmelidir. Bölgesel kalkınma ekonomik göstergelerden ibaret değildir. Her ülkenin diğer ülkelerden ayırt edici özellikleri vardır. Güçlü ve zayıf yönleri, ulaşmak istediği hedefleri, nüfusun kalifiye olması, yer altı ve üstünde sahip oldukları gibi farklı yönleri bulunmaktadır. Bölgesel farklılıklar yalnızca ekonomik faktörler olmayıp sosyal faktörlerin de bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bir toplumun alt yapısı, sosyal düzeyi, eğitim ve sağlık yapısının gelişmişlik düzeyi gibi birçok bileşeni içermektedir. Devletler için sorun haline gelen bu unsurların çözümü için bölgesel kalkınmanın işler halde olması gerekmektedir. Ülkeler arasında bölgesel farklılıkların oluşmasında ülke kaynaklarının etkin olmaması bir ülkeyi geri bırakan konulardan bir başka etkidir.

Ülkelerin sahip oldukları sermaye birikimi, ülkenin üretim kaynaklarının gelişmişlik düzeyi, girişimcilik etkinliği, bölgenin mevcut demografik yapısı bölgesel farklılıkların zeminini oluşturan faktörlerdir. Bu faktörlere ek olarak teknolojik alt yapının bölgelere dengeli şekilde dağılmaması da bölgesel kalkınmayı olumsuz şekilde etkilemektedir (Aksel, 2014, s. 13).

1.4.3. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Yapılanması

Bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin önemli farklara sahip olduğu ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu geniş yüzölçümü coğrafik yapısının da etkisi ile birlikte bölgeler arası farklılıkların oluşmasında büyük yer kaplamaktadır. Farklılıkların oluşmasında dengesiz nüfus dağılımının etkisi bulunmaktadır. Bölgeler arası farklılıkların temelini oluşturan beşeri sermaye kıtlığı, kalitesiz altyapı, üretim kaynaklarının eksikliği gibi faktörler bu farklılığın oluşmasını arttırmaktadır.

1897 yılında gerçekleşen istatistik çalışmasına göre Osmanlı Devleti dönemindeki şehirlerin yıllar geçtikçe artması ve günümüze gelene kadar olan süreçte gerekli olan kalkınma hareketi için ekonomik ve sosyal anlamda yetersizliğin mevcut olmasından dolayı kalkınma hareketini sekteye uğratmıştır. Türkiye’de ilk olarak bölge-mıntuka tanımı ile 1927 yılındaki nüfus sayımında karşılaşmıştır (Arslan, 2010, s. 62-63). Bölgesel kalkınma kavramı Türkiye’de 1960’lı yıllardan sonra etkisini göstermeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren planlı döneme geçilmiş, ülkemizdeki yatırımlar ulaşım ve sanayi hizmetlerinin geliştiği batı bölgelerine aktarılmıştır. Aktarılan yatırımların bölgeler arasındaki eşitsizliği arttırması ve nüfus dağılımını da olumsuz etkilemesiyle beraber bölgelere yönlendirilen yatırımlar yeniden değerlendirilmiştir (Sevinç, 2011, s. 39-40).

Bölgeler arası farklılığın en geniş olduğu bölgeler sırasıyla, Marmara Bölgesi olmasıyla beraber Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bu bölgeler ekonomik düzeyin yüksekliği, istihdam oranı, üretim düzeyi ve ticaret ağının genişliği ile merkezi konumlarda yer alırken ülkenin doğusunda yer alan bölgeler bu bağlamda geri kalmaktadır. 2014 yılına kadar olan süreçte Türkiye Cumhuriyeti’nin bölgesel kalkınma dönemlerine baktığımız zaman bölgesel farklılıkların giderilmesi için önemli hamlelerin yapıldığı fakat bir sonuca ulaşamadığını söylemek mümkün olacaktır (Bakırcı, 2014, s. 283).

1.4.4. Bölgesel Kalkınma Politikaları

1.4.4.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Temel İlkeleri

Çeşitli nedenlerden dolayı oluşan bölgesel farklılıkları önleyebilmek ve geri kalan bölgeleri geliştirmek için ülkeler bu bağlamda politikalar yapmaktadır. Devletlerin uyguladıkları politikaların sahip olduğu üç temel ilkedden bahsedebiliriz. Bu ilkeler; sosyal karlılık, kalkınma kutbu ve halkın katılması ilkelerinden oluşur (Durgun, 2006, s. 48).

1.4.4.1.1. Sosyal Karlılık İlkesi

Ülkeler toplumsal faydalarını arttırmak amacıyla kaynakların tam istihdam düzeyinde kullanımı amaçlamaktadır. Liberal düzenin mevcut olduğu ülkelerde, girişimciler kar düzeylerini maksimuma ulaştırmak için bir takım kararlar alırlar. Girişimciler üretim hacimlerini genişletip, kendileri için en uygun sektörü bulup ve fiyat düzeylerini belirleme konusunda en uygun bölgeleri arama halindedirler. Girişimci açısından oldukça uygun olan bu davranış çoğu zaman toplumların yararına olmamaktadır. Bir başka deyişle, girişimciler için oldukça getirisi olan bir yatırım kararının toplumun sosyal yararına ters düşebilir. Tüm bunları göz önüne aldığımız zaman sosyal karlılık ilkesi, geri kalmış bölgelerde kısa süre zarfında olmasa bile ekonomiyi canlandırmak, sosyal karlılığı oluşturmak, kalkınma için koşulları oluşturup yatırımların kamu tarafınca yapılmasını sağlamayı ilke edinmiştir (Dinler, 2001, s. 284).

1.4.4.1.2. Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının ikinci ilkesi olan kalkınma kutbu ilkesi, ilk olarak öncü birlik olarak nitelendirilen sanayi endüstrisinin gelişim hızı diğer endüstrilerin hızına nazaran daha büyüktür. Bu ilkeye göre kalkınma hareketi aynı anda ülkenin her bölgesinde görülmez. Öbek halinde ülkenin bir kısmında konumlandırılmış bu sistem gelişim göstermesinin ardından ülkenin diğer bölgelerindeki ekonomiyi geliştirmesi için çeşitli yollar ile aktarılmaktadır (Kaya, 2009, s. 27). Kalkınma kutbu ilkesine göre, eş zamanlı olarak, dengeli bir şekilde kalkınmanın hedeflenmesi hayalden ibarettir (Dinler, 2012, s. 272). Küreselleşen dünyada sanayi devriminin etkisiyle gelişmemiş bölgelerde kalkınma kutuplarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Günümüzde dâhil birçok az gelişmiş ülkenin sahip olduğu kalkınma kutupları gelişmiş ülkeler tarafından yapay bir şekilde oluşturulmuştur. Gelişmelerini tamamlamış ülkeler, geri kalmış bölgelerde kalkınma kutbunun yapay bir şekilde oluşturulmasını desteklemişlerdir. Günümüzde dahi az gelişmiş bölgelerde gelişme olanaklarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Gelişmek için yeterli imkânlara sahip olmayan az gelişmiş ülkeler, geri kalmış bölgelerindeki kutbun yalnızca devlet müdahalesi sonucu oluşacağını düşünür (Durgun, 2006, s. 48).

1.4.4.1.3. Halkın Katılma İlkesi

Halkın katılımı ilkesi, uygulanacak olan bölgesel kalkınma politikalarının her aşamasında halkın katılımının olması gerektiği ile ilgilidir. Alınacak kararların başarılı olması bölge halkının uygulanacak politikaya katılımı ile mümkün olacağını ilke edinmiştir. Politikaların halkı da kapsamasından dolayı devletin, halkla bir işbirliği içerisinde olması gerektiği düşüncesidir. Halkın katılımı ilkesi ile halkın aidiyet duygusu gelişecek, halk kendini önemli hissedecek ve motivasyonu artacaktır. Bu faktörler bölgesel kalkınma politikasını doğrudan etkilemektedir. Yaşam kalitesinin yükselmesi ve kalkınma hızının artması bölgesel politikalarının erişilebilirliğini kolaylaştıracaktır (İldıran, 2004, s. 18).

1.4.4.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarını uygulaması tek bir olumsuz etkenden kaynaklanmamaktadır. Bölgesel farklılıklar bir ülkenin sorun teşkil eden faktörlerinden olan coğrafi koşullar, doğal kaynaklar, istihdam eksikliği, altyapı yetersizliği, girişimcilik faaliyetlerinin yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma politikası amaçlarına bakıldığında, ülkelerin birbirinden farklı tarihsel süreçleri, ekonomik yapıları ve uyguladığı politikalarından dolayı farklılıklar göstermektedir (Sevinç, 2011, s. 41).

Bölgesel kalkınma politikalarının uygulaması ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve insan yaşamını olumsuz etkileyen tüm faktörlerden kaynaklanmaktadır. Tüm bu sorunların ortaya

çıkmasına bakıldığında büyüme, istikrar ve dengeleme amaçları karşımıza çıkmaktadır (Erkan, 1987, s. 4).

1.4.4.2.1. Büyüme Amacı

Ülkeler, ekonomilerini daha hızlı büyütebilmesi için bölgelerine büyüme için gerekli alt yapı desteğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarının hedefinden olan iktisadi kalkınma, toplumun refah düzeyinin artması, dış ticarete rekabet arttırmak, sermaye birikimini arttırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmeyi amaç haline getirmiştir (Savrul, 2012, s. 50).

1.4.4.2.2. İstikrar Amacı

İstikrar amacı, bölgeler arasındaki istihdam ve gelir ile ilgili sorunların çözülmesidir. Ülke ekonomisinde gelirin ve istihdamın istikrarlı bir şekilde artması için, bölgenin mevcut olan üretim yapısının konjonktürel ve yapısal dalgalanmalardan zarar görmemesini sağlamayı amaçlamaktadır (İldırar, 2004, s. 20).

1.4.4.2.3. Dengeleme Amacı

Dengeleme amacı, ekonomik düzeyini arttırmaya yarayan ülkelerin sahip oldukları kaynaklarının bölgeler arasında bulunan farkların dengeli şekilde dağılmasıdır. Ülkeler olabildiğince refah düzeyini bölgeler arasında dengelemeli, bölgeler arasındaki ekonomik açığın oluşmasının önüne geçmeli, bölgelerin coğrafi ve demografik özelliklerden kaynaklı altyapı sorununu dengelemeyi amaçlamalıdır (Aktakas, 2006, s. 16).

1.4.5. Bölgesel Kalkınma Teorileri

Bölgesel kalkınma konusunda yapılan çalışmalar iktisadi kalkınmanın mekânsal boyuta indirgenmiş halidir. Bölgesel kalkınma teorileri içinde ekonomik, sosyolojik, kültürel vb. gibi birçok kavramları içinde barındırır. Dolayısıyla, bölgesel kalkınmanın yapısal boyutuna getirilen zaman ve mekândaki değişimler bölgesel kalkınmayı ifade etmemizde farklı teorileri de beraberinde getirir (Ersungur, 2016, s. 241). Bölgesel kalkınma teorileri içinde farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Baktığımız zaman Neo-klasik ticaret teorisi ve büyüme teorisi bölgelerin zamanla birbirine benzemesi ya da farklı durumlara düşmesini konu edinirken, modern büyüme teorisi bu bağlamda mekânsal ayırım üzerine yoğunlaşmıştır. Konum teorisyenleri ülkelerin büyümesinde ulaşım maliyetlerinin üstünde dururken ilk olarak Marshall ile başlayan dışsal ölçek ekonomileri ve esnek uzmanlaşma geleneği daha sonrasında yakın zaman neo-klasik teorisyenleri tarafından tekrar incelenmiştir. Son olarak merkezi

yerler teorisyenleri tarafından gelen fikir yerini bölgesel kalkınma literatürü içinde yer almıştır. Merkezi yerler teorisyenlerince oluşturulan bu literatür içinde büyüme kutbu yaklaşımı ve yeni yapısalcı yaklaşımı içermektedir (Berber ve Baday Yıldız, 2014, s. 5).

1.4.5.1. Bölgelerarası Yakınsama Hipotezi

Ulusların fert başına düşen reel gelir farklılıklarının zamanla değişip değişmeyeceği yönündeki farklı düşüncelerin temelini oluşturan bu düşünce Abromovitz tarafından yakınsama hipotezi olarak oluşturulmuştur. İktisat düşünürleri tarafından bu düşüncenin rağbet görmesi, ulusların uzun vadeli makroekonomik zaman serilerinin yayımlanması ve ekonometrik analizlerin ortaya çıkardığı yeni göstergelerden kaynaklanmaktadır. 1956 yılında Solow tarafından bu düşünce tarzının formüle edilmesi sonucu yakınsama hipotezinin yalnızca ekonomik bir olgu değil aynı zamanda istatistiksel bir olgu olarak da değerlendirilmeye başlamıştır (Ceylan, 2010, s. 49). İktisadi büyüme literatürü içerisinde yer alan ve Solow modelinin temel çıkarımı olan bölgelerarası yakınsama hipotezi, kapalı ekonomi koşulunda olan bir ülkenin sermayesinin giderek azalmasından dolayı ülkedeki fert başına düşen reel gelirin de zamanla azalacağına yönelik bir hipotezdir. İkinci Dünya Savaşı'nın arkasından küreselleşme olgusunun ulaşım ve haberleşmeyi geliştirmesiyle ekonomilerin birbirine uyum sağlamanın bunun da yakınsamaya yol açacağına beklentisi hissedilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakınsayacağını ileri süren Neo klasik büyüme teorileri birçok testten geçmiştir. Neo klasik büyüme teorisyenlerinin bu çalışmaları ulusların ekonomilerinin büyüme seviyeleri yakınsayıp yakınsamadığı test edilmiştir (Ersungur, 2016, 242).

İktisat alanında çalışma yapmış ilk bölgesel kalkınma teorileri, Neo klasik teorisyenler tarafından yapılmış olan büyüme teorileri ve uluslararası ticaret teorilerinin mekânsal olmayan uzantılarıdır. Bu teoriler, oluşan işgücü fiyatlarındaki farklılıkların ve bölgelerarası farklılıkların zamanla yakınsama eğilimde olacağı yönündedir (Ersungur, 2016, s. 242). Neo klasik teorisyenler, Hecksher-Ohlin teorisini kullanarak uluslararası ve bölgelerarası ticareti açıklayabilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu teoriye göre, ülkeler sahip oldukları bölgelerde hangi üretim faktörü daha fazla kullanıyorsa faktörlerin sonucu olarak çıkan mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. İlgili malda uzmanlaşma sürecine giren ülkeler o maldan kazanç elde etmek için ihraç yapar, üretim faktörünün eksik istihdam olduğu sonucunda ithalat yapmaktadır. Bu durumu şu şekilde açıklayan Samuelson, bir bölgede işgücü yoğun ise, üretim faktörlerinden çıkan malların ticaretine başlanması ve ilgili mallarda uzmanlaşma neticesinde, nispi işgücü fiyatlarının yükselmesi işgücü talebindeki nispi artıştan kaynaklandığını söylemektedir (Ersungur, 2016, s. 242).

1.4.5.2. Konum Teorisi

Konum teorisi, iktisadi olayların mekânsal boyutunu açığa çıkarılması amacıyla geliştirilmiştir. Thünen tarafından 1826 yılında yayımlanan *tarımsal arazi kullanım modeli* ile İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar etki etmeyi başarmıştır. Konum teorisi, Thünen tarafından tarımsal konum teorisi, Alfred Weber tarafından oluşturulan endüstriyel konum teorisi ve Christaller ve Lösch tarafından geliştirilen merkezi yerler teorisi olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Thünen, pazardaki ürün fiyatları ile pazarın uzaklığı arasındaki ilişkinin, bölgedeki tarım yapılacak alanı belirleyeceğini öne sürmüştür. Bu yapıda tarımsal ürün arz eden bir merkez kasaba olduğu varsayılmaktadır. Birbiri ile etkileşim içinde olan merkez kasabanın etrafında kümelenmiş çevreler yer almaktadır. Buradaki dikkat edilmesi gereken husus, taşıma maliyetleri dikkate alındığında çevrelerin kasabaya olan uzaklıkları farklı olduğundan ürün fiyatları da farklılık göstermektedir. Bu örneğin sonucu olarak, taşıma maliyetlerinde pazar yeri seçiminin ana unsur olarak belirlenmesidir (Ersungur, 2016, s. 7).

Alfred Weber tarafından 1929 yılında geliştirilen sanayi konum teorisi, Thünen'in teorisine göre oranla daha karmaşıktır. Sanayi konum teorisi, mekânsal faktörleri değerlendirerek bölgelerdeki üretim tesislerinin en uygun yer seçimi yapması ve minimum maliyetlerin sağlanmasını amaçlamaktadır (Topcuoğlu ve Çalışkan, 2016, s. 103-104).

1.4.5.3. Dışsal Ekonomiler

Dışsal ekonomiler, Weber'in konum teorisi maliyet avantajının sağlanabilmesi için hammaddelere ve pazara mekânsal olarak bir yakınlığın olması gerektiği ele almıştır. Weber'e göre; bir ülkenin ekonomi modellemesi iç taşıma maliyetlerinin avantajlarından ibarettir. Bu avantajın sağlanabilmesi için, hammadde ve pazarın üretim alanına olan yakınlığı ve taşıma maliyetlerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Dışsal ekonomilerin firmaların lokasyon seçimi ile ilişkisi bağlamında ilk olarak Weber ele alsa da Alfred Marshall tarafından dışsal ekonomilerin kaynakları ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Marshall bir ekonomide belli endüstrilerin bir bölgede öbekleşmesini üç farklı nedene bağlamaktadır. İlk neden olarak *emek piyasası havuzu*; tek bir alanda birkaç firmanın bir bölgede kümelenmesiyle ilgili endüstrinin istediği özgül yetenekler ile donanmış işçi havuzlarıdır. İkinci olarak *firmaların arasında meydana gelen ileri ve geri bağlantılar*; ara ürünleri arz eden firmalar, tüketici firmalara yakın konumlanmak ister ve firmalar ise arz edicilere yakın konumlanmak istemektedir. Böylelikle firmalar arasında farklı isteklerden kaynaklı ilişkiler güçlenmektedir. Sonuncu neden ise *teknoloji dışsallıkları*; kendini geri plana çekmiş firmalardan ziyade bir arada toplanmış firmaların sağladıkları bilgi yayılımı daha iyi bir üretim olanağı sağlar (Ersungur, 2016, s. 245).

1.4.5.4. Mekansal Rekabet Modelleri

Mekânsal rekabet modelleri 1929 yılında Harold Hotelling tarafından firmaların konum ve ürün fiyatlandırma arasındaki ilişkiyi içeren bir konum modeli geliştirmiştir. Firmalar ya da satıcılar yapıları gereği seçtikleri konumların nasıl en uygun hale getirebileceği ile ilgilenirler. Ürün satma konusunda benzer içeriğe sahip olan satıcılar diğer rakipleriyle belirli bir bölgede yoğunlaştığı ve kümелendiği görülmektedir. Bu yoğunlaşma nedeninin arkasında yatan faktörler şu şekilde açıklanmaktadır. İki rakip firmanın düz ve sınırlı bir çizgi üzerinde, sahip olduğu müşterilerinin bu çizgi üzerindeki dağılımını ve taşıma maliyetlerini göz önünde bulundurarak konuşlanabilecekleri en uygun lokasyonu bulma amacı taşır. Bu bağlamda mekânsal rekabet modelin önceliği yerleşebilecekleri konum daha sonra satmaya çalıştıkları ürünlerin pazarlama süreçleri gelmektedir. Birbiri ile girintili olan bu modelde satış yapacakları en üst seviyeye çıkmak için en uygun lokasyona sahip olmak zorundadırlar. Hotelling'in modelinde üç ana faktör önem taşımaktadır. Bunlardan ilki; rekabet içinde olan firmaların/satıcıların buldukları pozisyonlardır. İkinci önemli faktör, modelde çizilmiş olan çizgi üzerinde müşterilerin dağılımıdır. Sonuncu faktör ise, çizgi üzerinde firmaların sahip oldukları müşterilerin taşıma maliyetleridir. Hotelling'in modeline göre satış yapacak rahip firma ya da satıcıların üretim anlamında ürün yelpazelerinin benzer tutma eğilimine gireceklerdir. Hotelling'in modelinde her firmanın ya da satıcının taşıma maliyetlerindeki farklılığa değinerek mekânsal rekabeti açıklamaktadır. Hotelling'in modelinin varsayımına göre; rekabet içinde olan iki firma aynı güzergâh üzerinde yakın aralıklarla konumlanmaktadır. Satıcıların sattıkları ürünlerin homojen olduğu varsayıp tüketicilerin konumlarına göre farklı fiyat tarifesi uygulamaktadır. Böylelikle tüketiciler, hem ilgili mal için nihai fiyatı hem de buldukları konuma göre satıcılara taşıma maliyeti ödemektedirler. Tüketiciler bu durumda taşıma maliyeti daha uygun olan satıcıya yönelme haline gireceklerdir. Tüketiciler ürünün homojen olduğu durumda satıcıyı seçme konusunda kayıtsız kalacaklardır. Bu durumu göz önünde bulunduran tüketici daha düşük nihai fiyattan malı alabileceği tesisi tercih edecektir (Çevik, 2020, s. 1580-1581).

1.4.5.5. Merkezi Yerler Teorisi

Merkezi yerler teorisi, Christaller (1933) tarafından ortaya atılan ve Lösch (1954) tarafından geliştirilen mekânsal rekabet modellerinin bazı düşüncelerine daha geniş perspektiften bakmasını sağlamışlardır. Christaller, Güney Almanya'daki şehirlerin birbirinden farklı özelliklere (büyüklük, sayı, boyut ve dağılım) sahip olmasının arkasındaki nedenleri açıklamak için merkezi yerler teorisini kurgulamıştır (Polat, 2014, s. 27). Christaller'ın kurgulamış olduğu merkezi yerler teorisi piyasa alanı analizine dayanmaktadır. Piyasa analizi sayesinde pazar türlerinin bilgisine yönelik bilgiler edinilip stratejiler belirlenmektedir. Pazar alanları kuruldukları bölgelerde ölçek ekonomilerine ve gelen talebe göre farklılık göstermektedir. Bundan dolayı her pazar kendine özgü yer özellikleri taşımaktadır. Merkezi yerler teorisi, endüstri içinde farklı şekillerde yer alan pazarların, şehirlerde bir sistem oluşturmak için nasıl

kümelendiğini göstermektedir. Lösch, tüketicilerin hayat standartlarını arttırmaya yönelik çalışmaları sayesinde Christaller'dan farklı yol izlemiştir. Christaller'ın aksine Lösch teoremi taşınabilir mallara değinerek kuruluş yerlerine, mal ve faktör piyasalarının birbirleriyle olan etkileşimini inceleyip coğrafi alana dağılımındaki önemli faktörleri analiz etmiştir. Tüketicilerin refahını arttırmaya yönelmesi, tüketicilerin mal almak için yol kat etme mesafesini en aza indirmeyi ve tüketicilerin, malların fiyatlarına bakmaksızın rağbet gösterebileceği bir ortam oluşturma çabasına girmiştir (Berber, 2014, s. 11).

2. BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, ÖRNEKLERİ VE KALKINMA PLANLARI

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tarihsel Gelişimi

Birinci Dünya Savaşının enkazı gün yüzüne çıkmış ve nihayetinde Büyük Buhran ile 20. yüzyılın ilk yarısında tüm dünya olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmeler ülke ekonomilerini oldukça derinden etkilemiştir. Bölgesel kalkınma ajanslarının tarih sahnesine çıkmasında Büyük Buhran'ın etkisi bir hayli fazla olmuştur. Uzun yıllar boyunca olumsuz yansımalarını devam ettiren Büyük Buhran'ın bu etkilerini azaltabilmek ya da tamamen ortadan kaldırmak için birçok farklı politika uygulanmıştır. Bunlardan biri bölgesel kalkınma ajanslarıdır.

BKA'ların ilk olarak faaliyete geçmesi 1930 yılında Amerika Birleşik Devleti'nde kurulan *Tennessee Valley Authority*'dir. Yaşanılan ekonomik kriz sonucu bölgelerarası eşitsizliklerin artmasından dolayı bölgesel kalkınma ajanslarının ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. Bölgesel kalkınma ajanslarının Avrupa ülkelerinde görülmeye başlanması 1950 ve 1960'lı yıllara dayanmaktadır (Çelikkol, 2014, s. 328-329). Devletlerin kalkınma anlayışında yeteri kadar başarılı olamaması eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler bölgesel kalkınma politika anlayışını da değiştirmiştir. Büyük Buhrandan sonra varlığı yeteri kadar hissedilemeyen BKA'lar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonra 1950'li yıllarda sayısal bir anlamda artışa geçmiştir. Bölgelerde ekonomik bir canlanmayı oluşturacak ve kalkınmayı sağlayacak BKA'lar, Batı Avrupa ülkelerinde 1950'li ve 1960'lı yıllarda kendini gösterirken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise Avrupa Birliği'nin de etkisiyle 1990'lı yıllardan sonra oluşmaya başlamıştır (Sakal ve Gürer, 2010, s. 139). Merkezi hükümetlerin yapacak olduğu kalkınma programlarına bilgi akışını sağlamak, uygulama ve denetlemesinin yapılması ile başlayan BKA'lar, 80'li yıllarda kamunun sahip olduğu işletmelerin organize edilmesi ve yerel ve özel sektörlerin kalkınmanın sağlanmaya çalışılması sürecinde aktif rol oynamalarını sağlamak amacıyla görevlendirilmişlerdir (Çelikkol, 2014, s. 328-329). BKA'lar çoğu ülkelerde farklı pozisyonlarda hizmet vermeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren yarı özerk yapıya sahip olan BKA'lar, ABD ve İngiltere'de özel sektör ve kamu sektörünün işbirliği ile bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedeflerken, Japonya ve Fransa gibi ülkelerde uzun soluklu yürütülecek programları koordine etmek ve geri kalmış bölgelerdeki mevcut sorunlara çözüm üretmeyi hedeflemiştir. 1990'lı yıllarda kalkınma ajanslarının destekleyen kuruluşların (World Bank ve UNDP) BKA'ların oluşmasına imkân ve destek vermesi BKA'ların yayılması konusunda hız kazandırmıştır. Böylelikle kalkınma ajanslarının belli bir kimliğinin oluşması, sağladığı finansörler, kamu, özel sektör ve uluslararası ile ilişkileri yönünden birbirlerinden farklılıklar gösteren kalkınma ajansları oluşmuştur (Özen, 2005, s. 4). Avrupa'da 1990'lı yıllarda bölgesel kalkınma ajanslarına sahip olmamak birçok bölge için dezavantaj olarak nitelendirilmiştir (Özer, 2008, s. 396).

Tarihsel gelişim çerçevesinde bölgesel kalkınma ajanslarına bakıldığında, ulusların rekabette geri kaldığı dönemler içerisinde kurtuluş yolu olarak filizlenmiş olup ülkelerin kalkınmalarında etkileri halen devam etmektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma ajansları

ulusların kalkınma hedeflerinde başrol oynamıştır. BKA'lar ülkelerin ekonomik seviyesini ve sosyal refah düzeyini arttırmanın yanında kalkınma için gerekli olabilecek tüm unsurları da sağlam temeller atarak geliştirmeyi hedefler.

2.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı

Ülkeler daha sağlam temeller oluşturabilmek için bölgesel kalkınma ajansları gibi kuruluşların var olması gerektiğini hissetmiştir. Uluslar bulunduğu dönemler içinde savaşlar, ekonomik krizler ve devletleri geri plana düşürecek bir takım olaylar yaşamıştır. Bu olumsuz etkileri yaşayan devletler diğer devletlerden geri kalmıştır. Çağın gerisinde kalmamak ve diğer devletler ile arasının açılmasını istemeyen devletler, iç yapılanmasına önem verip gelişim gösterme çabasına girmişlerdir. Bölgesel kalkınma ajansları, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıların değişimini doğrudan etkilemiş ülkeleri seviye atlatacak girişimlerde bulunmaktadır. Bölgesel eşitsizliği ortadan kaldırmak ve eş zamanlı olarak bölgelerin gelişimini sağlamak ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bölgesel kalkınma ajansları ülkelerin çıkış yolu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu söylemlerden yola çıkacak olursak bölgesel kalkınma ajansları bölgelerde dengeli bir kalkınmanın ortaya çıkması konusunda yardımlarda bulunmaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının ilgilendiği önemli noktalardan biri de yatırımcıların bölgeye çekilmesi ve refahı artırıcı hamlelerde bulunmasıdır. Bölgeye çekilen yabancı yatırımcıyı bölge hakkında bilgi vermek ve özel sektörü motive edip yeni oluşabilecek sanayi bölgelerine yönlendirerek bölgenin refahının artmasını sağlamaktadır.

Her ülkenin sahip olduğu bölgelerin ekonomik, sosyal, demografik, coğrafik gibi kendine özgü özelliklere sahip olduğundan bölgesel kalkınma ajanslarını sabit bir kalıba sıkıştırmak doğru olmayacaktır. Buna rağmen bölgesel kalkınma ajanslarının ilgilendiği konular ortaktır. Bu ifadelerle göre bölgesel kalkınma ajansları ile ilgili bir tanım yapmak gerekirse şunları söylemek doğru olacaktır. Kurulduğu ülkenin bölgelerindeki dengesizliği gidermek adına faaliyetlerde bulunan, ilgili bölgenin potansiyelini açığa çıkaran ve bu sayede bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedefleyen kuruluşlardır.

Bölgesel kalkınma ajanslarının bünyesinde bulunan birçok farklı tanımla karşılaşmak mümkündür. Genel hatları itibariyle bölgesel kalkınma ajansları, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyini geliştirmeyi hedeflemiş, merkezi idarelerden bağımsız olup örgütlenme yapılanmasına dayanan, yapacaklarını kendi bütçesinden yahut finansörlerden karşılayan kurumlardır. Kalkınma ajansları, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını tespit edip en aza indirmeye çalışmaktadır. Özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının bağlarını güçlendirmek, ilgili bölgede girişimcilik faaliyetlerini canlandırmak, kamu ve özel sektörlerden fon sağlayan, buldukları ülkelerin yasal mevzuatlarına dayanan kuruluşlardır (Koçberber, 2006, s. 37). Günümüzde birçok ülkede kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajansları, buldukları bölgenin yapısal özelliklerine bir ihtiyaç niteliğindedir. Kurulması ve yapılanmasında merkezi idarelerin etkisinin yanında yerel otoriteler tarafından oluşturulabilirler (Çakmak, 2006, s. 70). Bölgesel kalkınma ajanslarının yapıları ülkeden ülkeye

değişse de amaçları aynıdır. Ülkedeki bölgelerin tanıtılması, yeni yatırımcıların bölgeye çekilmesi, altyapıyı iyileştirme çalışmaları ve bölgedeki girişimcilik faaliyetlerinin arttırılmaya çalışılması ortak hedef noktasındadır. Bu bağlamda kalkınma ajansları, bölgelerarası geri kalınmış olan seviye farkını azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunur. Ayrıca, bölgenin potansiyel gücünü ortaya koymasında çalışmalar yapmaktadırlar.

Bölgesel kalkınma ajansları merkezi otoriteden yerleşmeye yönelimi de beraberinde getirmiştir. Yerel yönetimler hane halkları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde olmuş böylelikle bölgede güçlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu güçlü ilişki bölgede yaşayan toplumların kalkınma hedeflerini gerçekleştirme konusunda bir birlikten bahsetmek mümkün olacaktır. Bölgesel kalkınma ajanslarının kurumsal yapısını bir kenara bırakacak olursak, BKA, belirlenmiş bir bölgede, kamu ve özel sektörlerin destekleriyle, mahalli yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkilerini güçlendirmek, bölgenin ihtiyacı olan ekonomik ve sosyal kalkınma hedefi içerisinde olan kuruluşlardır (Eryılmaz ve Tuncer, 2013, s. 168-169).

Bölgelerin ihtiyaç duydukları birçok faktörü çözüme kavuşturmaya çalışan bölgesel kalkınma ajansları, ilgili sorunu çözüm odaklı yaklaşarak en aza indirmeye ve bitirmeye çalışan, o sorun hakkındaki herkesin birlik olduğu, bölgenin var olan potansiyelini açığa çıkarmak amacıyla uygun stratejiyi planlayarak girişimciliğin desteklenmesi, bölgeye yatırım çekip bölgenin gelişiminin hız kazandırılması ve bölge halkının refahını arttırmaya çalışan kuruluşlardır (Öz, 2007, s. 361).

2.3. Dünya’da Kalkınma Ajansları Örnekleri ve Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği

Bu bölümde Amerika’da tarihte ilk kurulmuş olan Tennessee Valley Authority kalkınma ajansı incelenecek, Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği’nin (EURADA) yapısı ve sahip olduğu üyelerinin bir kısmına genel bakış yapılacaktır.

2.3.1. İlk Kurulan Kalkınma Ajansı: Tennessee Valley Authority (TVA)

Amerika’da 1929 yılında gerçekleşen ekonomik bunalım farklı bir iktisat teorisi ve politikası ihtiyacının varlığını gün yüzüne çıkarmıştır. Amerika’da başlayan bu ilk yapılanma daha sonrasında birçok farklı kıtaya sıçrayacak bir kalkınma hareketinin başlangıç noktasıdır. Savaş sonrası oluşan ekonomik yıkım ülkelerin kalkınma yönündeki hamlelerine sekte vurmuştur. Hali hazırda uygulanan iktisadi görüşler mevcut sorunları çözememiş, devlet, ekonomiye uygulayacağı daha sert müdahalelerle bu duruma son vermeyi amaçlamıştır. Bu müdahaleler beraberinde dünyada uygulanan iktisat politikalarına da yön vermiştir. Ekonomik krizin etkilerini azaltmak ve ortadan kaldırmak için farklı politika araçları kullanılmıştır. Bu araçlardan bir tanesi olan bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla kurulan bölgesel kalkınma ajanslarıdır.

1933 yılında Amerika’da ilk kez faaliyete geçen Tennessee Valley Authority ilk kalkınma ajansı unvanını taşımaktadır. Amerika’da kriz sonrası en çok olumsuz etkilenen bölgeler arasında gelen Tennessee Vadisi’nin bulunduğu bölgeyi hareketlendirmek için kurulan kalkınma ajansıdır. Tennessee Valley Authority (TVA) bölgede mevcut olan istihdam sorununu ve yaşanan elektrik problemlerini çözüme kavuşturma amacı ile kurulmuştur. Kurulma amacında birçok unsuru içinde barındıran TVA; Amerika’nın dördüncü büyük drenaj yatağı ve tek nehir yatağı olan Tennessee Nehri drenaj yatağını geliştirmek, nehri çevreleyen bölgelerde ekonomik ve sosyal seviye artışına katkıda bulunmak, yerel yönetim ile ilişki düzeyini arttırmak ve kimyasal gübre fabrikasının kurulması daha sonrasında işletilmesi amacıyla kurulmuştur. TVA, bölge ile ilgilenen şirketlere sermaye ve yatırım kredi desteği de sağlamış aynı zamanda fabrikaların kuruluş yeri seçiminde danışmanlık hizmeti de vermiştir (Ünsal, 2011, s. 44).

2.3.2. Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği (EURADA)

Avrupa Kalkınma Ajansı Birliği (European Association of Development Agency) 1992 yılında Belçika’nın Brüksel şehrinde Avrupa’daki kalkınma ajanslarını tek bir çatı altında toplamayı amaçlamış ve kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak kurulmuştur. EURADA, çatısı altındaki bölgesel kalkınma ajanslarının yapmış oldukları programlarda değişiklik ve uluslararası çapta işbirliği sayesinde bölgesel ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Bölgesel ekonomik kalkınmaya ulaşmak için üyelerine seminer ve konferanslar düzenlemektedir. Avrupa Birliği politikalarına ilişkin güncel ve detaylı bilgilendirmelerde bulunan EURADA, üyelerine fon kaynağı sağlamak, devletler ile işbirliği olgusunu geliştirmek amacıyla hizmet vermektedir. Her ne kadar bölgesel kalkınma ajanslarının ortaya çıkışı Büyük Buhran’dan sonra olsa da kalkınma ajanslarının önemi İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da hissedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da yapısal farklılık oluşmuş ve ülkeler iç yapılanmalarında reformlar uygulamaya başlamışlardır. Bu yapılanma hiç şüphesiz ki İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinden kurtulmak üzere uygulanan kararlardır. Bu kararların başında bölgelerarası farklılıkları azaltmaya yönelik planlama çalışmaları karşımıza kalkınma ajansları çıkmaktadır. Baktığımızda, 1950’li yıllardan itibaren kalkınma ajanslarının popüler hale gelmesi diğer ülkelere yayılmasının da önünü açmıştır. BKA’lar bölgelerarasındaki eşitsizlikleri en aza indirmeye ya da ortadan kaldırmayı amaç haline getirmiş olmasına rağmen ülkelerin sahip oldukları ekonomik problemlere de çözüm üretmeye çalışmıştır. Örneğin, İrlanda’da Shannon bölgesinin yerel ekonomisi havayolu taşımacılığına dayanmaktadır. Uzun mesafeli Transatlantik uçuşların başlaması ile birlikte Shannon Havalimanına rağbet azalmaya başlamıştır. Shannon Havalimanına olan ilginin tekrar canlandırılması amacıyla 1959 yılında Shannon Serbest Havalimanı Kalkınma Ajansı kurulmuş olup daha sonra sorumluluğu bölgesel ekonomiyi kapsayan bir ajans haline gelmiştir (EURADA, 1999, s. 16).

2.3.2.1. İrlanda Kalkınma Ajansı

Shannon bölgesinde 1939 yılında kurulan Shannon Havaalanı bölge ekonomisinin gelişmesi için önemli boyuttadır. Kuzey Amerika ile Avrupa arasındaki transatlantik hava taşımacılığının 1945 yılında İrlanda üzerinden yapılması bölge ekonomisinde bir canlılık meydana getirmiştir. Bu transatlantik ulaşımının yaklaşık olarak %85'i yakıt ikmal durağı olan Shannon Havaalanı'nda yapılmaktaydı. Fakat 1950'li yılların sonuna doğru havacılık teknolojilerinin gelişmesiyle post-jet dönemi olarak adlandırılan uzun mesafeli jet uçuşları ile birlikte Shannon Havaalanı önemini kaybetmeye başlamıştır. Shannon bölgesine olan rağbetin gün geçtikçe azalmaya başlaması İrlanda merkezi yönetiminin bölgeye olan önemini de arttırmıştır. Böylelikle İrlanda merkezi yönetimi, havaalanının altyapısının geliştirmeye ve bölge ekonomisini tekrar canlandırmaya yönelik olarak 1959 yılında Shannon Bölgesel Kalkınma Ajansını kurmuştur. Shannon Kalkınma Ajansı'nın kurulduğu dönem içerisindeki amacı havaalanının yolcu ve yük trafiğini arttırmakla birlikte sanayi ve turizm sektörlerini geliştirmektir. (Çelik, 2018, s. 23-24).

Shannon Kalkınma Ajansı'nın (SKA) destekleriyle, 1960 yılında doğrudan yabancı sermaye çekmek amacıyla Shannon Havaalanı yakınında kurulan Shannon Serbest Bölgesi (SSB) dünyanın ilk gümrüksüz bölgesi olma özelliği taşımaktadır. SSB açısından yerli ve yabancı sermayedarların kümelenmesi doğrudan sermaye çekmek için önemli boyuta ulaşmıştır (Çelik, 2018, s. 25). Ülke içerisinde turizm, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik odak noktası çerçevesinde bulunan sanayi, bölgesel ajansın kamu ve özel sektörü bir araya getirmesiyle bu sektörlerin gelişmesini amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında, bölgede girişimcilik bilincini geliştirmek ve bilgi toplumunun oluşmasına yönelik bilincin artırılmasını sağlamak, uluslararası gerçekleştirilecek ticaretin ve üretimin küresel boyuta taşımak, kırsal kalkınmada farkındalık yaratmak ve turizm faaliyetlerini canlandırmak hedefleri arasındadır (OKA, 2010, s. 8-9).

1990'lı yıllarda kamu kuruluşu olarak hizmet veren Shannon Kalkınma Ajansı, 2000'li yıllardan itibaren tamamıyla özel bir şirket olarak hizmet vermektedir. Öteki deyişle, kamu kuruluşları ve merkezi idareden herhangi bir fon desteğine sahip olmayıp faaliyetlerini şirketin sermayesinden karşılamaya başlamışlardır. Yapılan organizasyonları ve gelecekte yapılacak olanları bir rapor dâhilinde Girişim, Ticaret ve İstihdam Bakanlığına doğrudan rapor sunmaktadır (OKA, 2010, s. 70).

2.3.2.2. Yunanistan Kalkınma Ajansı

Kamu yönetiminin işleyişi merkezi ve yerel yönetimler tarafından gerçekleşen Yunanistan çift başlı bir yapıya sahiptir. Yunanistan merkezi yönetimin dışında bulunan 7 tane Ademi Merkezi yapıya sahip idare, 13 bölge ve 325 adet belediyeyi içermektedir. Yunanistan'ın sahip olduğu bölgelerde kendi kendini yöneten kamu kuruluşları olduğunu görmekteyiz. Bu bölgeler, ülkenin sahip olduğu politikalar ve Avrupa Birliği politikaları ile sürdürülebilir kalkınmayı

sağlama hedefindedirler. Aynı zamanda sosyal uyum ilkelerine bağlı olarak bölgeyi ilgilendiren politikaları planlayıp hayata geçirmektedirler (KB, 2018, s. 63). 1981 yılında Avrupa Birliği'ne üye olarak kabul edilen Yunanistan, Avrupa Birliği'nin sağlamış olduğu fonlardan faydalanabilmek için bölgesel kalkınma politikalarını revize etmiş ve sahip olduğu merkezi planlamadan vazgeçerek kanunlar çerçevesinde bölgeselleşme hareketini destekleyecek unsurları ön plana çıkarmıştır. Üyeliğinin ardından Yunanistan'ın mevcut idari yapısı Avrupa Komisyonu'nda uyumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Avrupa Komisyonu'nun Yunanistan üzerinde sergilemiş olduğu tutum nedeniyle Yunanistan negatif tutum sergilemiş ve komisyon kararlarını uygulama konusunda isteksiz davranmıştır. Ancak 1980'li yılların ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından ülkelere gönderilen yüksek miktardaki hibeler ve üyeliğin getirmiş olduğu getiriler neticesinde Yunanistan yönetimi radikal değişim kararları almıştır. Yunanistan, ABKF tarafından aktarılan bu fondan yararlanmak için merkezi yönetimde aldığı kararlarda geri adım atmıştır (Koçak ve Ökmen, 2015, s. 3).

Yunanistan 1990 yılları içerisinde Avrupa Birliği'nin mevzuatlarına uygun olarak bölgesel kalkınma ajanslarını kurmuş ve bu kapsamdaki yapılacak olan bölgesel politikalara ait gerekli yasal yükümlülükleri yerine getirmiştir. Yunanistan'ın Girit bölgesinde bulunan kalkınma ajanslarından olan Heraklion Kalkınma Ajansı'nı (HKA) incelediğimiz zaman hedeflerinin şunlar olduğunu görmekteyiz; bölgedeki yerel idarelerin gelişmesine yönelik planlamalarıyla, bölgedeki yerleşim alanları ile ilgili tasarımların oluşturulması ve faaliyete geçirilmesi, uygulanacak projeler ile Avrupa Birliğinden fon tahsis edilmesi, kalkınmanın sağlanabilmesi için hayat kalitesini yükseltecek uygulamalarda bireylere ve gruplara yardımda bulunulması ve ülkenin sahip olduğu kültürel mirasın korunmasına yönelik uygulamalarda bulunulması (KB, 2018, s. 63).

Bölgesel kalkınma ajanslarının temel dinamiklerine sahip olan Heraklion Kalkınma Ajansı bu bağlamda, bölgenin sahip olduğu refah düzeyini arttıracak politikalar izlemeyi hedef edinmiştir. Bölgede bu tür faaliyetleriyle eğitim, hayat kalitesi ve sosyo-ekonomik yapının gelişimi için hizmet vermektedir.

2.3.2.3. İngiltere Kalkınma Ajansı

İngiltere'de bölgeselleşme hareketinin temeli uzak geçmişe dayansa da 1930'lu yıllarda bölgesel eşitsizlik konuları gündemde yerini almış aynı zamanda geri kalmış bölgelerdeki ekonomik sorunlardan kurtulmak amacıyla bölgesel politikaların geliştirilmesi amaçlanmıştır. İngiltere'de yaşanan bölgesel sorunların dinamikleri yıllarca etkisini göstermiş ve 1980'li yılların sonuna doğru North East, North West, Yorkshire ve Humber bölgelerinde yeni arayışlar ön plana çıkmıştır (Aslan, 2010, s. 190). Bu süre zarfı içerisinde İngiltere'de bölgesel politikaların işlevsiz halde olması yeni bir bölgesel kalkınma politikası arayışını doğurmuştur. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla aynı zamanda Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin hızlandırılması istemiyle yapılması gereken revize edilecek politikalar küreselleşme ile beraber hız kazanmıştır. Bu süreç küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet dinamizmini

de tetiklemiştir. Yeni İngiliz bölgeselleşmesi olarak adlandırılan bu süreç 1991 yılında AB'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sistemi (İBBS) kapsamında 8 tane Standart İstatistikî Bölge'nin (SİB) kurulması kararlaştırılmıştır. Ek olarak, kamunun gerçekleştireceği hizmetlerin bölgede daha efektif bir yapıda olmasını sağlamak amacıyla 9 tane Bölge İdaresi kurulmuştur. Bölge faaliyetlerini organize bir şekilde yürütmek ve planlamak için bu kurumlara ilave olarak 1998 yılında 9 adet Bölge Kalkınma Ajansı ve Bölge Kurulları kurulmuştur (Engin, 2011, s. 70). İngiltere'de faaliyete geçen bu kurumlar ile bölgesel eşitsizlik farklarını azaltıp ortadan kaldırarak aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amaçlanmaktadır.

Kalkınma ajanslarının bölgelerarası farklılıkları azalttığı görülmüş ve bu nedenle İngiltere'de 1998 yılında Kalkınma Ajansı Kanunu çıkarılmıştır. Kalkınma ajanslarının ülke ekonomisine katkı sağlaması amacıyla ülkenin geri kalmış bölgelerinde de kurularak ülkede yıldan yıla artış göstermiştir. Bu kanun çerçevesinde 1 Nisan 1998 tarihinde 8 tane ve son olarak 3 Temmuz 2000 tarihinde Londra'da olmak üzere toplam 9 tane bölgesel kalkınma ajansı ülkede faaliyete geçmiştir (İldırar, 2004, s. 122). İngiltere'de günümüzde bölgesel kalkınma ajansları direkt olarak hükümete ve parlamentoya bağlı olarak göre almaktadır. İngiltere'deki BKA'lar Ticaret ve Sanayi Departmanı'nın (TSD) sorumluluğu altındadır (Harding, 2006, s. 139). Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İngiltere'de bölgesel eşitsizliklerin çözüme kavuşmasında hükümet politikalarının rolü oldukça fazladır. Hükümet politikalarının bir çark gibi işlemeye başlamasıyla birlikte bölgede bölgesel iktisadın önem kazanmasına yol açmıştır.

2.3.2.4. Polonya Kalkınma Ajansı

Polonya diğer Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler gibi bölgelerarasında oluşmuş farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla bölgesel kalkınma politikalarından yararlanma amacı gütmüştür. Bölgesel kalkınma politikaları ile bölgede mevcut olan dengesizliklerin bitmesini hedefleyen aynı zamanda bölgelerarasında sağlam bir altyapı sağlamak amacıyla uygulayacağı politikalar ile gelecek nesillere taşımayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, en etkili çözüm kaynaklarından biri olan kalkınma ajanslarını kullanarak devamlılığı sağlamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde yerine getirilmesi gereken yükümlülükler kapsamında ilk kalkınma ajansları AB yetkilileri tarafından kurulmuştur. Avrupa Birliği'nin ülkelerin içinde özerk bir yapı gibi bulunması ilgili ülkeler tarafından fikir ayrılıklarına yol açsa da bu süreci profesyonel bir şekilde yürüten ülkelerde bölgesel kalkınma ajansları gerek pazar ekonomisi gerekse demokratik bir şekilde karar alma mekanizmalarının tam faaliyette çalıştığı bir sisteme geçme konusunda yardım sağlamıştır (Köse ve Konur, 2011, s. 120).

Polonya, idari örgütlenmesinin revize edilmesi sonucunda 1975 yılından itibaren yürürlükte olan 49 tane voyvodalık (bölge) birleştirilerek yeni 16 tane voyvodalığa dönüştürülmüştür. Bu yeni voyvodalıklar 1998 yılında merkezi teşkilattan bağımsız olarak seçim yoluyla göreve başlayan bir hükümet kurulması ile yasalaşmıştır. Yeni oluşan Polonya iç yapılanması 16 voyvodalığa (bölge), 380 poviat'a (il) ve 2489 gminas'a (belediye) ayrılmıştır. Oluşan yeni idari yapılanmada karar alma mekanizması seçim ile başa gelen voivodship parlamentosudur.

Yürütme organı olan Voivodship Kurulu'na bölge halkının oylarıyla iş başına gelen Marshal başkanlık yapmaktadır. Marshal'ın en önemli görevi bölgenin ihtiyacı olan bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmektir (Özen, 2005, s. 8)

Polonya'da 2000 yılında bölgesel tabanlı politikaların etkin olarak kullanılabilmesi, sosyo-ekonomik analizlerde bulunmak, topluma fayda sağlayabilecek bölgesel politikaların çerçevesini oluşturmak ve Avrupa Birliği standartlarında veri toplanması hedefiyle İstatistik Bölge Birimi Sistemi olan (İBBS) tercih edilmiştir. Polonya 2000'li yıllarda birçok bölgesel kalkınma ile ilgili önemli kanunu onaylamıştır. Bunlardan biri olan Bölgesel kalkınmanın desteklenmesine dair kanundur. Bu kanuna bakıldığında, merkezi ve bölgesel hükümet arasındaki ilişki, bölgesel kalkınma programlarının işleyişi ve görev alan kişilerin sorumlulukları görülmektedir. Polonya'da merkezi hükümet seviyesinde söz sahibi konumunda olan ve bölgesel kalkınma ajanslarının görevlerinden sorumlu olan 3 adet kurum bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı (PARD), Sanayi Kalkınma Ajansı (IDA) ve Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliği'dir. PARD, Avrupa Birliği'nin sağlamış olduğu fonların bölgesel ya da yerel kalkınma ajanslarına ulaştırılmasını sağlayan kamu kurumudur. IDA, yerel seviyede faaliyet gösteren birçok kalkınma ajansının sermaye ortaklığını yapmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliği ise, kalkınma ajansları için farklı organizasyonlar yürüten Sivil Toplum Kuruluşu modeline sahip kuruluştur (KB, 2018, s. 53-54).

Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan ülkelerin bölgesel kalkınma ajanslarının, Avrupa Birliği politikalarına adaptasyon sürecinde olduğu gibi Polonya'daki bölgesel kalkınma ajansları da bu sürece dâhil olmuştur. Adaylık süreci sonrasında 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla birlikte başlayan süreçte görevde bulunan bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma programları ve sektörel tabanda faaliyetlerde bulunmasıyla, işletmeler, insan kaynakları ve altyapının gelişmesinde rol oynamıştır. Polonya'da bölgesel kalkınma ajanslarının genel hedefinin buldukları bölgelerde sosyal ve ekonomik olarak gelişiminde rol oynamak olduğu görülmektedir. Kalkınma ajanslarının bütçe konusunda kısıtlı imkânlarla sahip olmasından dolayı bütçelerini finanse etmek istedikleri için fon arayışlarda bulunmaktadırlar. Bu kısıtlı imkânlarla kaynak sağlayıcılara bakıldığında, Avrupa Birliği fonları dışında Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı projeler yer almaktadır. Ajansların bütçelerine bakıldığında genellikle merkezi yönetimin sağlamış olduğu bütçe ve yerel yönetimler olduğu görülmektedir. Bunların dışında IDA, oda ve borsalar, finans kuruluşları ve özel sektör sermaye ortaklıkları da bulunmaktadır (KB, 2018, s. 52).

Kalkınma ajanslarına sahip olan diğer Avrupa ülkeleri gibi Polonya'da da gelişim göstererek ilgilendiği bölgenin refah düzeyini arttırarak ülke ekonomisine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Polonya'da bulunan BKA'lar, bölgelerin sosyal ve ekonomik düzeylerini arttırarak ülke kalkınmasında rol oynamaktadırlar. Gelişmişlik farklarının çok olmasından dolayı Polonya'da gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerde farklı politikalar uygulanmaktadır. Polonya'da faaliyete geçen kalkınma ajansları kamu ve özel sektörün ilişkilerini güçlendirerek

iki unsurun sahip olduğu sermayenin etkin kullanılmasıyla ülke gelişimine katkıda bulunması hedeflenmiştir (Köse ve Konur, 2011, s. 132).

2.3.2.5. Avusturya Kalkınma Ajansı

Avusturya, İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel sanayi politikasını federal düzeyde sergileyerek diğer ülkelere oranla daha hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Kompakt bir yapı oluşturan Avusturya'da bölgesel politikalar, teknoloji ve işgücü vb. politikalarla beraber yürütülmüştür. Avusturya'nın sahip olduğu sanayi politikaları genellikle mevcut teknolojiyi geliştirme, firmaların gerçekleştirecekleri yapısal reformlarda yardım ve altyapı projelerine destek kapsamındadır. Bu politikalara destek mahiyetinde kamunun sahip olduğu fonlar bu politikalara aktarılmıştır. Avusturya Sanayi Araştırma Fonu, Avusturya Bilim Fonu ve ERP fonu sanayi ve teknolojik projeleri desteklemek amacıyla faaliyet göstermektedir (Sezgin, 2013, s. 93-94).

Avusturya, bulunduğu coğrafi konum itibariyle Avrupa kıtasında önemli rol oynamaktadır. Böylelikle diğer Avrupa ülkeleri ile işbirliklerini güçlendirmek amacıyla hamlelerde bulunulmuştur. Avusturya, Avrupa Birliği üyeliğine 1 Ocak 1995 tarihinde Finlandiya ve İsveç ile birlikte katılmıştır. AB üyeliğinin sağladığı destekler neticesinde merkezi yönetimin bölgesel kalkınma politikalarını güçlendirmesi sağlamış olduğu fonlar ile doğru orantılıdır. Aynı zamanda yüzölçümü bakımından büyük bir alana sahip olmayan Avusturya, bu bakımdan bölgelerarası eşitsizlik farklarının az olduğu bir yapıya sahiptir. Uygulanacak olan bölgesel kalkınma politikaları ülkenin tamamında hissedilmesine yol açmıştır.

Avusturya'nın idari sistemine baktığımızda üçlü bir yapı olduğunu görmekteyiz. Bu üçlü yapı; federal merkezi yönetim, federe bölgeler ve yerel yönetimler bu yapıyı oluşturmaktadır. Federe bölgelere Land adı verilmektedir. Landlar, AB'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılmasında düzey 2'ye denk gelmektedir (KB, 2018, s. 5). Avusturya Kalkınma Ajansı'nın kuruluş süreci 2002 yılında çıkarılan Kalkınma İşbirliği Federal Kanunu ile başlamış olup 1 Ocak 2004 tarihinde tüzel kişiliğini kazanmıştır. Böylelikle, Avusturya Kalkınma Ajansı'nın kuruluşu resmileşmiştir. Avusturya Kalkınma Ajansı, esasında kar amacı gütmeyen bir limitet şirket olarak kurulmuş olup, Şirketler Kanunu hükümlerine bağlıdır. Ajanslar, federal hükümet tarafından kurucusu aynı zamanda sahibidir. Paydaş şirket yönetiminde temsil Dışişleri Bakanı tarafından edilmektedir. Ek olarak, şirketin hisselerinde herhangi bir satışa izin verilmemektedir (Yetiş, 2019, s. 68). Kalkınma politikalarını yasal zemin çerçevesinde yürüten ve geliştirmeyi hedeflemektedir. Avusturya'da hükümet tarafından belirlenen, kalkınma programlarından sorumlu birincil olarak yürütme görevinde olan ve Kamu Şirketi olarak örgütlenen Avusturya Kalkınma Ajansı (ADA) faaliyete geçmiştir.

Avusturya'da bölgesel kalkınmanın gelişmesi sürecinde rol oynayan ajanslar, iş ajansı olarak organizasyonlarda bulunmaktadır. Bu iş ajansları bünyesinde kamu ve özel sektör kuruluşu statüsüne sahip olabilmektedir. Ajansların özelliklerine bakıldığında, özel sektör yatırımlarına

yer danışmanlığında bulunma, bölgeye yatırım çekmek ve finansman desteğinde bulunmaktadırlar (KB, 2018, s. 7).

2.4. Türkiye’de Hazırlanan Kalkınma Odaklı Ekonomik Planlar

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş tarihi itibarıyla uygulanmış olan kalkınma odaklı ekonomi planları; Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Adımı Olarak: Devletçilik Dönemi 1923-1950, Liberal Dönem 1950-1960 ve 1960 ve Günümüz olarak üç alt başlık içerisinde incelenecektir.

2.4.1. Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Adımı Olarak: Devletçilik Dönemi 1923-1950

Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma politikalarına yönelik ilk önemli gelişmelere öncülük mahiyetinde olan ve 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi bu alandaki en önemli bir faaliyettir. İzmir İktisat Kongresi’nin temel amacı; Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’ndan sonra harap olmuş bir ülke ve onun ekonomisini canlandırmak maksadıyla iktisadi faktörleri ve birimleri bir araya getirmek, ihtiyaçları belirleme, iktisadi sorunların farkına varılması ve iktisat politikalarının uygulanmasıdır.

29 Ekim 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bölgelerarası eşitsizlik problemlerini çözmek amacıyla kalkınma odaklı planlamalar ve programlarda bulunmuştur. Türkiye’de ekonomiye yönelik hamlelerin başında gelen 28 Mayıs 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. Bu kanun; yatırımlarda bulunacak kişiler ve işletmelere muafiyet, imtiyaz ve teşvik sağlamayı esas almaktadır. Tarihe baktığımızda yeteri kadar mali ve teknik bilgi yetersizliğinin olması gibi girişimcilerin de sermaye yönünden eksiklik yaşaması bu yasadan yararlanılamamasına yol açmıştır. İlgili yasadan yeteri kadar verim alınamaması sonucu devletçilik ilkesinin sınırları genişletilmiştir.

Amerika’da ortaya çıkan ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran, ülkelerin iç yapılanmasında devletçilik modelinin benimsenmesine ve geliştirilmesine ön ayak olmuştur. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nde devletçilik politikası adı altında yaşanan gelişmelere baktığımızda, 1930 yılında kurulan Merkez Bankası beraberinde kurulan devlet işletmeciliğinin temelini oluşturan Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuştur. Türk parasını korumak için 25 Şubat 1930 yılında Türk Parasını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Devletçilik politikalarının uygulanmaya başlaması ithalatta kota uygulamalarının başlamasına ve ihracatta denetleme döneminin de uygulanmasına doğrudan etki etmiştir. Devletçilik politikalarının uygulanmaya başlaması sanayileşmeyi olumlu etkilemiştir. Sanayileşmenin iyileşmeye başlamasıyla Ankara Sanayi Kongresi toplanmıştır.

Cumhuriyet döneminin 1923-1938 yılları arasına bakıldığında; ulusal sermayeyi canlandırma, girişimcilerin eksikliğinin hissedildiği ve günden güne daha kötüye giden bir ekonomiyi içinde olduğu bu durumdan kurtarma amacıyla olduğu görülmektedir. Çağdaş ulus devlet modelini, ülkenin her bir noktadaki kurumlarında uygulamaya geçilmesi hedeflenmiştir. Kuruluş

yıllarına denk gelen bu tarihlerde uygulanmakta olan ekonomik odaklı politikalar, karma ekonomik sistem özelliği taşımakla beraber ülkenin iç ve dış meselelerinde özel girişimleri yok saymadan kamu girişimciliğine önem göstererek başarılı sayılacak konuma ulaşmıştır (Koçtürk ve Gölalan, 2010, s. 49).

1923-1950 yılları arasında ilk defa gerçekleşen 1933-1938 yılları arasını kapsayan dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ile 1939-1944 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) uygulanmıştır. BBYSP'nin uygulanması kısmen olumlu etkiler yaratmış olsa da İBYSP'nin uygulanmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz etkilerden dolayı başarılı bir uygulama olmamıştır. İlgili dönemlerde uygulanan politikalara bakıldığında Devletçilik İlkesinin yoğun şekilde uygulandığı görülmektedir (Ağırlioğlu, 2018, s. 28).

Dinler'e göre, BBYSP; Batı Anadolu ve Marmara Bölgesi başta olmak üzere temel düzeyde sanayi tesislerinin faaliyete geçmesi bu bölgeleri canlandırırken aynı etki Doğu Anadolu için geçerli olmamıştır. Dışsal ekonomilerin mevcut olması özel sektör işletmelerinin İstanbul'da ve Batı Avrupa'da konuşlanmasından dolayı Doğu Anadolu bölgesinin gelişmemesine yol açmıştır (Dinler, 2010, s. 53-54).

2.4.2. Liberal Dönem 1950-1960

Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de başta olduğu bu dönemde, devlet, özel sektörü canlandırmak amacıyla çeşitli teşvik politikaları uygulamıştır. Geri kalmış bölgelere, özel sektör yatırımlarını çekmek amacıyla yatırım indirimi uygulaması faaliyete geçmiştir (Erel, 2019, s. 19). Topyekûn kalkınma politikası hedefinde olan devlet bu girişimlerinden yeteri kadar başarılı olamamış ve ülkenin doğusu bu bağlamda geri planda kalmıştır. Özel sektör yatırımlarının Marmara Bölgesinde yoğunlaşması bu yapı ile makas farkının açılmasına neden olmuştur.

Türkiye'de on yıl boyunca iktidarda olan Demokrat Parti amaçladığı kalkınma politikalarında; özel sektörü teşvikler ile desteklemek ve dış ekonomide liberalleşmeye yönelik adımlar atmıştır. Yönetim biçimi itibariyle devletçilik politikalarından ziyade liberalizm ön plandadır. Bu vesileyle 1951 yılında olan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidardaki görev sürecinin bitmesinden sonra başa gelen yeni hükümet tepkilerini göstermek amacıyla beşer yıllık kalkınma planlarını benimsemiştir. Ekonomik gelişmelerin sistematik ve sürdürülebilir olması için 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Dinler, 2012, s. 182).

2.4.3. 1960 ve Beş Yıllık Kalkınma Planları

Bu başlık altında 1960 yılından günümüze kadar olan süreçte uygulanmış ve uygulanmakta olan planlı ekonomik kalkınma planları incelenecektir. Bu başlık altında geçmişe ait on

ekonomik kalkınma planına değinirken günümüzde halen faal olarak devam eden on birinci ekonomik kalkınma planı da ele alınacaktır.

2.4.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Ekonominin planlı ve programlı bir şekilde yürütülebilmesi ve çözüm odaklı yaklaşılabilmesi için bir kalkınma programına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) 21 Kasım 1962 tarihinde kabul görerek 3 Aralık 1962 tarihli 11272 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerini koruma altına alarak toplumda milli dayanışma bilincini oluşturmak ve geliştirmek, tüm ulusu kaplayan toplumsal adaletin sağlanması, halkın refahını arttırmaya yönelik politikalar ile sosyo-ekonomik yapının geliştirilmesi, yatırımları toplumun yararına olacak şekildeki önceliklere yöneltmek ve tüm bunları yaparken demokratik çizgi çerçevesinde gerçekleştirmek amaçlanmıştır (DPT, 1963, s. 2).

BBYKP’nın yürürlüğe girmesi sonucu ülkemiz için yeni bir iktisadi hayat düzeni oluşmuştur. Geçmiş dönemlerden edinilen tecrübelerle dayalı olarak alınan önlemler kapsamında ülkenin bekasını ilgilendiren her konu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Bu hassasiyetin getirdiği amaçlara bakıldığında, ulusun kalkınmaya yönelik atmış olduğu adımlar, bölgesel kalkınma planları ile paralel bir doğrultuda olmaktadır. Ancak bu planlamalar yapılırken birbirleriyle nasıl bütünleşmiş olacakları hususunda bir birliktelik yakalanamamıştır. BBYKP her ne kadar bölgesel kalkınma politikalarına yönelik faaliyetlerde bulunsa da yeteri kadar etkili olamamıştır.

Gerçekleştirilmek istenen tüm bu planlamalara rağmen BBYKP’nın, Türkiye’nin planlı döneminin ilk planı olma özelliğini taşımakta olup bölgelerarası eşitsizliklerin bölgesel kalkınma politikalarında işlenmesi önem taşımaktadır (Dinler, 2012, s. 185).

2.4.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, Türkiye’nin topyekûn kalkınma prensiplerine bağlı olarak ekonomik, sosyal ve kültürel tüm meseleleri içinde barındıran, halkın müreffeh bir yaşantı yaşamasını, reel milli gelirin her yıl %7 oranda artmasını ve fert başına düşen gelirin 2600 liradan 3200 liraya yükselmesi hedeflenmiştir (DPT, 1968, s. 2).

1968-1972 yılları arasında kapsayan bu planlamadaki amaç; Türk halkının hayat kalitesini üst mertebeye taşımak, eşitlikçi ve adil bir sistemi ilke olarak benimseyen ve ulusun medeni bir ortamda yaşamaya layık olması gerektiğidir. Sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerin üretim hızlarındaki artışın diğer ülkelere farklılık göstermesinin arkasındaki nedene bakıldığında, yüksek vasıflı insan gücünün olduğu görülmektedir. Vasıflı insan gücü sadece yüksek verim sağlamakla kalmayıp teknolojinin de gelişmesine yol açmaktadır. Çalışan insanlara, eğitim süreçleri içerisinde elde edemedikleri mesleki bilgilerin kazandırılması ve

gelişimlerini tamamlamaları amacıyla eğitimler verilmeye başlanmıştır. Kalkınma politikaları kapsamında; istikrarlı bir büyüme oranının sağlanması, tarım sektöründe geleneksel tarımdan uzaklaşıp verimin daha yüksek alınacağı sanayiye dayalı tarıma başlanması, tarım sektöründeki fazla işgücünün sanayi sektörüne aktarılması ve istihdamı arttırmak amaçlanmıştır (DPT, 1968, s. 2-3).

2.4.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973 ve 1977 yıllarında uygulanmıştır. Bu plan kapsamında; küreselleşen dünya şartları gereği Türkiye, Avrupa Ekonomi Topluluğu ile ilişkileri dikkate alınarak 1973-1995 yıllarını kapsayan yeni bir plan hazırlanmıştır. Yeni oluşturulan plan dâhilinde; 1995 yılında gerçekleştirilmek istenen gelir seviyesi ve üretim yapısını belirlemiş ülkenin sahip olduğu potansiyelden maksimum verim alınması amaçlanmıştır. Ek olarak, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (ÜBYKP), ülkenin gelir seviyesini arttırmak, sanayileşme sürecinin ara ve yatırım malı üreten sektörlerin hız kazanmasını sağlamak ve dış sektör bağımlılığının azalması da amaçlanmıştır (Özdemir, 2014, s. 15-16).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), bölgelerdeki gelişmişlik düzeylerini kısa sürede en aza indirme ve ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaları dolayısıyla ekonomideki işlemeyen kaynakların artmasına neden olmuştur. Bundan dolayı, sahip olunan sermaye birikiminin azalmaya başlaması dolayısıyla ekonomik kalkınma politikaları da yavaşlamaya başlamıştır. Bu nedenle bu plan kapsamında yüzeysel olarak ekonomik kalkınma planları uygulanmaya başlamıştır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası (KÖY) adı verilen gelişmişlik seviyesinde geri kalmış bölgelerin devletin sağlamış olduğu teşvik politikaları ile kalkınması hedeflenmiştir (Sakal, 2010, s. 22). Ayrıca, bu planlama döneminde; bölge kelimesinin yerine *yöre* kelimesinin kullanımı artmıştır. Az gelişmiş ve gelişim gösterememiş yörelerin, az gelişmiş ya da gelişmemiş bölgeler olmasına bakılmaksızın, mutlaka geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Dinler, 2012, s. 188).

2.4.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

1979-1983 yıllarını kapsayan bu plan döneminde, ilk kez teknoloji politikalarına yer vermiştir. Teknoloji politikalarının, istihdam, sanayi ve yatırım politikalarıyla bir bütün olarak eş zamanlı yürütülmesi, ayrıca belirli sektörlerin kendilerine ait teknolojik gelişmelerde bulunması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, teknolojik ve teknik eleman eksikliği vurgulanmıştır. Sektörlerdeki yetersiz teknoloji eksikliğinin arkasına yatan sorunun, sahip olunan bilgi yetersizliğinden ziyade sahip olunan bilgi potansiyelinin işlenilememesi ve teknoloji ile ilgili sahip olunan kaynakların yeterince kullanılmamasıdır (DPT, 1979 s. 1-2).

Bu kalkınma planını incelerken şu iki unsuru göz ardı etmemek gerekir; ilk olarak 24 Ocak 1980'de uygulanan istikrar yöntemleridir. İkincisi ise, Eylül ayında gerçekleşen askeri

müdahaledir. Bu iki unsurun yaşanması dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmasına sekte vurmuştur (Özdemir, 2014, s. 18).

Dördüncü BYKP'nda geçmiş politikalar eleştirilmiş, bölgelerarasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar geri kalmış bölgelerdeki farkları azaltmada başarılı olmadığı belirtilmiştir. Uygulanan bu politikadan olumlu sonuçlar alınamaması, bölge planlamasına geçişin benimsenmesine yol açmıştır. Ayrıca, ilk olarak üçüncü beş yıllık kalkınma planında belirtilen yöre görüşü desteklenerek, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini kalkındırmaya yönelik uğraşlar verilmiştir (Dinler, 2012, s. 189).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) çerçevesinde, sanayi sektöründe gelişmiş ve rekabetçi politikalar uygulanırken, imalat sanayi sektöründe teknolojinin kullanılmasına yönelik politikalar hız kazanmıştır. Ara ve yatırım mallarının ithalatı yapılırken bu malların ihracatının yapılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Ek olarak, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak da amaçlanmıştır (DPT, 1979, s. 3).

2.4.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

1985-1989 yıllarını kapsayan bu planlamanın temel amacı; yurt genelinde güvenli bir ortam sağlanarak ülkenin refah düzeyini arttırmak, ekonomi politikalarıyla ihracatın artmasını sağlamak, sanayi üretiminin payının artırılması, ihracat odaklı politikalar ile Türk ekonomisini dışarı açılmasını sağlamaktır. Devletin, ekonomiye müdahale etmediği, dış ticaret ve yabancı sermayeyi geliştirmeye yönelik politikaların oluşturulması ve uygulanması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması benimsenmiştir.

Bilim ve teknoloji alanında diğer ülkelerden geri kalmamak ve gelişen dünya koşullarındaki değişimlerden geri plana düşmemek amacıyla bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakinen takip etmek ve bu konu ile ilgili raporlamaları ilgili mercilere sunma mekanizmasının kurulması ve elde olan mekanizmanın işleyişini arttırmaya yönelik uygulamalar izlenilmiştir. Diğer amaçlara bakıldığında; Türk ekonomisinin dışarıya açılması ve ihracatın gelişmesi için teşviklerde bulunmak, ekonomik ve sosyal anlamda refah artışına sonuç olacak uygulamalar amaçlanmaktadır. Bilgi işleme teknolojisi kapsamında; donanımsal ve yazılımsal araçların transferine ve ülkenin sahip olduğu kaynakların imkânı neticesinde üretilmesine ağırlık verilmektedir. Ayrıca, istihdamın ve refah düzeyinin arttırılmasına yönelik politikalar belirlenmiştir. Ek olarak, KÖY'lerin ekonomik ve sosyal altyapısının oluşturan öğelerin gelişimini hızlandırmak amaçlanmıştır (DPT, 1984, s. 1).

Dördüncü BYKP'nda bölge planlaması görüşü tekrar benimsenmiştir. Bu dönemde oluşturulan, "Türkiye'de Yerleşme ve Merkezlerin Kademeleşmesi" adlı uygulamayla Türkiye'nin 16 bölgeye ayrılması bu anlamda bu planın ilk olma özelliğidir. (Dinler, 2012, s. 190).

2.4.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

1990-1994 yıllarını kapsayan bu planlamada; bilgi teknolojilerini etkin bir şekilde kullanılmasının bilgi toplumunu oluşturduğu fikri benimsenerek bu yöndeki gelişmeler dikkate alınıp gelişim hedeflenmiştir. Böylelikle Araştırma Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine verilen önem artmıştır. Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla, bölgelere has ürünlerin üretiminde hız kazanılması benimsenmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ile kamu harcamalarını en aza indirmek amacıyla hem KÖY'lerde yapılması planlanan yatırımların hem de sosyal ve ekonomik altyapının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ek olarak, sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilebilmesi, adaletli gelir dağılımının sağlanması, kamu yatırımlarının eğitim ve sağlık sektöründe yoğunlaşırken özel sektör yatırımlarının ihracatın artmasında ve imalat sanayisinin gelişiminde kullanılacaktır (DPT, 1989, s. 2).

Ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanmasıyla, büyüme ve refah artışının düşmemesi için bu unsurların korunması benimsenmiştir. Sanayi politikalarının tam istidam düzeyinde çalışma göstermesi ve kısa dönemde üretimi arttırabilecek yatırımların ivedilikle gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu politikalar neticesinde üretimde verimliliğin artması ve üretim artışının gerçekleşmesi esas alınmıştır. Eğitim, sağlık, kamu harcamaları, teknolojik reformlar, kültür ve sanat faaliyetleri gibi birçok faktör ile ilgili düzenlemeler ve geliştirme politikaları uygulanmıştır. Ayrıca, kırsal bölgelerde yaşayan halkın ürettiği ürünlerin değer kazandırılması ve gelirlerinin yükseltilmesi amacıyla yönelik önlemler alınması sağlanmıştır. Kalkınmada Öncelikli Yöre'lerin (KÖY) kalkınması kapsamında diğer bölgelerle olan farklarının azaltılmasına yönelik girişimlerde devam edilecektir (DPT, 1990, s. 3).

2.4.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Bu planlama 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır. Hukukun üstünlüğüne dayalı, insan haklarının önemsendiği, demokratikleşme çalışmalarının hız kazandığı, bilgi ve teknoloji ağının günden güne sınırlarını genişletildiği, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda gelişimin son hızla yaşandığı küreselleşme dönemi yaşanmaktadır. Ülkenin sahip olduğu kalifiye insan gücü potansiyelini işlemek, yatırımların adaletli bir zemininde yürütülmesi, gelir dağılımının arasındaki farkın azaltılmasına yönelik çalışmalar, bilgi toplumu bilincini güçlendirmek amacıyla AR-GE çalışmalarına verilen önemin arttırılması benimsenmiştir (DPT, 1995, s. 19).

Bölgelerarası eşitsizlik düzeylerini ortadan kaldırmak için diğer planlamalara nazaran Yedinci BYKP'nda, bu politikalar üzerinde daha fazla durulmuş ve yoğun çalışmalar yürütülmüştür. Kalkınma planlamalarına uygun olarak gerçekleştirilecek olan bölgelerarasındaki eşitsizlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar, sürdürülebilir kalkınma prensibine uygun şekilde düzenlenecek bu sayede ekolojik dengelerin korunması sağlanacaktır. Ulusal rezervlerin, maksimum ekonomik ve sosyal fayda sağlayabilecek şekilde kullanılmasına ve bölgelerarası farklılıkların minimuma indirilmesi için çalışmalar yapılacaktır. KÖY'lerde yaşamakta olan

halkın gelir ve refah seviyesinde yükseltme politikaları yapılacak bu sayede bu yörelerin, ülkenin ortalamasına yakınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere, ülkenin diğer geri kalmış yöreleri için, gelişme potansiyelleri doğrultusunda bölgesel gelişme projeleri hazırlanacaktır (DPT, 1995, s. 174-175)

2.4.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci BYKP 2001-2005 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan çerçevesinde şunlar amaçlanmıştır; Avrupa Birliği'ne üyelik süreci için önemli reformlar gerçekleştirmek, sürdürülebilir büyüme sürecinin yönetilmesi, küreselleşen dünyada diğer ülkeler ile farkın açılmamasını sağlamak ve Türkiye'nin dış politikada daha güçlü ve saygın bir konuma ulaştırılmasıdır. Yoksullukla mücadele kapsamında; az gelişmiş bölgelere yapılacak olan yatırımların artırılması, gelir dağılımı adaletsizliğinin ortadan kaldırılması, Türk halkının refah düzeyini arttırmak amaçlanmıştır.

Türk sanayi sektörünün geliştirilmesine yönelik uygulamalara bakıldığında; dış piyasada rekabetçi bir politika izlenilmesi, çevresel faktörlere zarar vermeden teknolojik reformlar ve AR-GE çalışmalarını hep bir adım ileriye taşıyarak, yerel kaynakların tam istihdam düzeyinde çalıştırılmasının sağlanması, üretici ve tüketicinin fikirlerini önemseyen, küreselleşmenin getireceği olumlu ve olumsuz gelişmelerin bilincinde olmak, çağdaş ve özgün içerikler üreterek ülkenin kalkınması hedeflenmiştir (DPT, 2001, s. 25).

2.4.3.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Bu plan 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Dokuzuncu BYKP'nın diğer planlardan ayıran özelliği, yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 2011 yılında çıkan kanun hükmünde kararname ile kaldırılmış ve yerini Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'na bırakmıştır.

Dokuzuncu BYKP'nın hazırlanma prensibi; planlanan yıllar boyunca istikrarlı bir büyüme yakalama hedefi içinde, gelir eşitliğinin temel alındığı, dış piyasada rekabetçi tavır sergilendiği, bilgi toplumuna evrilme sürecinin hızlanması ve Avrupa Birliği'ne üyelik için tüm şartları yerine getirmeye hazır bir Türkiye oluşturmaktır. Küreselleşen dünya sonucu bölgelerarası eşitsizlik farklarını ortadan kaldırmayı hedeflen kalkınma planları için de gelişim ve dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Dokuzuncu BYKP, her alanda yapılması gereken düzenlemelerden ziyade, oluşturulan kalkınma planlaması çerçevesinde, makro dengeler göz ardı edilmeden kurumsal ve yapısal düzenlemelerin revize edilerek piyasaların daha etkin bir yapıya dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Kalkınma projeleri 1989 yılından bu yana uygulanırken, ilk kez 25.01.2006 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 5449 sayılı

kanunun kabul edilip 08.02.2006 tarih 26074 sayılı resmi gazetede yayınlanması ile Türkiye’de, Bölgesel Kalkınma Ajansları resmen yürürlüğe girmiştir.

Dokuzuncu BYKP kapsamında ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın sürdürülebilir olması için şu amaçlar doğrultusunda hareket edilmiştir; dış politikada rekabetçi gücünün fazlaşması, potansiyel iş gücünün ekonomideki payının artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgelerarası gelişmişlik farkının azalması, yoksulluğun giderilmesi, kamunun vermiş olduğu hizmetlerde kalitenin artırılması amaçlanmıştır (DPT, 2006, s. 1-2).

Dokuzuncu BYKP’nda, özel sektörün sağlamış olduğu katkılar uygulanan teşvikler neticesinde bölgede gelişim sağlanması hedeflenmiştir. 2004 yılında bazı illerde vergi ve sigorta primi teşviklerini uygulamak amacıyla yürürlüğe giren 5084 sayılı kanunun amacı; enerji desteğini sağlamak ve yatırımlar için ücretsiz bir şekilde arsa ve arazi tahsis etmek bu sayede yatırımları ve istihdamı arttırmak amaçlanmıştır. Bu kanun yürürlüğe girdiği yıl kapsamında 36 ili kapsarken kanun değişikliği sonucu 2005 yılında 49 ili kapsayarak teşvik uygulaması yaygınlaştırılmıştır. Önceki planlamalarda çalışmalarına başlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesel kalkınma Projesi (GAP), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP) ve Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişim Projesi (ZBK) bu planlama döneminde de devam etmektedir (Dinler, 2012, s. 199-200).

2.4.3.10 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Onuncu BYKP’nın temel hedeflere bakıldığında; dünya her anlamda değişimini son hızla devam ettirirken, Türk halkının temel ilkelerini ve beklentilerini göz önünde bulundurarak ülkenin uluslararası düzeyde konumunu geliştirip, halkın refah içinde yaşaması olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYH) 2023 yılında iki trilyon dolara, kişi başına düşen gelirin, yirmi beş bin dolara yükseltmek; ihracat değerini beş yüz milyon dolara yükseltmek; enflasyon oranında kalıcı düşüş ile birlikte oranı tek hanelere çekmek hedeflenmiştir. Ek olarak, uluslararası düzeyde insani yaşam kalitesini üst basamaklara çıkarmak, mutlak yoksulluğun bitmesi için mücadele vermek, üretim faktörlerini tam istihdam düzeyine çıkarmak ve sanayileşme sürecinin hız kazandırılması amaçlanmaktadır. Ekonomide sürdürülebilirlik sağlanması ve refah düzeyinin tüm ülkede yükseltmek ve yaşam kalitesini arttırmak hedeflenmiştir. Bu faktörleri yerine getirirken, çevrenin zarar görmemesi dikkate alınmaktadır (KB, 2013, s. 27-28).

Onuncu BYKP’nda da diğer planlarda olduğu gibi bölgelerarası eşitsizlik farklarının azaltılmasına yönelik kalkınma planları uygulanmıştır. Geri kalmış bölgelerin toplumu ilgilendiren olumsuz sonuçlarına bakıldığında; gelir dağılımında dengesizlik, işsizlik, refah düzeyi, çarpık kentleşme, üretim eksikliği, göç ve bilgi düzeyi gibi sorunları görmekteyiz. Bu

sorunların çözülebilmesi için, bölgelerarasındaki farkların giderilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

2.4.3.11 Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)

2019-2023 yıllarını kapsayan Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (OBYKP), Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olma özelliğini taşımaktadır. Ülkenin uluslararası arenadaki pozisyonunu yükseltmek ve halkın refah seviyesini arttırmak için bir yol haritası niteliğindedir. OBYKP'nin başlıca amaçlarına bakıldığında; her alanda verimliliği arttırmak, milli teknoloji hamleleriyle ulusal arenada ön plana çıkmak, ekonomide istikrar ve sürdürülebilirliği sağlamak, yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevreler ile yaşam kalitesini arttırmak olduğu görülmektedir (KB, 2019, s. 2).

2.5. Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerin İlişkin 5449 Sayılı Kanunun Yasalaşma Süreci

Ülkemizdeki birçok bölgenin iç ve dış faktörlere bağlı olarak gelişimi sağlanamamıştır. Bunların arkasındaki etkenlere bakıldığında; coğrafi konum, kalkınma planlarının yetersiz ve eksik olması, sosyal yaşamda oluşan zıtlık ve bilgi yetersizliği gibi birçok faktör olduğu görülmektedir. Bugüne kadar yapılmış bölgelerarasındaki farklılıkları gidermek amacıyla uygulanan bölgesel kalkınma planların ve politikaların yetersiz olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği üyeliği süreci kapsamında bu bölgelerdeki eşitsizliğin giderilmesi konusu daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu yüzden devlet doğrudan etki edebilecek politikalar üzerinde daha fazla durmayı benimsemiştir. AB'ne girme sürecinin Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikalarına etkileri bakıldığında; devletin birçok konuda düzenleyici bir sistem yürüttüğü, yeni planlamaların oluşturulduğu ve planlama yönetimini değiştirdiği bir durumda yer almaktadır. Uygulanmakta olan beş yıllık kalkınma planları yerine AB'ne üyelik sürecine daha uygun olacak üç yıllık plan sistemine geçilmiştir (Somel ve Ekiz, 2005, s. 121).

AB'nin isteği üzerine bölgesel kalkınma ajansları Türkiye'nin gündemine girmiştir. Türkiye'de yaklaşık kırk beş yıldır uygulanan; devletin sağladığı teşvik sistemine dayalı kalkınma planları terk edilerek, yeni bir uygulamaya geçiş içerisine girmiştir. Türkiye ilk kez bölgesel kalkınma ajansları ile aday üyeliğinin onaylandığı 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Zirve'sinde tanışmıştır. Avrupa Birliği komisyonunca hazırlanan 19 Mayıs 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde aday olmuş ülkelerin sorumluluklarını belirten düzenlemeler içinde BKA'ların oluşturulması ve bu kurumların yasal düzenlemelerinin yapılması gerektiği yer almaktadır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 81).

Türkiye'nin bu doğrultuda AB'nin istediği şartları yerine getirmek adına harekete geçmiştir. Bu kapsamda; bölgelerin; istatistiksel verilerinin toplanması ve sosyo-ekonomik yapısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ek olarak AB'nin, Avrupa Birliğine üyeliğine sahip olan ülkelerin kullandığı Bölgesel İstatistik Sistemi'ne (NUTS) uygun bir sistem oluşturması Türkiye'den

istenmiştir. Ayrıca, bu istatistiki verilerin karşılaştırılması ve ölçülmesi için Türkiye’den üç düzeyde (Düzye1, Düzye2 ve Düzye3) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapmasını talep etmiştir. Bu sınıflandırma sisteminde; Türkiye, üç düzyeye ayrılmıştır. Türkiye’nin oluşturduğu bu sistem AB yetkilileri tarafından onaylanmış olup 20.02.2002 tarihli 4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve 22.09.2002 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir (Koçberber, 2006, s. 40).

Yapılan sınıflandırma sistemine göre Düzye 3, il kapsamında hazırlanmış olup 81 adet ili içermektedir. Her il kendi içinde bir İstatistiki Bölge Birimini temsil etmektedir. 81 il, kendi içinde; coğrafi büyüklük ve sosyal yönden benzerlik göstermesi ile Düzye 1’i oluştururken, nüfus büyüklükleri ve bölgesel kalkınma planları kapsamında Düzye 2 olarak ayrılmıştır. Düzye 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) komşu illerin grup haline alınması sonucu 26 adettir. Kalkınma ajansları Düzye 2 dikkate alınarak kurulmuştur. 81 ilin gruplandırılması sonucu Düzye 3 oluşturulmuştur. Düzye 1 İBB ise 12 adet olup, Düzye 2 İBB gruplandırılmasının bitmesi sonucu oluşturulmuştur (Namal, 2016, s. 32-34).

Harita 2.5. (1) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzye 1 Bölgeleri

Kaynak: <https://stringfixer.com/tr/First-level NUTS of the European Union>

Harita 2.5. (2) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey 2 Bölgeleri

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları, 2020 Yılı Faaliyet Raporu

3. BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ

3.1. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansının (OKA) Kuruluşu

Kalkınma ajansları, bölgede, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bağlarını güçlendirmek, kaynakları etkin kullanılması, bölgenin mevcut potansiyelini işleyip, bölgeyi kalkındırmak amacıyla kurulmaktadır. Ayrıca, bölgelerin sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirmesi, bölgelerarası ilişkilerin artması ve bölgelerin gelişimini sağlamak amacıyla görev yapmaktadır. T.C. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı; 25 Ocak 2006 tarihinde onaylanan 5449 sayılı kanun kapsamında "Kalkınma Ajanslarının, Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un" Bakanlar Kurulu'nun sahip olduğu yetki kapsamında 22 Kasım 2008 tarih ve 27062 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kararname ile kurulmuştur. OKA, merkezi Samsun'da olan; Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini içine almakta ve TR83 Düzey 2 bölgesinde konumlanmaktadır. İlk olarak Ağustos 2009 yılında Genel Sekreteri atanmış ve Ekim 2009 yılında ilk personel alımını gerçekleştirmiştir (OKA, 2009, s. 11).

OKA, 15 Temmuz 2017 tarihi ile tüzel kişiliğini kazanmış olup Bakanlıkların kapsam alanında olan; "İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkındaki" 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabidir (OKA, 2020, s. 13).

TR83 Bölgesi Düzey 2 kapsamında faaliyet gösteren OKA'nın ilgilendiği illerdeki nüfus sayısı, Amasya 335.394 kişi, Çorum 530.126 kişi, Samsun 1.356.079 kişi, Tokat 597.861 kişi ile toplam kişi sayısı 2.819.560'dır. Bölgenin kapladığı yüz ölçümüne bakıldığında; Amasya 1.730 km², Çorum 12.820 km², Samsun 1.055 km² ve Tokat 1.923 km² ile toplam yüz ölçümü 17.528 km²'dir. TR83 Bölgesi, Türkiye'nin %4,9'unu oluşturmaktadır.

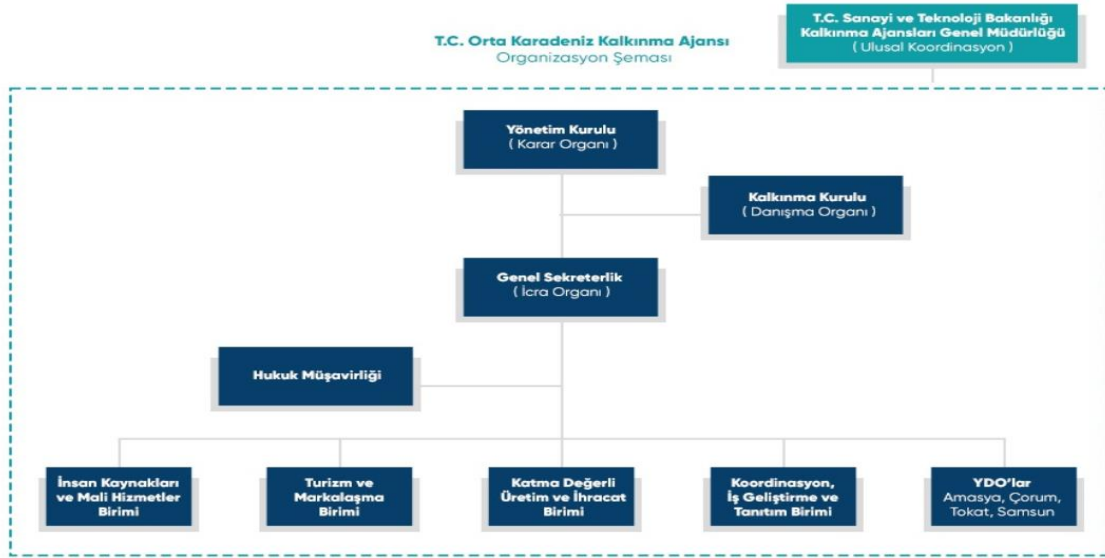

Harita 3.1. (3) TR83 Bölgesi Haritası

Kaynak: www.oka.ka.gov.tr

3.2. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Teşkilat Yapısı

Kalkınma ajanslarının teşkilat yapısı, 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 16. bölümünün 190. Maddesinde açıklanmıştır. Ajans Yönetim Kurulu, Kalkınma kurulu, Genel Sekreterlik, Hukuk Müşavirliği, İnsan Kaynakları ve Mali Hizmetler Birimi, Turizm ve Markalaşma Birimi, Katma Değerli Üretim ve İhracat Birimi, Koordinasyon, İş Geliştirme ve Tanıtım Birimi ve Yatırım Destek Ofislerinden oluşturulmuştur. Aynı kanunun ilgili maddelerine göre, Yönetim Kurulu karar birimi, Kalkınma Kurulu danışma birimi, Genel Sekreterlik icra birimidir. OKA'nın teşkilat yapısı, Yönetim Kurulu'nun 12 Ağustos 2009 tarihli ve 1 sayılı kararı ile oluşturulmuştur (OKA, 2021, s. 11).

Şekil 3.2. (1) Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) Teşkilat Yapısı

Kaynak: www.oka.ka.gov.tr/

3.2.1. Kalkınma Kurulu

Kalkınma Kurulu, bölgelerin sahip oldukları gelişme hedeflerine ilişkin, bölgelerdeki kamu kurum ve kuruluşların, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin yerel yönetimlerle arasındaki bağı güçlendirmek ve ajansı yönlendirmek üzerine faaliyet gösteren ajansın danışma organıdır. 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesininin 192. maddesi gereğince Kalkınma Kurulu'nun görev ve yetkilerinin bazıları şu şekilde belirlenmiştir; ajanslara iç denetim ve yıllık faaliyet raporları hakkında istişarelerde bulunmak, değerlendirme çalışmaları yapmak ve yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmaktır. Bölgeyi ilgilendiren sorunların çözüme kavuşması için tavsiyelerde bulunmak, bölgenin tanıtılmasına, bölgenin sahip olduğu potansiyeline ve yapılması gerek planların önceliklerinin yapılması konusunda yönetim kuruluna önerilerde bulunmakta, yapılan toplantıların sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı'na rapor hazırlamak ve toplantı ile ilgili bir sonuç bildirisi yayımlamaktadır (OKA, 2021, s. 12).

3.2.2. Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulu, OKA'nın karar organı niteliğindedir. OKA Yönetim Kurulu kadrosu; Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinin valileri, il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden bir kişi olmak üzere ticaret ve sanayi başkanlarından oluşmaktadır. Kalkınma ajanslarını, yönetim kurulu başkanı temsil etmektedir. Yönetim kurulu başkanlığı, birden fazla ilden oluşan bölgelerde, ajansın kurulu ilk yıl ajansın merkezi olarak belirlenen ilin valisi tarafından yapılmaya başlanmakta olup devam eden yıllar içerisinde illerin alfabetik sırasına göre valiler tarafından bir yıl olmak kaydıyla dönüşümlü olarak yönetim kurulu başkanlığı görevini yürütürler.

Merkez ili Samsun olan OKA'nın, ilk başkanlık görevini 2009 yılı boyunca Samsun İli Valisi Hasan Basri GÜZELOĞLU yapmıştır. OKA'nın 2021 yılında yönetim kurulu başkanlık görevini Samsun İli Valisi Doç. Dr. Zülkif DAĞLI yürütmektedir (OKA, 2021, s. 14).

Ajansların karar alma organı olan Yönetim Kurulu'nun görev ve yetkilerinden bazıları şu şekildedir; hazırlanan yıllık çalışma programını onaylamak ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının onayına sunmak, yıl içinde belirlenen ihtiyaçlara yönelik bütçenin tekrar düzenlenmesini sağlamak, mali raporu ve kesinleşen bütçe sonuçlarını onaylamak, ajansların bünyesinde çalıştırılmak üzere personel alımı ve işten çıkarılması ve ajanslara yapılacak hibe ve bağışları kabul etmektir.

3.2.3. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik, ajanslarda icra organı olmakla beraber yönetim kuruluna karşı sorumludur. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst yetkilisi Genel Sekreterdir. Genel Sekreterin bazı görev ve yetkileri şunlardır; yönetim kurulunca alınmış olan kararları uygulamak ve bölgede var olan yerel yönetimlerin, özel sektörün ve STK'ların sunmuş oldukları teklifleri inceleyerek mali desteğin sağlanabilirlik durumu hakkında yönetim kuruluna sunmaktadır. Genel Sekreter, ajansı temsilen ulusal ve uluslararası organizasyonlara ve toplantılara katılmak, bölgenin kalkınma düzeyini geliştirmek adına yurtiçi ve yurtdışındaki kalkınma ajansları ile ilişkilerini güçlendirmek ve çalışmalar yapmaktadır. Ek olarak, Genel Sekreterlik birimi, ajansa alınacak personellerin ve işten çıkarılacak personeller hakkında yönetim kuruluna teklif götürmektir. Genel Sekreterlik, yönetim kurulu kararı ile bölgelerde gerçekleşen faaliyet alanlarına göre birimlere ayrılmıştır. Genel Sekreterliğin bünyesinde olan birimler aşağıdaki tabloda verilmiştir (OKA, 2021, s. 15).

3.1. Tablo (1) Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Birimleri

Genel Sekreterlik Birimi	Görev ve Sorumluluklar
Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi (PPKB)	Bölgenin, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini hızlandırmak, rekabet gücünü arttırmak, bölgedeki yerel birimlerin bölgesel kalkınmada rol oynamasını sağlamak ve ulusal ve uluslararası kurumlar ile ilişkileri güçlendirmek ve bölgeyi geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmaktır.
Program Yönetim Birimi (PYB)	PYB, PPKB'nce hazırlanan bölgesel kalkınma programlarının yönetilmesi, ajansa gelen destek başvurularının alınması, incelenmesi ve kabul görülen başvuruların sözleşmesinin imzalanması birimidir.
İzleme ve Değerlendirme Birimi (İDB)	Kalkınma ajansı tarafından hazırlanmış proje ve programların ayrıca desteklenmekte olan projelerin takibi ve değerlendirilmesi amacıyla. Bu amaç doğrultusunda, bilgilerin toplanması, analizi, bildiri ve kullanılması konusunda çalışmalar yapar.
İnsan Kaynakları ve Mali Hizmetler Birimi (İKMHB)	Ajans birimlerinin sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi adına idari, mali işleri ve destek hizmetlerinin mevzuata uygun bir şekilde yürütülmesi bu birimin kapsam alanındadır.
Yatırım Destek Ofisleri (YDO)	Bölgedeki yatırımlara yönelik analizler yapmak, yatırımcılara bilgilendirme yapmak, yapılacak işler ve yatırımların bağlantılarını güçlendirmek adına ilgili kamu ve kuruluşlar ile irtibata geçmek ve yatırım çekme kapsamında ilin reklamını yapmaktır.
Hukuk Müşavirliği	Ajansın gerçekleştireceği her türlü adımda hukuk desteği sağlamak, ajans ile ilgili davaları takip etmek, icra ve takiplerde ilgili bilgileri düzenlemek, ajansın planladığı yatırımlara hukuki önerilerde bulunmaktır.

3.3. İnsan Kaynakları

OKA'nın İnsan Kaynaklarına ait Politikası, ülkemizde 5449 sayılı kanunun 18. Maddesi gereğince, bölgesel kalkınma ajanslarının; Kalkınma Ajansları Personel Yönetmeliği esas alınmış olup Genel Sekreterlik tarafınca oluşturulan ve Yönetim Kuruluna sunması ile belirlenmiştir. Personel Yönergesi 28 Ekim 2010 yılında yürürlüğe girmiştir. İnsan kaynaklarının bazı amaçları şu şekildedir; ajans bünyesinde bulunan personelin, hem ulusal

hem uluslararası düzeyde istihdamını sağlamak, becerilerinin geliştirilmesi ve sonrası için sürdürülebilirliği sağlamaktır. Bölgenin ihtiyaçları dâhilinde İnsan Kaynakları tarafından, iş ahlakı olan, aidiyet duygusu gelişmiş, sorumluluk bilinci, motivasyonu ve teknik bilgisi yüksek uzman ve destek personellerinin teçhiz edilmesine önem vermektedir (OKA, 2021, s. 22).

İnsan kaynaklarının faaliyetlerinin bazıları şu şekildedir; personellerin, mevzuatlarda belirtilen usule göre izin işlemlerinin gerçekleştirilmesi, personellerin maaş ve maaş zamlarının düzenlenmesini yapmak, puantaj işlemleri gerçekleştirilmiş bordroları hazırlamak, personelin ihtiyaç duyabileceği eğitimlerin ve memnuniyet anket çalışmalarının yapılması ve bu sonuçların Genel Sekreterliğe raporlanmasını yapmaktadır. Ayrıca, COVID-19 küresel salgını sürecinde ulusal çapta alınan kararlar sonucu personellerin dönüşümlü olarak çalışması için gerekli düzenlemeleri yapmaktadır.

Ajans bünyesinde 2021 yılı raporlarına bakıldığında; 1 Genel Sekreter, Hukuk Müşavirliği Biriminde 1 Uzman, PPKB'de 4 Uzman ve 1 Destek Personeli, PYP'de 3 Uzman, İDB'de 5 Uzman, İnsan Kaynakları ve Mali Hizmetler Biriminde 2 Uzman, 4 Destek Personeli ve 8 İşçi çalıştırılmak üzere toplam 29 Kişi istihdam edilmektedir. Yatırım Destek Ofislerinde (YDO) ise; Amasya YDO'nde 3 Uzman ve 1 Sürekli İşçi, Çorum YDO'nde, 4 Uzman ve 1 Sürekli İşçi, Samsun YDO'nde 3 Uzman ve Tokat YDO'nde 3 Uzman ve 1 Sürekli İşçi çalıştırılmak üzere toplam 16 kişi istihdam edilmektedir. OKA'nın merkezi ve YDO'nde, Genel Sekreter dâhil olmak üzere; 32 Erkek ve 13 Kadın ile toplam 45 kişi çalışmaktadır (OKA, 2021, s. 24).

3.4. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın (OKA) Amaçları ve Hedefleri

TR83 Bölgesinde OKA, kapsadığı illerin bölgelerindeki eşitsizliği azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinde dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma hedeflemektedir. Bölgelerin sahip oldukları potansiyeli işlemek, bölgede faaliyette olan özel ve kamu ve sivil toplum kuruluşlarının ilişkilerini güçlendirmek ve sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyde gelişmesini sağlamaktır. Bölgelerin sahip olduğu potansiyelin harekete geçirilmesi doğrultusunda, Onuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 100 Günlük Eylem Planı, DOKAP ve Yeşilirmak Havza Gelişim Projesinin yanı sıra 2019-2023 yılları arasını kapsayan stratejik amaçlar şu şekildedir; plan, Program ve Stratejiler geliştirerek bölgede ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, yurtiçi ve yurtdışındaki kurumlar ile ilişkileri güçlendirmek, ajansın sahip olduğu kaynakların tam istihdam düzeyinde çalışmasını sağlamaktır. Ayrıca, altyapıyı güçlendirmek, bölgede gerçekleştirilecek yatırımların tanıtılması ve yapılan yatırımların arttırılması amaçlanmaktadır (OKA, s. 2021, s. 28).

3.5. Mali Bilgiler

Ajansların, Yüksek Planlama Kurulu'nca oluşturulan ödenek tavanına ve yıllık çalışma programlarını konu alarak hazırladığı bütçesi, ajansın bir yıllık gelir gider tahminlerini göstermektedir. Ajanslara 2021 yılında aktarılması gereken ödeneğin, kurumlar ve payları şu şekildedir; yerel Yönetimlerden, 17.174.121,03 TL'dir. Önceki yıllardan yapılan tahsilatlar neticesinde toplam 15.870.122,16 TL tahsil edilmiştir. Sanayi ve Ticaret Odası Başkanlığından, 2021 yılında aktarılması beklenen transfer ödeneği 13.000.000,00 TL olmakla birlikte ayrıca 13.713.594,00 TL aktarıma ilave olarak Cazibe Merkezleri Destekleme Programı dahilinde 6.400.000,24 TL ve Sosyal Gelişmeye Destekleme Programı dahilinde 6.233.526,46 TL ve Sürdürülebilir Destek Programı kapsamında 2.950.000,00 TL aktarma işlemi gerçekleşmiştir. Faaliyet Gelirleri kapsamında 2.950.000,00 TL tahsil edilmiştir. Ek olarak, 610.355,78 TL destek ödemelerinden iade ile 1.965.379,35 TL'lik faaliyet geliri gerçekleşmiştir. Böylelikle 2021 yılında toplam 47.742.977,99 TL gelir, 57.075.301,71 TL gider gerçekleşmiştir. Yerel Yönetimlerden tahsile edilemeyen payların 5449 sayılı Kanun'un 19. Maddesi gereğince İller Bankası tarafından gerekli işlemler başlatılmıştır (OKA, 2021, s. 32).

Ajansın 2021 yılında ödenen ödeneğin, kurumlar ve payları bütçesi ise şu şekildedir; genel Yönetim Hizmetlerine 14.888.680,25 TL, İzleme Değerlendirme ve Koordinasyon Hizmetlerine 753.888,89 TL, Plan, Program ve Proje Hizmetleri için 98.857,39 TL, Araştırma ve Geliştirme Hizmetlerine 153.886,00 TL, Tanıtım ve Eğitim Hizmetlerine 928.653,97 TL, Proje ve Faaliyet Destekleme Hizmetleri için 40.251.335,21 TL harcama yapılmıştır. (OKA, 2021, s. 32)

3.6. OKA'nın Mali Destek Programları

OKA'nın TR83 Bölgesinde sağlamış olduğu Mali Destek Programları üç başlık altında incelenecektir. Bunlar; Proje Teklif Çağruları, Fizibilite Destekleri ve GÜdümlü Proje Desteği Programlarıdır (OKA, 2020, s. 81).

3.6.1. Proje Teklif Çağruları

TR83 Bölgesindeki OSB'ler için, 28 Eylül 2020 tarihinde 23.000.000 TL bütçeye sahip Katma Değerli Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı yürütülmeye başlanmıştır. Proje Teklif Çağruları Programı, bölgelerde mevcut olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin (OSB) sağlamış olduğu hizmetlerin kalitesini arttırmaya yönelik programdır. Bu proje sadece kar amacı gütmeyen kurumların başvurularına yönelik açılmıştır ve yalnızca OSB'nin çevresindeki projelere destek hizmeti sağlanacaktır. OSB'lerde hizmet veren şirketlerin kaynak işleyişinin geliştirilmesi ve bu bölgedeki OSB'lerine yatırımcı çekmek amacıyla yürütülmektedir. Projenin özel amaçları kapsamında; OSB'lerin çevrelediği alanlardaki altyapının geliştirilmesi, enerji verimliliğini yükseltilmesi ve bu bölgelerde yaşam koşullarının arttırılmasına yöneliktir (OKA, 2020, s. 81).

3.6.2. Fizibilite Destekleri

OKA tarafından yönetmeliğe ve hükümlere uygun olacak şekilde hazırlanan Fizibilite Destekleri Programı, ajansın plan ve stratejik hedeflerini gerçekleştirme adına 15 Ocak 2020 tarihinde yayımlanmıştır. Program kapsamında OKA'nın belirlediği bütçe; 2.900.000 TL olarak belirlenmiş olup 1 Ekim 2020 tarihinde yönetim kurulu kararı ile bu miktar 580.000 TL arttırılarak toplam 3.480.000 TL olarak açıklanmıştır. Fizibilite Destekleri 3 Aralık 2020 tarihinde toplam bütçenin projelere tahsis edilmesi ile birlikte başvuru alımı kapatılmıştır (OKA, 2020, s. 81-82).

Fizibilite Destekleri, halkın yararına olabilecek; ekonomik, sosyal, kültürel, sanat ve turizmin geliştirilmesine yönelik projeleri desteklemektedir. 2020 yılı içinde toplam 35 proje başvurusu gerçekleşmiştir. Projeye hak kazanan 27 proje destek almaya hak kazanırken 15 Ocak 2021 yılı itibarıyla 26 proje ile destek sözleşmesi imzalanmıştır (OKA, 2020, s. 82).

3.6.3. GÜDÜMLÜ PROJE DESTEĞİ

Güdümlü Proje Desteği, OKA tarafından kalkınmanın sağlanabilmesi için, il, ilçe ve köylere desteklerde bulunduğu bir başka destek türüdür. Bu destekler kapsamında, Güneş Enerjisi Santrali ile bölgenin tarım verimliliğini arttırmak, sürdürülebilir sulu tarımı gerçekleştirmek, yenilebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını arttırmak ve altyapıya yatırım yapılması hedeflenmiştir. Bölgede kurulacak makine parkı ile üretimi yapılan ürünlerin rekabet düzeyini arttırmak, verimliliğini arttırmak ve üretim maliyetlerini azaltmak amaçlanmıştır (OKA, 2020, s. 81-82).

3.6.4. COVID-19 İLE MÜCADELE VE DAYANIKLILIK PROGRAMI

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve alışlagelmiş yaşam standartlarından uzaklaştıran, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde küresel çapta bir hastalık olarak tanımlanan Korona virüs, ülkelerin sağlamış olduğu her hizmeti olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkileri en aza indirmek ve bitirmek amacıyla, ülkeler bölgelerinin kalkınması için önlemler, planlar ve programlar yapmaktadır. Türkiye özeline bakıldığında toplumu doğrudan ilgilendiren her alanda COVID-19 ile mücadele programları yürütülmektedir. Pandemi hastalık ile mücadele kapsamında, Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmenliğince düzenlenen "COVID-19 İle Mücadele Ve Dayanıklılık Programı ve Uygulama Çerçevesi" programı oluşturulmuştur. Bu programın temel amaçları ise şunlardır; uygulanacak programlar ile COVID-19'un yayılmasını en aza indirmek ve bitirmek, halkın bu virüsten korunmasını sağlamak, COVID-19'un, bölge ekonomisinde olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik oluşturulacak projelere hız kazandırmak hedeflenmiştir (OKA, 2020, s. 85).

Salgın ile mücadele kapsamında 1 Nisan 2020 tarihinde 6 Milyon TL bütçeye sahip COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı için teklifler değerlendirmeye alınmıştır. Bu

değerlendirmeler içerisinde 120 adet başvuru alınmıştır. Projelerin değerlendirilmesi sonucu 3 adet proje başarılı bulunmuş ve proje sahiplerine destek sözleşmesi imzalanmıştır.

3.7. OKA'da Uygulanmakta Olan Faaliyetler ve Programlar

OKA tarafından bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve bölgede yaşayan bireylerin donanımlarını arttırmak amacıyla çeşitli organizasyonlar düzenlenmiştir. TR83 Bölgesinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen bu organizasyonlar, ulusal ve uluslararası düzeyde bölgenin gelişimine yönelik içeriklere sahiptir. OKA tarafından devamlılık gösteren faaliyetler ve programlar alt başlıklarda açıklanmıştır (OKA, 2020).

3.7.1. 2018 Yılı Turizmin Desteklenmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Yatırımlarına Destek Programı

Onuncu BYKP kapsamında turizm merkezlerinde yetersiz olan altyapının giderilmesi ve sürdürülebilir turizmin gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. Uygulanacak sürdürülebilir turizm politikaları kapsamında mevcut yetersizliklerin giderilmesi, çevre sorunlarının onarılması ve şehirlerin potansiyellerinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bölgelerin turizm olanaklarının işlevsel hale gelmesiyle birlikte bölgeye yatırım çekilmesi ve bölgede sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik seviyesine ulaştırılması hedeflenmektedir.

OKA'nın bölgede turizm faaliyetlerini desteklemesine yönelik olarak oluşturulan 2018 Yılı Turizmin Desteklenmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Yatırımlarına Destek Programı kapsamında, bölgede mevcut olan kurum ve kuruluşların sağlamış olduğu ödenekler çerçevesinde bölgenin kalkınması amaçlanmaktadır. Kar amacı hedefinde olmayan kuruluşlara yönelik olarak düzenlenen bu programın bütçesi 18.000.000 TL olarak kararlaştırılmıştır (OKA, 2018, s. 7).

3.7.2. 2019 Yılı Kırsal Kalkınma ve Tarımda Dönüşüm Mali Destek Programı

OKA tarafından düzenlenen ve halen faal olarak devam eden 2019 Yılı Kırsal Kalkınma ve Tarımda Dönüşüm Mali Destek Programı kapsamında, bölgedeki tarım faaliyetlerini geliştirerek kırsal kalkınmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Yeni teknoloji ve donanımlar sayesinde tarım ve sanayinin birleştirilerek bölgede tarımdan elde edilen gerilin arttırılması hedeflenmektedir. TR83 Bölgesi'nde tarımdan elde edilen ekonomik boyutun arttırılması aynı zamanda kırsal bölgelerin sağladığı gelirin çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır.

3.7.3. 2019 Yılı Mesleki ve Teknik Eğitimin Geliştirilmesi Altyapı Mali Destek Programı

Mesleki ve Teknik Eğitimin Geliştirilmesi Altyapı Mali Destek Programı kapsamında, TR83 Bölgesi'nde sağlanan mesleki eğitimin seviyesini arttırmak ve gerekli altyapı desteklemeleriyle rekabetin artırılması amaçlanmaktadır. OKA tarafından düzenlenen bu program, bireylerin ilgilendikleri mesleklerdeki bilgi birikimini arttırmak aynı zamanda yenilikçi yöntemlerle sahip olduğu mesleği geliştirmek hedeflenmektedir. Yenilikçi yöntemler ile bireylerin bilgi birikiminin artırılmasının yanı sıra iş dünyası ile mesleği eğitim veren kurumlar arasında işbirliği gerçekleştirmek hedeflenmektedir.

3.7.4. 2019 Yılı Turizm Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı

Turizm Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı, TR83 Bölgesindeki turizm olanaklarının bölgeye gelir sağlayacak şekilde ekonomik anlamda değerlendirmedir. Program kapsamında, bölgenin sahip olduğu turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ve parasal getiri elde etmek amaçlanmaktadır. Bölgedeki doğal, kültürel ve tarihi değerlere zarar vermeden turizm potansiyelini işlemek ve bölgenin altyapısını güçlendirerek popülaritesinin artırılması amacıyla organize edilmektedir.

3.7.5. 2020 Yılı Katma Değerli Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı

Katma Değerli Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı, Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) faaliyetine devam eden kuruluşların sağlamış oldukları hizmetin kalitesini arttırmak amacıyla oluşturulan program türüdür. OSB'lerdeki işletmelerin kaynak verimliliklerin sağlanması, katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminin gerçekleşmesi aşamasında destek sağlamak ve bölgeye yatırımcı çekerek bölgenin cazibesinin artırılması hedeflenmiştir. Bu program kapsamında OSB'lerinin altyapısı iyileştirme çalışmaları, bölgedeki enerji kalitesinin artırılması ve bölgede yaşam faaliyetlerinin kazandırılması amaçlanmaktadır. Program yalnızca kar amacı gütmeyen kuruluşların başvurularına açık olup sadece OSB'leri ilgilendiren projeler incelenecektir (OKA, 2020).

3.7.6. Kaynak Verimlilik Faaliyetleri

Kaynak Verimliliği Faaliyetleri, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler sonucu çevre sağlığının zarar görmesi ve yenilemeyen enerji kaynaklarının azalmaya başlaması sonucu oldukça önem kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından, doğal kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde üretiminin gerçekleştirilmesi için kaynakların verimli kullanılması gerekmektedir. Üretim esnasında çevrede oluşabilecek olumsuz sonuçların önüne geçilmesi amacıyla üretimde çevreyi ilgilendiren yeni teknolojik reformların olması, atık yönetiminin işlevsel hale gelmesi ve eko verimli ürünlerin tasarlanması amaçlanmaktadır.

OKA tarafından TÜBİTAK-MAM işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen “Kaynak Verimlilik Faaliyetleri” eğitimi düzenlenmiştir. Bu eğitimin genel amacına bakıldığında, personellerin, kaynak verimliliğin güncel detayları ve üretimin temiz bir şekilde gerçekleştirilmesi yönünde bilgiler aktarılmıştır. Bölgede mevcut olan kaynak verimliliğinin ölçülmesi adına kalkınma ajansı tarafından anket düzenlenmiştir. Yapılan anketin içeriğini kapsayan, bölgede tüketilen su ve enerjinin tüketimi ve yönetimi, atık su, katı ve gaz yönetimleri gibi faktörler yer almaktadır. Kaynak verimliliğin bölgedeki potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik bölgedeki kuruluşların temsilcileri, üniversiteler, organize sanayi bölgeleri, teknoparklar ve sivil toplum kuruluşlarını kapsayan çevrim içi çalıştay toplantısı yapılmıştır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) ile ortak yürütülen çalışma sonucu bölgede faaliyet gösteren kuruluşların kaynak verimliliği potansiyelini doğrudan ilgilendirecek ihtiyaç analizi raporu düzenlenmiştir. Bu raporda, endüstrilerin ve işletmelerin üretimi sonucu çevrede bıraktığı tahribatın ortadan kaldırılmasına yönelik incelemelerde bulunulmuştur. Ayrıca, eğitim projelerine olan katkının artması ve bölgede ekonomik anlamda büyüme sağlanırken küresel iklimin de korunması gerektiği vurgulanmıştır (OKA, 2020, s. 48-50).

3.7.7. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP)

Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP), ülke genelinde yaşanan göç sorununun dengeli ve kontrollü bir şekilde düzenlenmesi amacıyla geri kalmış bölgelerde istihdamın artırılması, teknolojik yeniliklerin bölgeyle buluşturulması, üretim ve ihracat oranlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere yapılacak göçleri azaltmak ve geri kalmış bölgelerin gelişimi için çalışılmaktadır. CMDP'nin kapsam alanında; istihdamın ve üretim kapasitesinin artırılması, verimliliğin desteklenmesi, teknoloji ve yenilikçiliğin desteklenmesi ve ihracat kapasitesinin artırılması yer almaktadır (OKA, 2020, s. 50-51).

3.7.8. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)

Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP), bölgelerde meydana gelmiş gelişmişlik farklılıklarının, bölgenin sahip olduğu potansiyelin harekete geçirilmesi ile ortadan kaldırmaya hedeflenen bir programdır. Bölgenin sahip olduğu potansiyelin harekete geçirilmesiyle ekonomik ve sosyal faktörlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, istihdam oranının artırılması ve sosyal yapıdaki dengesizliklerin giderilmesi bu program kapsamında hedeflenmektedir. Dengesiz göç ve göçlere bağlı olarak çarpık kentleşme sorunu sosyal yapının bozulmasını sağlamaktadır. Ekonomik ve sosyal yapıdaki bozulmaların onarılması için dezavantajlı kesimin topluma kazandırılması, teknolojik yeniliklerin artırılması ve sosyal sorumluluk projelerinin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (OKA, 2020, s. 51-52).

SOGEP kapsamında; dezavantajlı bireylerin topluma kazandırılması ve genç istihdam oranının artırılmasıyla istihdam düzeyini arttırmaya çalışılmaktadır. Sosyal sorumluluk projeleri ve

sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaştırılması ile toplumun sosyal düzeyini arttırmak amaçlanmıştır.

3.7.9. Fizibilite Desteği Programı

OKA'nın kapsam alanında olan TR83 Bölgesi'nin kalkınmasına yönelik düzenlenen Fizibilite Desteği Programı'na göre, bölgedeki ekonomik anlamda oluşabilecek tehlikelerden korunması ve bölgedeki girişimcilik kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir. Bölgede fizibilite etüdü oluşturulacak böylelikle bölgenin yatırım projelerine uygun olup olmadığı tespit edilecektir. Fizibilite etüdü, iktisadi, mali, teknik ve hukuki bilgiler ışığında gerçekleştirilmektedir.

3.7.10. Teknik Destek Programı

Teknik Destek Programı, bölgesel kalkınmayı doğrudan ilgilendiren ve kalkınmanın sağlanmasında rol oynayan kurumların, kurumsal kapasite eksikliği nedeniyle hazırlık ve uygulama aşamalarında karşılaştıkları sorunların çözüme kavuşması için kalkınma ajansı tarafından verilen programdır. Kalkınma ajansınca hazırlanan bu teknik destek programı kapsamında; bölgede kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının teknik bilgi birikiminin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Öteki deyişle, bölgede rol oynayan aktörlerin aralarındaki iletişimi ve bağı güçlendirmek amaçlanmaktadır. OKA, program kapsamında pandemi koşulları gerekçesiyle bölgeye uzaktan eğitim faaliyeti, danışmanlık hizmeti sağlama ve program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama konusunda katkıda bulunmaktadır (OKA, 2020).

OKA tarafından düzenlenen Teknik Destek Programı'nın öncelikleri arasında şunlar bulunmaktadır; bölgedeki sağlık endüstrisinin geliştirilmesi, şehirlerin sahip olduğu kültür ve doğa unsurlarının tanıtımının yapılması ve bir marka değer haline getirilmesi, katma değerli ürün üretimi ve ihracatının gerçekleştirilmesi ve yerel kalkınmayı tetikleyecek faaliyetlerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bölge ile ilgili akıllı tarım ve biyolojik müdahale, geleneksel el sanatlarının geliştirilmesi, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi ve sosyal girişimcilik ve kaynak verimliliği alanlarındaki projeler değerlendirmeye alınmaktadır.

3.7.11. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına Bağlı İlgili ve İlişkili Kuruluşlar Koordinasyon Toplantıları

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan kurumların birbirleri ile olan iletişimi güçlendirmek amacıyla toplantılar düzenlenmektedir. Ajans merkezlerinin bulunduğu yerde düzenlenen bu toplantılar, ajansların daha koordine bir şekilde faaliyet göstermesi ve verilen desteklerin ilgili kurumlar arasında daha iyi kavranmasını hedeflemektedir. 2020 yılının ilk düzenlenen koordinasyon toplantısı 13 Şubat tarihinde gerçekleşmiştir. Merkez üssü Samsun olan OKA'nın ikinci toplantısı 18 Haziran'da, üçüncü toplantısı ise 1 Ekim tarihinde

çevrim içi olarak gerçekleştirmiştir. Toplantıya OKA'nın desteklerde bulunduğu kurum ve kuruluşlar katılım sağlamıştır (OKA, 2020).

3.7.12. Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri Sosyal Girişimcilik Eşleştirme Programı

Bu program Ankara Kalkınma Ajansı'nın ev sahipliğinde 19-20 Şubat 2020 tarihinde gerçekleşmiştir. Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri Sosyal Girişimcilik Eşleştirme Programı içeriği, çeşitli kalkınma ajanslarının katılımlarıyla 2020 yılında bölgede oluşturulacak iş birliklerinin planlaması ile beraber hareket edilmesi planlanan Gençler İçin Sosyal Girişimcilik Programı'nın detayları incelenmiştir. Programın ilk gününde, Türkiye'de daha önceden yapılmış programlar analiz edilmiş, sunum yapılmış ve programın takvimi oluşturulmuştur. İkinci gününde ise, danışmanlık faaliyetlerine öncülük etmesi için önerilen TechAnkara Girişimcilik Portalı'nın tanıtımı gerçekleşmiş olup Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı Açık Sahne Etkinliği 'ne katılım sağlanmıştır.

3.8. OKA'nın Kurumsal Stratejik Planı (2019-2023)

OKA, 2009 yılında kurulduğu ilk günden günümüze kadar olan süreçte TR83 Bölgesinin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmasını hedef benimsemiştir. Stratejik plan; ilkeleri doğrultusunda bir kurumun bugünün imkânlarını geliştirerek geleceğe yönelik amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmaktadır. OKA ilk olarak 2014-2018 yılları arasında kapsayan stratejik planı gerçekleştirmek üzere faaliyete geçirmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Nisan 2018'de Stratejik Planlama Ekibi ve Stratejik Planlama Koordinasyon Ekibi (SPKE) kurulmuştur. Stratejik plan çerçevesinde gerçekleştirilmek üzere iç ve dış paydaş anketleri hazırlanmıştır. Hazırlanan anketler Haziran ve Temmuz 2018 yıllarında uygulanmıştır. Alınan anket sonuçları değerlendirilmiş ve GZFT (Swot) analizi olarak geçen ilgili kurumların güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmiştir. Oluşturulan nihai taslak Yönetim Kurulu'nun onayına sunulmuştur. SPKE ile beraber oluşturulan performans göstergeleri oluşturulmuştur. Oluşturulan performans göstergeleri ilgili birimlere sunulmuştur. Stratejik amaç, hedef ve eylem önerileri birim toplantılarında tartışılmıştır (OKA, 2019, s. 4-5).

2019-2023 yıllarını kapsayan Kurumsal Stratejik Plan; sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, çözüm odaklı, kaynak verimliliği bilincinde, mali açıdan hesap verilebilirliğin olduğu, çevreye olumsuz etkileyebilecek unsurlardan uzak durarak, kaynakların etkin, verimli ve yenilikçilik ilkelerine dayanarak oluşturulmuştur.

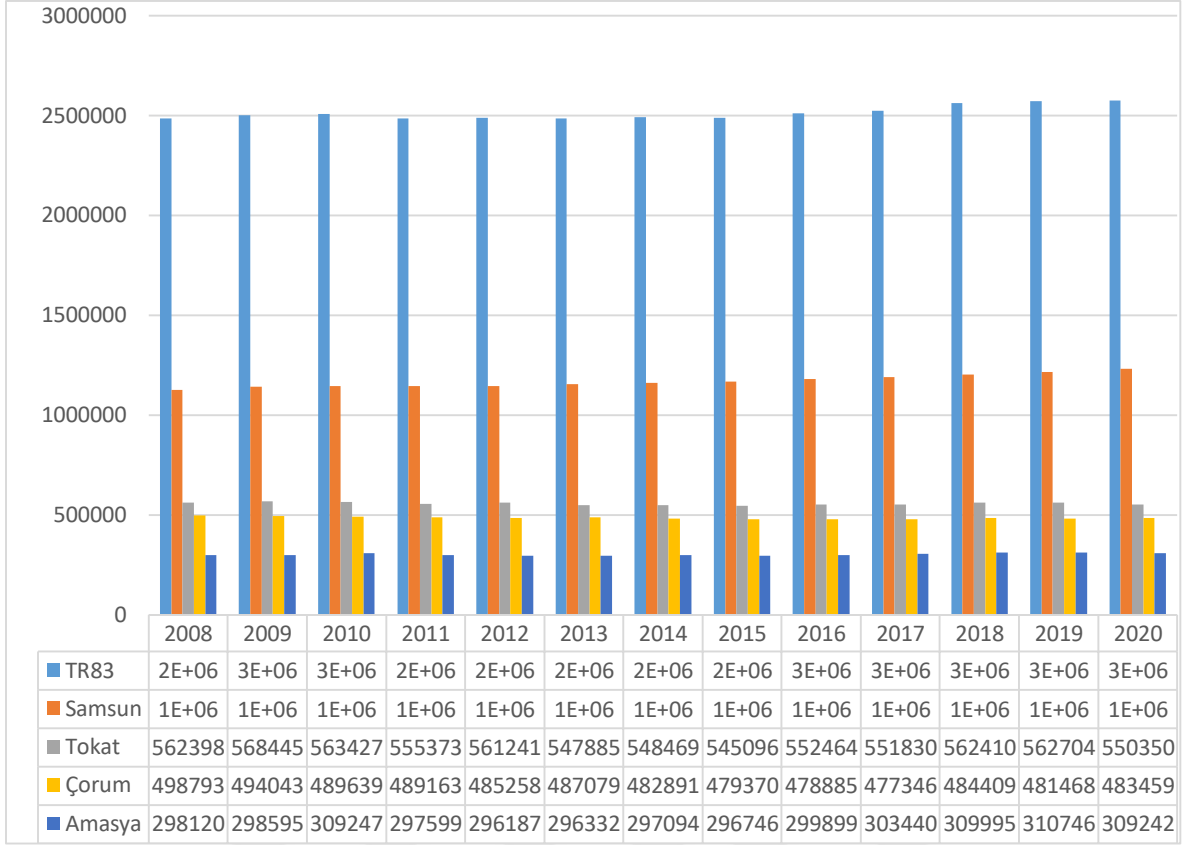
TR83 Bölgesi için OKA tarafından oluşturulan stratejik plan amaçları dâhilinde; bölgenin sahip olduğu ekonomik ve sosyal altyapısının geliştirilmesi ve kalkınmayı tetikleme için plan, program ve stratejiler gerçekleştirilmektedir. Bölgesel kalkınma hedefine varmak amacıyla, bölgedeki kurumlar arasındaki bağı güçlendirmek ve bölgesel, ulusal ve uluslararası

bağlantılar kurmak hedefindedir. OKA tarafından yürütülen projelerin destek programlarını şeffaflık çerçevesinde yürütmek stratejik amaçları içerisindedir. TR83 Bölgesini kapsayan illerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve illere yatırımcıların çekilmesi ile birlikte tanıtımının yapılması bu sayede bölgenin yatırımlarının artırılması amaçlanmaktadır (OKA, 2019, s. 65).

3.9. TR83 Bölgesindeki Kalkınma Potansiyeli Üzerine Veri Analizi

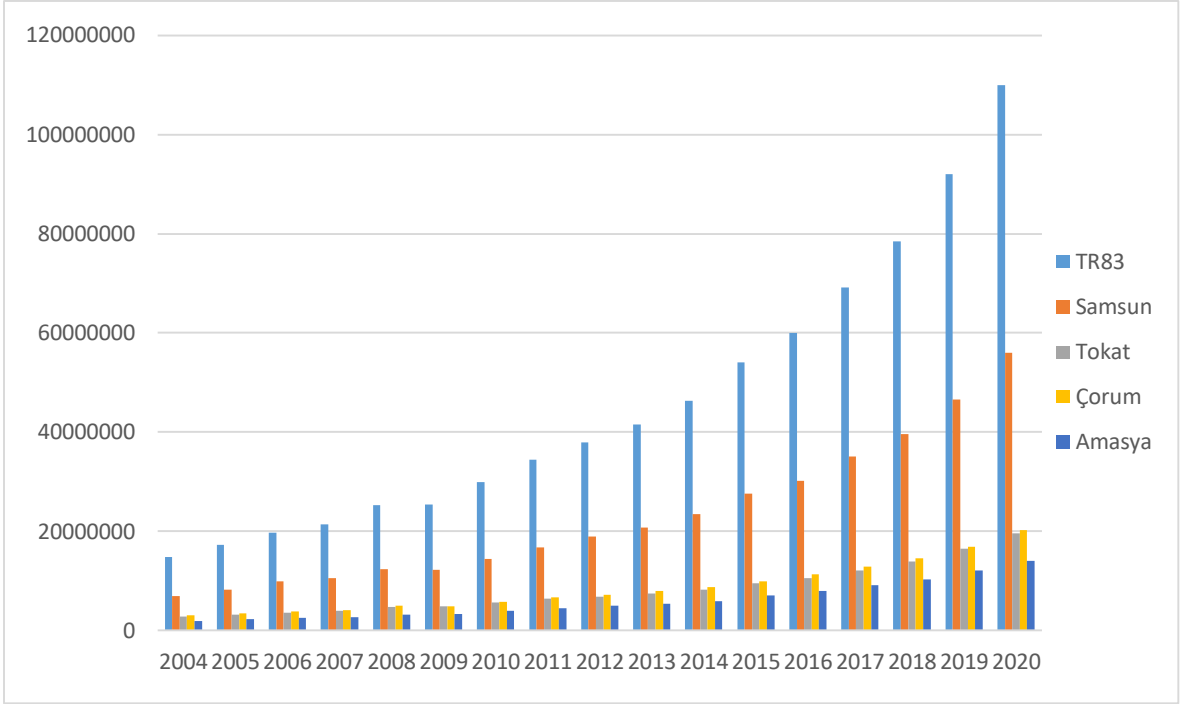
OKA 2009 yılından günümüze kadar olan süreçte bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için TR83 Bölgesinde hizmet vermektedir. Kurulduğu günden beri sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır. Bu süre zarfında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler, projeler, programlar ve iş ortaklıkları sayesinde bölgede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini kapsayan OKA, bölgede mevcut olan gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve ortadan kaldırmak için çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu bölümde kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler tespit edilmiş ve veriler grafiklere aktarılarak analizi edilmiştir. Bu veriler ışığında OKA'nın kurulduğu tarihten önceki ve sonraki veriler inceleme altına alınmıştır. TÜİK tarafından alınan veriler şunlardır; Okuryazarlık Durumuna Göre Toplam Nüfus, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İhracat Genel Toplam, Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İthalat Genel Toplam, Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı, Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, Yükseköğretim Kurumlarında Ön Lisans ve Lisans Düzeyinde Mezun Öğrenci Sayıları.

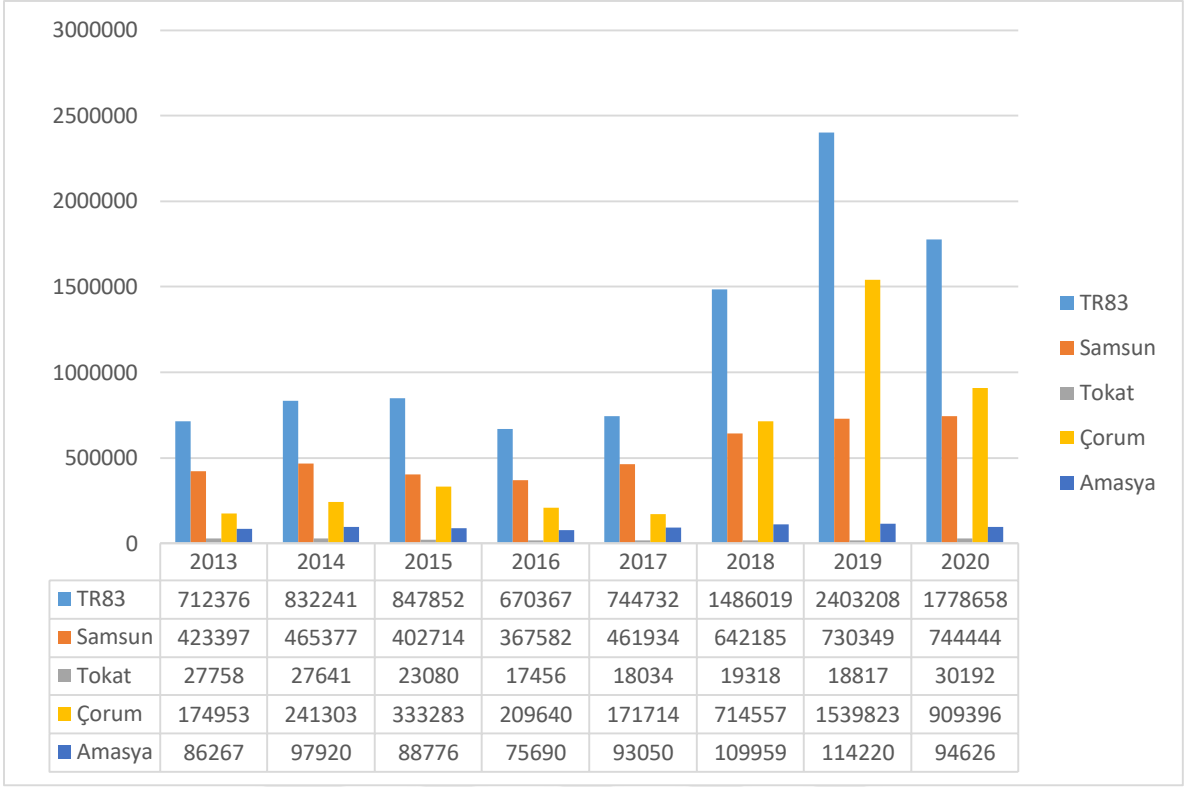
3.1. Grafik Okuryazarlık Durumuna Göre Toplam Nüfus Sayısı (6 Yaş ve Üzeri)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2008 yılından itibaren kayıt altına alınan bu veriler sayesinde okuryazarlık oranının nüfus içerisindeki payının tespit olanağına erişilebilmektedir. TR83 Bölgesi içindeki Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinde 2008-2020 yıllarını kapsayan okuryazarlık durumunun nüfus içerisindeki sayısı incelenmiştir. TÜİK verilerine göre; 2008 yılında TR83 Bölgesinin 6 Yaş ve Üzeri Okuryazarlık Sayısı 2.485.023'dur. 2009 yılında (2.501.562) OKA'nın kurulmasının ardından 2010 yılında (2.506.686) bir ivme yakalamış olsa da 2015 yılına (2.488.938) kadar bu ivmeyi devam ettirememiştir. TR83 Bölgesinde okuryazarlık sayısı, 2015 yılından 2020 yılına (2.573.015) kadar düzenli bir artış göstermiştir. TR83 Bölgesinin içinde olan illerin bu grafikteki sıralaması ise sırasıyla; Samsun, Tokat, Çorum ve Amasya'dır. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 hastalığı sebebiyle TÜİK tarafından son veri 2020 yılında oluşturulmuştur.

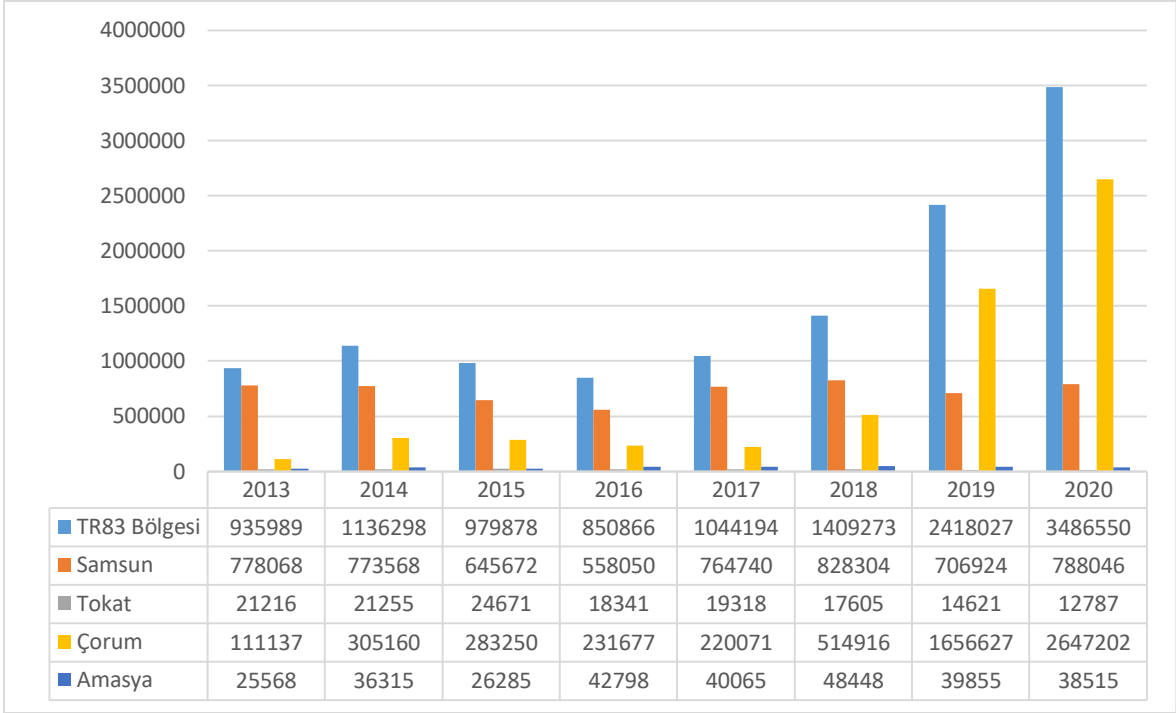
3.2. Grafik İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (1.000 TL)

İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla GSYH, 2004-2020 yılları arasında TÜİK tarafından veri depolanması yapılan, bölgesel kalkınmanın doğrudan etkilendiği bir başka etkidir. 2004 yılında iktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatların temel alındığı GSYH'ye bakıldığında TR83 Bölgesinde 14.840.335 TL olduğu görülmektedir. Verilerin kayıt altına alındığı andan 2020 yılına kadar olan süreçte, TR83 Bölgesinin sahip olduğu iktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatların temel alındığı GSYH oranı sürekli gelişim kaydederek bir önceki döneme göre sürekli artış halindedir. TÜİK tarafından oluşturulan son veri 2020 yılında 109.962.804 TL ile en yüksek değere sahiptir. TÜİK tarafından alınan verilerin ışığında TR83 Bölgesi illerinin sıralaması ise sırasıyla; Samsun, Çorum, Tokat, Amasya'dır.

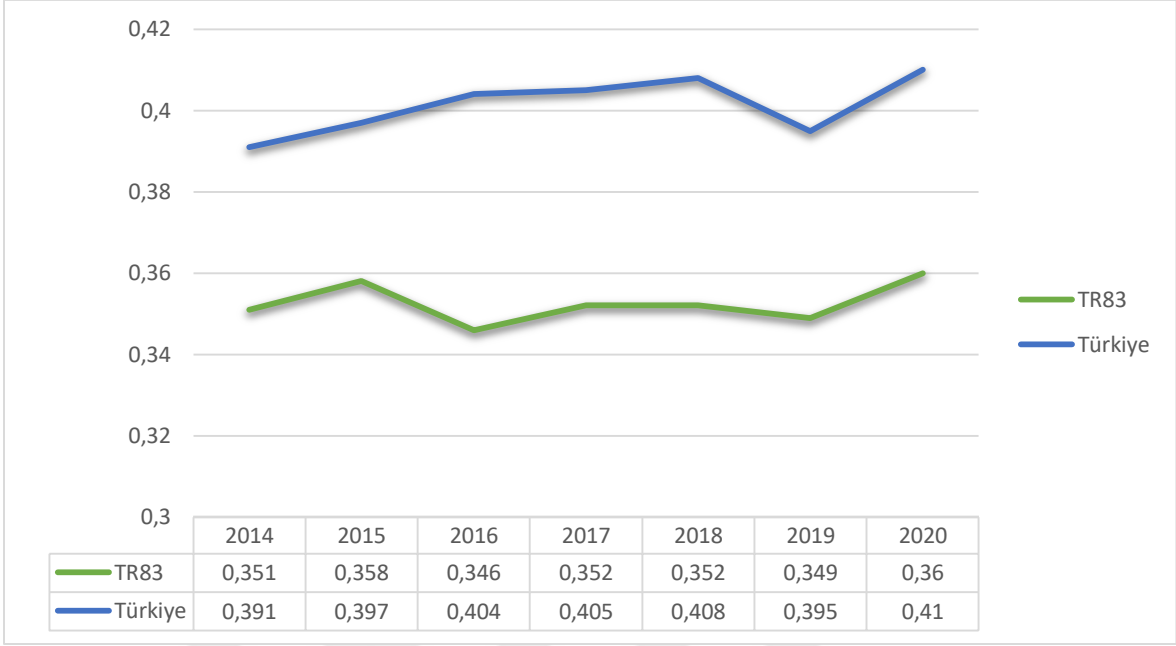
3.3. Grafik Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İhracat Genel Toplam (1000 ABD Doları)

TÜİK tarafından kayıt altına aldığı ve Uluslararası Standart Sanayii Sınıflandırılmasına Göre Dış Ticaret'in (ISIC, Rev.4) ölçülmesi ile Türkiye'deki bölgelerin genel ihracat toplamına ulaşım imkânı sağlanmaktadır. 2013 yılından itibaren açıklanan ihracat verilerine göre yıllar bazında değerlendirmeler yapılmaktadır. 2013-2015 yıllarını kapsayan dönemde TR83 Bölgesindeki genel ihracat sayısında artış tespit edilmiştir. Verilerin açıklanmaya başladığı tarihten itibaren ihracat genel toplam en düşük seviyesini 2016 yılında 670.367\$ ile görmüştür. 2016-2019 yıllarını kapsayan dönem içerisinde istikrarlı bir artış yakalamıştır. TÜİK verilerine göre, TR83 Bölgesinde 2019 yılında en yüksek ihracat genel toplam 2.403.208\$ ile gerçekleşmiştir. 2020 yılı verilerine bakıldığında ise, COVID-19 salgını sebebiyle ihracat sayısında düşüş gerçekleşerek 1.778.658\$ olmuştur. TR83 Bölgesindeki illerin ihracat genel toplamına bakıldığında, 2013-2017 yıllarını içeren dönemde Samsun İli başta gelirken, 2018-2020 yıllarında Çorum İli ilk sıraya yerleşmiştir. Çorum İli 2019 yılı verilerine göre genel ihracat toplam rakamı ise 1.539.823 \$'dır. Verilerin açıklandığı tarihten günümüze kadar olan süreçte Tokat İli son sırada yer almıştır.

3.4. Grafik Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İthalat Genel Toplam (1000 ABD Doları)

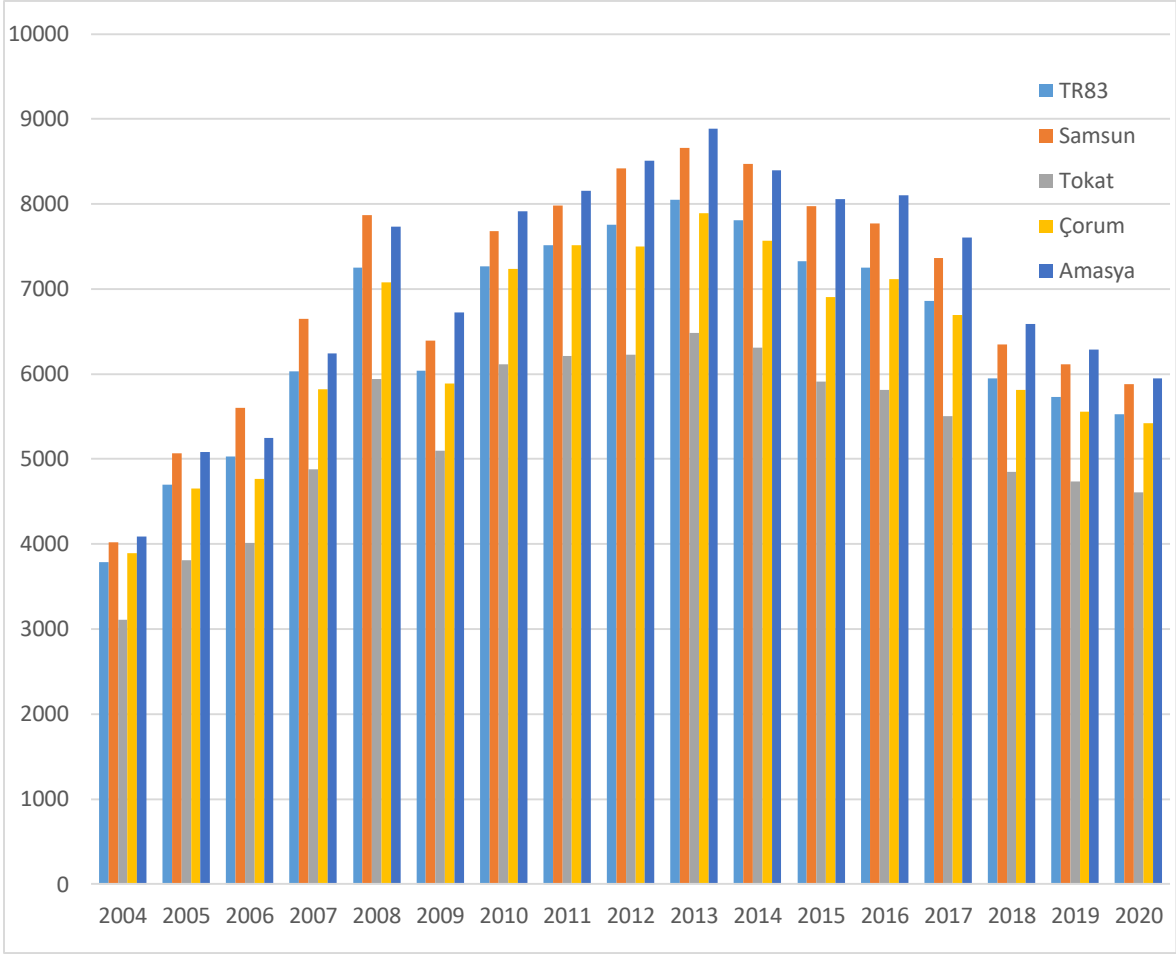
TÜİK tarafından kayıt altına aldığı ve Uluslararası Standart Sanayii Sınıflandırılmasına Göre Dış Ticaret'in (ISIC, Rev.4) ölçülmesi ile Türkiye'deki bölgelerin genel ithalat toplamına ulaşım imkânı sağlanmaktadır. 2013 yılından itibaren açıklanan ithalat verilerine göre yıllar bazında değerlendirmeler yapılmaktadır. 2016-2020 yıllarını kapsayan dönemde TR83 Bölgesindeki genel ithalat sayısında artış tespit edilmiştir. Verilerin açıklanmaya başladığı tarihten itibaren ithalat genel toplam en düşük seviyesi 2016 yılında 850.866\$ ile görmüştür. 2016-2020 yıllarını kapsayan dönem içerisinde istikrarlı bir artış yakalamıştır. TÜİK verilerine göre, TR83 Bölgesinde 2020 yılında en yüksek ithalat genel toplam 3.486.550\$ ile gerçekleşmiştir. TR83 Bölgesindeki illerin ithalat genel toplamına bakıldığında, 2013-2018 yıllarını içeren dönemde Samsun İli başta gelirken, 2019 yıllarında Çorum İl'i ilk sıraya yerleşmiştir. Çorum İl'i 2019 yılı verilerine göre genel ithalat toplam rakamı ise 2.647.202 \$'dır. Verilerin açıklandığı tarihten günümüze kadar olan süreçte Tokat İli son sırada yer almıştır.

3.5. Grafik Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre: Gini Katsayısı

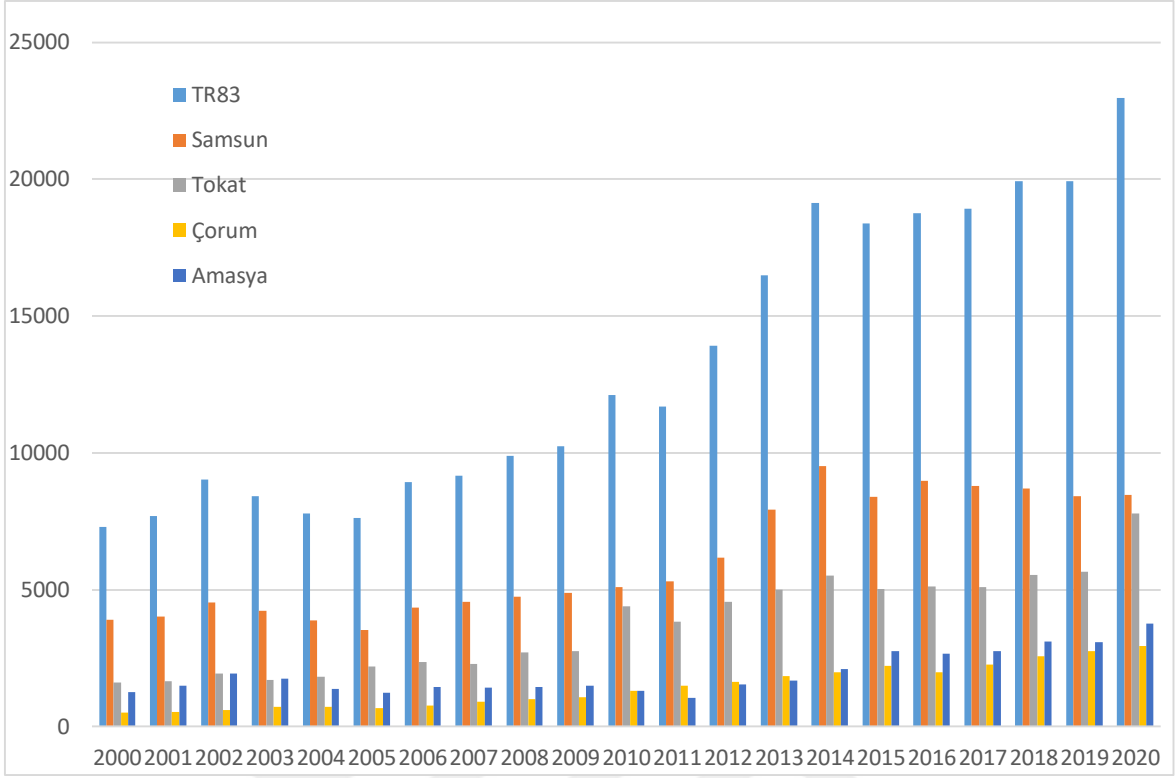
Gini Katsayısı, bir halkı ya da topluluğun sahip olduğu gelir eşitsizliğini tespit etmekte kullanılan istatistiki verilere dayanan dağılım ölçüsüdür. Gini Katsayısı, bir ekonominin sahip olduğu ideal gelir dağılımından sapmasını sayısal olarak ifade etmektedir. Gini Katsayısının değerleri 0-1 değerleri arasında gerçekleşmektedir. Gini katsayısı 0'a yaklaştıkça gelir adaletsizliğinin azaldığını 1'e yaklaştığı durumda ise gelir adaletsizliğinin arttığını göstermektedir (Zaman, Dünder ve Aydın, 2019, s. 235-236)

Türkiye'de 2014 yılında TÜİK tarafından ölçülen istatistiklere göre 0,391 değeri tespit edilmiştir. TR83 Bölgesinde ilk olarak 2014 yılında ölçüm gerçekleşmiş ve Gini Katsayısı 0,351 olarak kayıtlara geçmiştir. Gelir adaletsizliğinin en düşük olduğu seviye 2016 yılında 0,346'dır. TÜİK tarafından, TR83 Bölgesinde, 2014-2020 yıllarını kapsayan bu ölçümlemede gelir adaletsizliğinin en yüksek olduğu seviye 2020 yılında 0.36 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, 2020 yılında Türkiye'de gelir adaletsizliğinin 0.41 ile en yüksek seviye olduğu dönem olmuştur. Pandemi koşulları gereği son hesaplama 2020 yılına aittir.

3.6. Grafik Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2009 Bazlı): (ABD Doları)

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen tüm ürünlerin parasal karşılığıdır. GSYH, bir toplumun refah düzeyinin tespit edilmesinde bakılması gereken ekonomik göstergelerin başında yer almaktadır. TÜİK tarafından yapılan araştırmalar sonucu 2004 yılında Türkiye’de GSYH 6021 \$ olarak tespit edilmiştir. GSYH’nin Türkiye’de en yüksek görüldüğü 2013 yılına ait gösterge 12582 \$’dır. TR83 Bölgesinde 2004-2020 yıllarını kapsayan dönemlere bakıldığında, GSYH’nin 2013 yılında 8048 \$ ile en yüksek, 2004 yılında ise 3790 \$ ile en düşük seviyede olduğu saptanmıştır. 2004-2020 yıllarında iller temelinde inceleme yapıldığında; Amasya İl’inin 2013 yılında kayıt altına alınan GSYH 8883 \$ ile en yüksek değer olarak bilinirken, 2004 yılında Tokat İl’inin 3106 \$ ile en düşük GSYH değeri olarak tespit edilmiştir. Çorum İl’inin ise 2004 yılında 3892 \$ ile en düşük 2013 yılında 7891 \$ ile en yüksek değere sahiptir. Tespit edilen rakamsal değerlerin bölgenin nüfus oranı ile ilgili olduğunu ve inceleme yaparken temel alınan yıldaki nüfusun, GSYH’ye bölünmesi sonucu elde edilmiştir.

3.7. Grafik Yükseköğretim Kurumlarında Ön Lisans ve Lisans Düzeyinden Mezun Öğrenci Sayıları

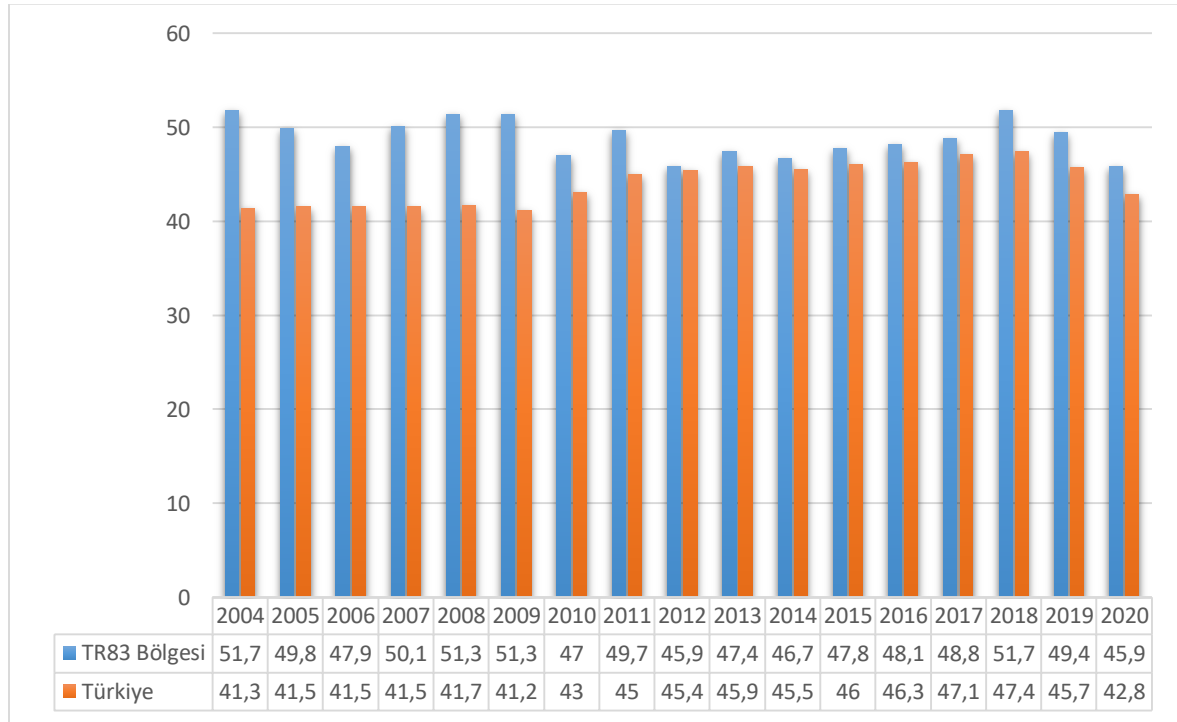
Bölgesel kalkınmanın gerçekleşebilmesi için toplumdaki eğitim seviyesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bölgede sosyal refahı belirleyen kıstaslar arasında okuryazarlık oranı kadar üniversitelerden mezun olmuş kişi sayısı da etkilidir. Eğitimin gelir etkisine bakıldığında, gelişmiş ülkelerin işgücü verimlilikleri, o ülkede insanlara yapılan yatırımlardan doğrudan etkilenmektedir. Bu nedenle eğitimin gelir üzerine etkisi incelendiğinde, fert başına gelirin düşük olduğu bölgedeki insanların okur-yazar olmadığı görülürken fert başına düşen gelirin yüksek olduğu bölgedeki insanların yükseköğretim ve fakülte mezunu olduğu tespit edilmiştir (DPT, 2001, s. 37).

Bilgi toplumu oluşturabilmek ve kalkınmanın sağlanabilmesi için bölgelerde gerçekleştirilecek çalışmalarla eğitim düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. Günümüzde gelişmişlik düzeyini arttırabilmek için devletler, eğitim kalkınma ilişkisinin önemi üzerine durmaktadır. Ülkenin sahip olduğu beşeri sermaye, bireylerin aldıkları bilgi birikimi sayesinde arttırılabilmektedir. Bu bağlamda, bireylere verilen eğitim seviyesinin oranı yükseldikçe, bilgi toplumuna erişim sağlamak ve kalkınmanın gerçekleştirmek hedeflenmektedir (Durgun, 2002, s. 30).

TR83 Bölgesinde, Amasya Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Üniversitesi, Hitit Üniversitesi ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi olmak üzere toplam 5 üniversite bulunmaktadır. Bu bölgede ilk kurulan üniversite olma özelliğini 1 Nisan 1975'de kurulan Ondokuz Mayıs Üniversitesi taşımaktadır. Daha sonra sırasıyla; Tokat, Çorum ve Amasya

gelmektedir. 18 Mayıs 2018 yılında Samsun Üniversitesi kurulmuş, böylelikle Samsun'da iki üniversitede eğitim faaliyeti devam etmektedir.

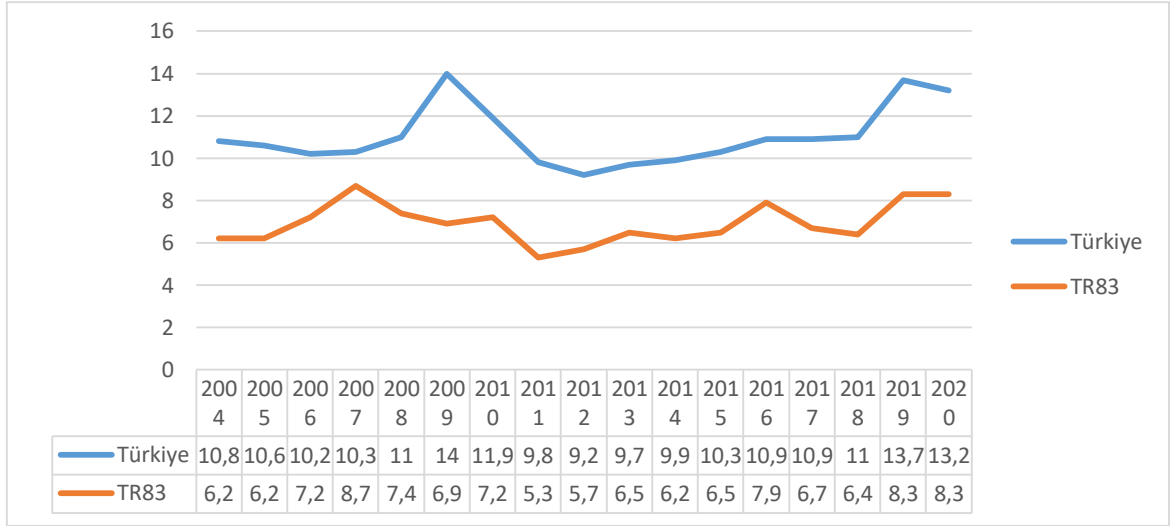
TR83 Bölgesinde Yükseköğretim Kurumlarından Ön lisans ve Lisans Düzeyinde Mezun Öğrenci Sayıları 2000-2020 yılları verileri incelenmiştir. Verilerin iller bazında değerlerine bakıldığında, Samsun İl'inde ilgili yılları kapsayan dönem içerisinde en az mezunun verildiği 2005 yılına aitken, en çok mezunun verildiği 2014 yılında gerçekleşmiştir. Amasya İl'inin ön lisans ve lisans mezun sayılarına bakıldığında; en az mezunun verildiği yıl 2011 yılı olurken, en fazla mezun verdiği yıl 2020 yılında olmuştur. OKA'nın kurulmuş olduğu 2009 yılı itibariyle illerdeki ön lisans ve lisans mezun sayıları, verilerin son bulunduğu tarihe dikkate alındığında arttığı görülmektedir.

3.8. Grafik Türkiye ve TR83 Bölgesinde Kurumsal Olmayan 15 Yaş Üzeri İstihdam Oranı

İstihdam, bir ulusun ya da topluluğun sahip olduğu bireylerin, üretim faktörlerini kullanarak gelir elde etme amacıyla faaliyette bulunma durumudur. İstihdam kavramı dar ve geniş olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Dar istihdam, üretim faktörleri içinden yalnızca emek faktörünün kullanılması durumu olarak geçerken, geniş istihdam ise üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılmasıdır (Akad, 2012, s. 32). İstihdam, bir ülkede, belirli bir yıl içinde yaşayan insanların gücünden fayda sağlayarak ekonomik faaliyetlerde rol oynamasıdır (Özpınar, Demir ve Keskin, 2011, s. 134).

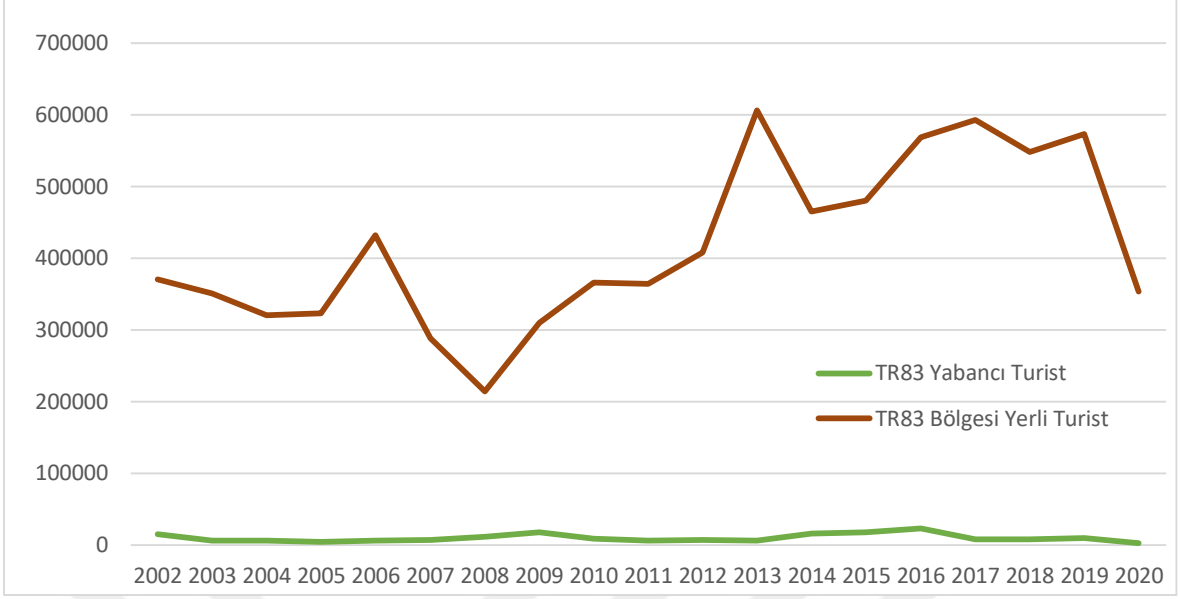
TÜİK tarafından, Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üzeri Nüfusun İşgücü Oranı 2000-2020 yıllarına ait veriler kayıt altına alınmıştır. İlgili yılların temel alındığı grafikte, TR83 Bölgesinin istihdam oranının en düşük orana sahip olduğu 2012 yılındaki %45,9 olurken en yüksek oranın yakalandığı %51,7 ile 2004 ve 2018 yıllarıdır. OKA'nın faaliyete geçtiği yılı ile ölçümün yapıldığı son yıl dikkate alındığında istihdam oranında azalış görülmektedir.

3.9. Grafik Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu: İşsizlik Oranı (%)

İşsizlik, bir ülkede cari ücret seviyesinde çalışmak istediği halde iş bulamayan kimseleri ifade etmektedir. Ülkeler arasında işsizliğe neden olan faktörler değişkenlik gösterse de, gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde sosyo-ekonomik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkaya ve Gürbüz, 2006, s. 185). Türkiye'nin sahip olduğu işsizlik durumu, gelişmekte olan ülkeler ile benzerlik göstermektedir. Türkiye'nin işsizlik yapısına bakıldığında, sürekli artmakta olan nüfus, istihdam oranlarının düşük bir seviyede seyretmesine neden olmaktadır (Eyüboğlu, 2003, s. 33).

TÜİK tarafından 2004-2020 yıllarını içeren verilere göre, Türkiye'de en düşük işsizlik oranı 2011 yılına ait %5,3 olurken en yüksek işsizlik oranı 2009 yılına ait %14 olmuştur. TR83 Bölgesinin ilgili yıllardaki oranlarına bakıldığında ise, en düşük işsizlik oranı Türkiye ile benzerlik gösterirken, en yüksek işsizlik oranı 2007 yılına ait %8,7 olmuştur. Açıklanan veriler dikkate alındığında, on iki yıllık süreç içerisinde, TR83 Bölgesinde, tamamlanmış ve halen faaliyeti süren proje ve programları devam etmektedir. OKA'nın kurulduğu tarihteki kurumsal olmayan nüfusun işsizlik oranı ile verilerin son açıklandığı yıl dikkate alındığındaki kurumsal olmayan nüfusun işsizlik oranında artış gerçekleşmiştir.

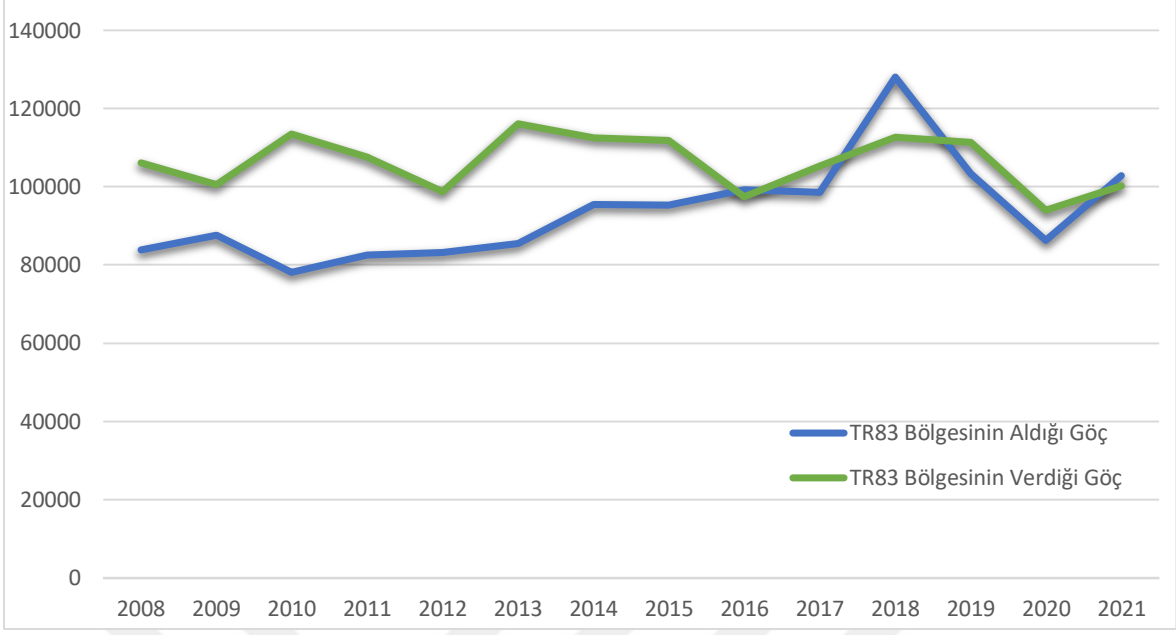

3.10. Grafik Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinde Geceleyen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları

Bölgede bulunan işletmelerin yapmış olduğu faaliyetler neticesinde bölgeye gelen yerli ve yabancı turistler bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bölgenin turizm yönünden sahip olduğu potansiyelin işlenmesi ile birlikte bölgede refah artışı sağlanmaktadır. Bölgede mevcut olan konaklama, eğlence sektörü ve kültürel varlıklar bölgelerin kalkınma sürecinde etken rol oynamaktadır.

Belediye belgeli konaklama tesislerinde geceleyen yerli ve yabancı turist sayıları bize bölgeye konaklamaya gelen turist sayıları hakkında bilgi vermektedir. Bölgenin sağlamış olduğu konaklama imkânlarının katkısıyla bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin yapmış oldukları tüketim harcamaları bölgenin turizm yönünden gelişimine katkı sağlamaktadır. (Çeken, 2008, s. 300). Turizm gelirlerinin ülke ekonomisine sağladığı gelir ve bu gelirin sanayi sektöründe kullanılarak ülke ekonomisine katkıda bulunması, turizm faaliyetlerinin kalkınma üzerindeki etkisini ön plana çıkarmaktadır (Yıldız ve Sarıtaş, 2021, s. 1639).

Tablo (11) de 2002-2020 yıllarındaki TÜİK tarafından kayıt altına alınan, TR83 Bölgesinde belediye belgeli konaklama tesislerinde geceleyen yerli ve yabancı turist sayıları görülmektedir. İlgili yıllar dâhilinde konaklamanın en düşük sayıda gerçekleştiği yerli turist sayısı 2008 yılına ait 214.237, yabancı turist sayısı ise 2020 yılında 2546 kişi olmuştur. Konaklamanın gerçekleştiği en yüksek yerli turist sayısı 2013 yılında 605.820 kişi olurken yabancı turist açısından 2016 yılında 22.860 kişi olmuştur. OKA'nın kurulduğu tarih itibariyle verilerin son kayıt altına alındığı yıla kadar olan süreçte belediye belgeli konaklama tesislerinde geceleyen yerli turist sayısında artış olurken, yabancı turist sayısında ise azalma olmuştur.

3.11. Grafik TR83 Bölgesinin 2008-2021 Yılları Arasında Aldığı/Verdiği Göç Sayıları

Göç, bir insanın ya topluluğun bir gerekçeye bağlı ya da bağlı olmadan mekân değiştirme hareketi olarak geçmektedir. Göç hareketi, bireylerin etkileşim içinde olması sonucunda ekonomik, sosyal ve kültürel yapının da değişmesine yol açmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-12). Yalnızca bir mekân değiştirme hareketi olmakla kalmayıp, hareket boyunca yaşanan sürecin bireyler arasında bilgi aktarımına neden olmaktadır. Toplumların aldığı ve verdiği göçler, ülkenin sahip olduğu yapının da değişmesine neden olmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdaki iyileştirme çalışmalarının yapılması kalkınmayı tetiklemektedir. Kalkınma, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki maddi ve manevi değerlerin geliştirilmesini hedef benimseyerek toplumların refah düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır (Genç vd., 2019, s. 480-481).

Tablo (12) de TÜİK tarafından alınan, TR83 Bölgesine ait 2008-2021 yıllarını kapsayan göç hareketleri incelenmiştir. Bölgenin verilerin alındığı tarihten itibaren bakıldığında, TR83 Bölgesinin en fazla göç aldığı tarih 2018 yılında 128.010 olurken en az göç aldığı tarih 2010 yılında 78.099 kişidir. TR83 Bölgesinin ilgili tarihler arasındaki verdiği en fazla göç 2020 yılında 116.147 olurken en az göç verdiği tarih 2016 yılında 97.494 kişi olmuştur. OKA'nın kurulduğu tarih itibariyle bakıldığında ise bölgenin aldığı göç sayısında artış olurken verdiği göç sayısında ise azalma gerçekleşmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran, küreselleşmekte olan tüm dünyada etkisini hissettirmiştir. Ekonomik bunalımdan kurtulmaya çalışan ülkeler, iç yapılanmalarında farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. Bölgesel kalkınma politikalarının temellerinin atıldığı bu dönemde bölgelerarası farklılıkların giderilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Coğrafik, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler bölgelerarası eşitsizliklerin oluşmasında rol oynamaktadır.

Bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla ilk defa 1933 yılında Amerika'da kurulan Tennessee Valley Authority (TVA), ilk bölgesel kalkınma ajansı olma özelliği taşımaktadır. Akabinde yaşanan İkinci Dünya Savaşı, Avrupa kıtasındaki bölgelerarası farklılıkların artmasına sebep olmuştur. Savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmaya çalışan Avrupa, 1950'lerde bölgesel kalkınma ajansları ile tanışmıştır.

Bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmak ve çeşitli etkenlerden dolayı geri kalmış bölgelerde bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla planlı dönemde çeşitli politikalara başvurulmuş ancak başarılı olunamamıştır. Bu başarısızlığın arkasındaki etkenlere bakıldığında; ekonomik etkenler, merkeziyetçi ve gelenekselci yapı, planlama ve uygulama faaliyetlerindeki başarısızlık olduğu görülmektedir.

1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi, bölgesel kalkınma ajanslarının Türkiye'de temellerinin atılmasının alt yapısını oluşturmaktadır. Türkiye, bu zirve ile Avrupa Birliği'ne aday ülke olma statüsüne hak kazanmıştır. Türkiye, AB'nin Avrupa ülkelerine sağladığı fonlardan yararlanmak ve bölgesel kalkınma politikalarını AB'nin istediği konuma sokmak istemesiyle birlikte kalkınma ajanslarının kurulmasını yaygınlaştırmıştır. Bölgelerarasındaki sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla 25 Ocak 2006 tarihinde 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının, Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansları kurulmaya başlanmıştır. Ülkemizde ilk olarak İzmir ve Adana illerinde bölgesel kalkınma ajansları faaliyete geçmiştir. Günümüzde faal olarak hizmet veren toplam 26 BKA bulunmaktadır.

BKA'lar bölgelerarası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, bölgenin potansiyelini açığa çıkarmak, bölgedeki kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının arasındaki bağı güçlendirmek amacıyla bölgeye hizmet vermektedir. Bölgenin dinamiklerini harekete geçirmek için yatırım destek ofisleri kurulmuştur. Yatırım Destek Ofisleri (YDO), bölgeye yatırımcı çekmek, danışmanlık yapmak ve bölgeyi tanıtmak ve rehberliğini yapmak amacıyla hizmet vermektedir.

TR83 Bölgesinde (Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat) kurulan ve bölgenin kalkınmasında rol oynayan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), 22 Kasım 2008 tarih ve 27062 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kararname ile kurulmuştur. 2009 yılının Ağustos ayında Genel Sekreter atanmış olup Eylül ayında ilk personel alımını gerçekleştirmiştir. Merkezi Samsun'da olan OKA, Amasya, Çorum ve Tokat illerinde YDO'lar ile bölgeye hizmet vermektedir.

2009 yılından itibaren sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma anlayışında olan OKA, TR83 Bölgesinin diğer bölgelerden geri kalmaması adına uğraş vermektedir. Çağdaş ve yenilikçi kalkınma anlayışıyla bölgedeki ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişimine katkı sağlamaktadır. Ayrıca OKA, mali ve teknik destek programlarıyla bölge halkının refah düzeyini arttırmayı hedeflemektedir.

TR83 Bölgesini kalkındırma kapsamında geçmiş ve uygulanmakta olan destek faaliyetleri incelendiğinde, GÜdümlü Proje Desteğinin bütçesi toplam 34.116.375,6 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknik Destek Programı kapsamında 2013-2021 yıllarını içeren dönemde toplam 58.000.000 TL bütçe ayrılmıştır. COVID-19 İle Mücadele ve Dayanıklılık Programı kapsamında toplam 6.000.000 TL bütçe ayarlanmıştır. Kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşların başvurabildiği Proje Teklif Çağruları kapsamında ayrılan toplam kaynak 102.500.000 TL olarak belirlenmiştir. TR83 Bölgesinin kalkınması ve rekabet gücünü arttırmaya yönelik olarak Fizibilite Desteği Programları dâhilinde ayrılan toplam bütçe 7.680.000 TL olarak açıklanmıştır. Bölge genelinde daha dengeli bir yerleşme düzenini sağlanmasına yönelik olarak Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı ve yerel dinamikleri harekete geçirerek; yoksulluk, göç ve çarpık kentleşmeden kaynaklanan sorunlar ile ilgili olarak Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı kapsamında her biri en az 3.000.000 TL olmak üzere toplam 6.000.000 TL bütçe planlanmıştır. Gelişim stratejilerini ortaya koyarak bölgede ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması amacıyla Doğrudan Faaliyet Desteği bünyesinin sahip olduğu toplam bütçe 3.890.000 TL olarak ayarlanmıştır. Organize Sanayi Bölgelerinde altyapının iyileştirilmesine yönelik olarak 2018 Yılı Organize Sanayi Bölgelerinde ortak Üretim Altyapısının İyileştirilmesi Mali Destek Programı kapsamında toplam kaynak 7.000.000 TL olarak belirlenmiştir. Bölgenin kültür ve turizm potansiyelini hareket geçirmek amacıyla Yeşil Yol Güzergâhındaki Kültür-Turizm ve Altyapı Yatırımlarının Desteklenmesi Mali Destek Programı kapsamında toplam kaynak 862.500 TL olarak belirlenmiştir.

OKA'nın TR83 Bölgesinde gerçekleştirmiş olduğu birçok proje, program ve faaliyet dikkate alınıp araştırılmıştır. TÜİK tarafından yayımlanan veriler doğrultusunda TR83 Bölgesinin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda çıkarımlarda bulunulmuştur. Alınan veriler doğrultusunda bölgede meydana gelen değişimler yorumlanacaktır.

Bölgede gerçekleşen ekonomik faaliyetler incelenmiştir. TÜİK tarafından kayıt altına alınan ilk verilerden günümüze kadar olan süreçteki veriler doğrultusunda, ihracat ve ithalatta artış tespit edilmiştir. Ayrıca, kişi başına düşen gelirden de artış meydana gelmiştir. TÜİK tarafından veriler incelenmiş olup toplumun eğitim anlamındaki seviyesine bakıldığında, okuryazarlık oranında ve ön lisans ve lisans mezun öğrenci sayılarında artış tespit edilmiştir. TR83 Bölgesinin Gini Katsayısı verileri incelenmiş ve gelir eşitsizliği seviyesinde artış meydana geldiği görülmüştür. Bölgenin istihdam edilebilirlik oranında bir azalış gözlemlenirken işsizlik oranında bir artış tespit edilmiştir. Belediye belgeli konaklama tesislerinde geceleleyen yerli ve yabancı turist sayılarına ait veriler TÜİK tarafından alınmış olup yerli turist sayısında artış, yabancı turist sayısında azalış görülmüştür. COVID-19'un 15 Mart 2020 yılında ilk defa Türkiye'de görülmesi ve devamında yaşanan süreçte bölgeye gelen turist sayısını da

etkilediğini söylememiz gerekmektedir. Göç durumuna bakıldığında, belirtilmiş yıllar aralığındaki süreçte TR83 Bölgesinin aldığı göç sayısı verdiği göç sayısından fazla konumdadır.

Çalışmaya bakıldığında sonuç olarak şunları söylemek mümkün olacaktır. Kalkınmanın uzun soluklu bir özveriye dayalı olduğu bilinmektedir. Henüz Türkiye’de yeni bir yapılanma olan kalkınma ajanslarının, bölge ekonomisinde önemli ölçüde rol oynayacağı ve bölge kalkınmasına olumlu ölçüde etki edeceği görülmektedir. Kurulduğu ilk andan günümüze kadar olan süreçte faal olarak görev yapan OKA, toplumu ilgilendiren birçok alanda sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için adımlar atmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği geliştirmek amacındadır. Bölgenin sahip olduğu dinamikleri harekete geçirmek ve bölgenin diğer bölgelerden geri kalmaması adına bölgede faaliyetlerde bulunmaktadır. Böylelikle faaliyetlerine özverili yaklaştığı sürece, halk tarafından sahiplenilecek ve desteklenecektir. Hedeflerini başardığı takdirde önce bölgesel kalkınma ile birlikte ulusal kalkınmaya da katkı sağlamış olacaktır.

Çalışmadan yola çıkarak öneri olarak şunları söylemek mümkün olacaktır. Kurumlar arasındaki işbirliği arttırılmalıdır. Düzenlenecek olan seminerler ile çalışanların bilgi birikimi yükseltilmelidir. Küreselleşen dünyadaki teknolojik gelişmelerden geri kalmamak adına AR-GE çalışmalarına verilen önemin arttırılmasına önem verilmelidir. AB fonlu projelere katılım sağlayarak bölgenin ekonomik düzeyini yükseltmek düşünülmelidir. Bölgenin sahip olduğu zenginliklerin iyi işlenmesi amacıyla YDO tarafından bölgeye daha fazla yatırımcı çekilmelidir. Bölgedeki istihdam oranını arttırmak ve işsizliği oranını azaltmak amacıyla yeni iş kolları üretilmelidir. AB fonlarından yararlanmak için proje çalışmalarına önem verilmelidir. Avrupa’daki bölgesel kalkınma ajansları ile işbirliği çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2008). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Dora Yayıncılık
- Adaçay, F. R. (2013). *Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri*. Günsoy, B. ve Özsoy, C. (Ed.). Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Ağırlioğlu, Ş. (2018). *Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkileri: Siirt Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akad, İ. (2012). *Kalkınma Sürecinde Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, Y. ve Gürbüz, R. (2006). *Ekonomik Büyümenin Dinamikleri, Kaynaklar Ve Etkiler*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Akpınar, A. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İzka’nın İzmir Bölge Planı(2010-2013) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(4), 07-18
- Aktakas, B. G. (2006). *Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*. (Yüksek Lisans Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alataş, S. (2014). *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*. (Yüksek Lisans Tezi) Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Altun, F. (2000). Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu, *Divan İlmî Araştırmalar Dergisi* 2000/1. 5(8). 123-186
- Arslan, E. (2010). *Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları*. (Doktora Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, F. ve Ekinci, E.D. ve Şahinoğlu, T. (2014). Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18(2) 281-298
- Başkaya, F. (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Berber, M. ve Özyakışır, D. ve Aydın, H. İ. (2014). *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar*. Ankara: Savaş Yayınevi
- Berber, M. ve Baday Yıldız, E. (2014). Yapışkan Bilgi Modeli: Türkiye İçi Bulgular. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (27) 1-24
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar. *Sosyo Ekonomi*. 2010-1. 48-60
- Çakmak, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Çakmak, H. K. (2003). Kalkınma İktisadı Literatüründe Gelişme Kavramının Evrimi. *Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(2). 49-68
- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 10(11). 293-306.

- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon: Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Çelik, F. (2018). Shannon Kalkınma Ajansı'nın(İrlanda) Yenilikçilik Faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(2). 14-36
- Çelik, Y. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 9(1). 20-37
- Çelikkol, M. M. (2014). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Sağlanan Desteklerin Bir İl Ölçeğinde Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 39. 327-349
- Çevik, D. Ekonomide Modeller ve Açıklamalar. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 10(4). 1571-1596
- Dağhan, İ. Mesele: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı. *Bölgesel Kalkınma*. Erişim Tarihi: 25.04.2022. <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/03/22/kurumsal-surdurulebilirlik/>
- Davis, H. Craig. (2001) *Regional Economic Impact Analysis and Project Evaluation*. Canada: UBC Press.
- Deviren, N.V. ve Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı:44 Temmuz.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *II. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *III. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Dinler, Z. (2001). *Bölgesel İktisat Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Dinler, Z. (2008). *Bölgesel İktisat Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Durgun, A. (2006). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Durgun, Ö. (2002). *Küreselleşen Dünyada Kalkınma Süreci Bağlamında Eğitim Harcamaları ve Türkiye Örneği*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. 2015. Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*. 5(9). 9-22
- Elseven, B. H. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: Marka Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Engin, C. Kalkınma Ajansları: Türkiye ve İngiltere Ülke Örnekleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3(2). 65-77.
- Erel, M. (2019). *Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmaya Etkileri Mevlana Kalkınma Ajansı ve TR 52 Bölgesi Örneği(2009-2018)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergül, H. ve Kaya, A. A. (2005). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Erkal, M. (1982). *Bölge Açısından Azgelişmişlik*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkan, B. (1999). Türkiye’de Nedenleri ve Boyutlarıyla Bölgesel Düalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 2. 119-135
- Erkan, H. (1987). *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Eryılmaz, B. Ve Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 8(1). 165-189
- EURADA. (1999). *Creation, Development and Management of RDA's: Does It Have To Be So Difficult?*.
- Eyüboğlu, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*. Ankara: Milli Prodüktivite Yayınları Mert Matbaası.
- Figuroa, M. (2004). *W. Arthur Lewis Versus the Lewis Model: Agricultural or Industrial Development?*. The Manchester School.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*. 3(3).
- Genç, Y. ve Gündüz, D. U. ve Çöpoğlu, M. (2019). Göç ve Kalkınma İlişkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 7(18). 479-498.
- Gök, A. (2012). Bölgesel Kalkınmanın Dış Ticarete Etkisi ve GAP Örneği. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.
- Han, E. ve Kaya A. A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi-Teori ve Politika, Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Evleri.
- Harding, R. Regional Development Agency Experiences In England And Romania. *Romania UK Twinning Advisor In EU Structural Instruments*. 111-135.

- Hasanoğlu, M. Ve Aliyev Z. (2006). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sayıştay Dergisi*. 60. 81-103
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Işık, N. ve Baysal, D. ve Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*. 3(2). 1-18
- İlkin, A. (1988). *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- İnsel, A. (2003). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınevi
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. 2989.
- Karaca, A. A. ve Şahin, B. (2010). Kalkınma Modellerine Teorik Yaklaşımlar. *ABMYO*. (18). 41-52
- Kaya, A. (2009). Türkiye’de Bölgesel Net Mali Yansıma. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*. 395.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Koçak, S. Y. ve Ökmen, M. (2010). Merkezi Planlamadan Bölgesel Planlamaya: Yunanistan ve Türkiye Örnekleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (27), 149-158.
- Koçberber, S. (2006). Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi. *Sayıştay Dergisi*. (61), 37-55.
- Koçtürk, O. M. Ve Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*. 45(2).
- Köse, S. ve Konur, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(1).
- Kulaksız, Y. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- Manisalı, Erol, (1975). *Gelişme Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul İktisat Fakültesi Yayınları
- Namal, M. K. (2016). *Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının İstihdam Sağlama Açısından Analizi*. (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ofori, G. (1980). The Construction Industries Of Developing Countries: The Applicability Of Existing Theories And Strategies For Their Improvement And Lessons For The Future. *Bartlett School of Architecture and Planning University College London*.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2010). *İrlanda Ziyareti Dönüş Raporu*. Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Planlama Programlama ve Koordinasyon Birimi.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2010). *Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Heyetinin İrlanda Çalışma Ziyareti Raporu*.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2020). *2020 Yılı Ajans Faaliyet Raporu*. Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. *2020 Yılı Ajans Faaliyet Raporu*, Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Öz. A. C. (2007). *Yönetişim, Bölgesel Kalkınma ve Kalkınma Ajansları: Çukurova Kalkınma Ajansları Uygulaması 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara: TEPAV Yayınları

Özdemir, S. (1991). *1979 Nobel İktisat Ödülü: Sir W. Arthur Lewis'in İktisat Bilimine Katkıları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Özdemir, V. (2014). *Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Özen, P. (2005). *Avrupa'da Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: Tepav Yayınları

Özer, Y. E. (2007). Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye. *Review of Social, Economic & Business Studies*. 9(10).

Özpinar, Ş. ve Demir, Ö. ve Keskin, S. (2011). Türkiye'de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi(2000-2010). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3(2).

Polat, E. (2014). *Türkiye'de Düzey-2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi*. (Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sakal, M. (2010). *Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kalkınma Ajansları*. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Sakal, M. ve Gürer, G. (2011). AB'de Bölgesel Politikalar Düzleminde Kalkınma Ajansları ve Mali Yardımların Kullanımında Ajansların Rolü. Emine Kılavuz, Fahri Seker, Fatih Çiftci, Emre Akdoğan (Ed.ler). Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.

Savrul, B. K. (2012). *Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schaffer, W.A. (2020). *Regional Impact Models*. Ed. Scott Loveridge and Randall Jackson. *West Virginia University Regional Research Institute*.

Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma*. 6(2). 36-54

Sezgin, A. (2013). *Kalkınma Ajansı Uygulamasının Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülke Örnekleri Açısından Sonuçları*. (Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Skocpol, T. (1999). *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*. (A. Fethi. Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Somel, A. ve Ekiz, C. (2005). *AB Planlılığı'na Geçiş, Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*. (Der. Menaf Turan). Ankara: Paragraf Yayınevi.

- Taban, S. (2013). *Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretim Tasarım Birimi*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Topçuoğlu, A. ve Çalışkan, M. (2016). Bölgesel İktisatta Mekanın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4. 101-112.
- Turhan, Y. (2020). Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*. 29. 149-164.
- Tütengil, C. O. (1980). Bölgesel Az Gelişme ve Bölgeler Arası Dengesizlik Sorunu. *Sosyoloji Konferansları*. 0(18).
- Üncü, M. B. ve Abanoz, Ö. ve Ölmez, E. ve Durukan, G. ve Özer, M.N. ve Akbay, İ. ve Söylemez, E. ve İnce, E. ve Zoral, P. (2008). Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi(Kentges). *Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü*.
- Ünsal, T. (2011). *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System I: Capitalist Agriculture And The Origins Of The European World-Economy In The Sixteenth Century*. New York: Academic Press Inc.
- Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*. (E. Öz Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wysocka, A. S. (2009). Theories of Regional and Local Development-Abridged Review. *Bulletin of Geography Socio-Economics Series*. 12. 76-89.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3(1). 59-77
- Yetiş, M. A. (2019). *Uluslararası Kamu Kurumu Olarak TİKA Teşkilatı ve Alternatif Modeller*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yıldız, Z. ve Sarıtaş, T. (2021). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 10(2). 1633-1654.
- Yılmaz, Ö. ve Kızıltan, A. ve Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri. *Kayseri: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 24. 77-96.
- Yüksel, C. (2013). *Yapısalcı İktisat ve Mali Uyum*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaman, T. ve Dünder, E. ve Aydın, S. (2019). Gini Katsayısını Etkileyen Faktörlerin Beta Regresyon Yöntemi Yardımı İle Belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 12(1). 235-240.

